

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, daha önce araştırmacılar tarafından toplu olarak incelenmemiş olan ve Batılılaşma döneminden günümüze kadar inşa edilen devlet başkanları anıt mezarlarının devir özelliklerine toplu bir bakış ve açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Batılılaşma döneminden günümüze devlet başkanları anıt mezarları konulu tez çalışmasında bana yardımcı olan, yol gösteren tez danışmanım Prof. Dr. Filiz Özer'e, bana kaynaklara ulaşmamda yardımcı olarak destek veren Prof. Dr. Özden Süslü ve Doç. Dr. Nur Urfalıoğlu'na, teknik konulardaki desteği ile Sinan Süslü'ye ve tüm aileme sonsuz teşekkürler. Ayrıca Celal Bayar Anıt Mezar'ı hakkındaki bilgilere ulaşmamda bana yardımcı olan Prof. Dr. Akile Gürsoy ve Umurbey Belediyesi'ne, İstanbul Mimarlar Odası Kütüphanesi, İstanbul Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü'nün arşiv bölümüne teşekkürlerimi sunarım.

Nevsel Sezen Süslü

Ocak 2005

İÇİNDEKİLER

ŞEKİL LİSTESİ	iv
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı	1
1.2 Çalışmanın Yöntemi	1
2. DEVLET BAŞKANLARI İÇİN YAPILAN ANIT MEZARLARIN GENEL GELİŞİMİ	3
2.1. Anıt Mezar Kavramı	3
2.2. Genel Tarihçe	3
3. 18.YÜZYIL ÖNCESİ TÜRK MİMARİSİNDE TÜRBİ GELENEĞİ	9
4. 18.YÜZYIL BAŞINDAN GÜNÜMÜZE TÜRK MİMARİSİNİN GELİŞİMİ	15
5. KATALOG	23
5.1. Batılılaşma Dönemi Sonrası Osmanlı Mimarisi'nde Padişah Türbeleri	
5.1.1. III. Mustafa Türbesi	23
5.1.2. I. Abdülhamit Türbesi	25
5.1.3. II. Mahmut Türbesi	27
5.1.4. Abdülmecit Türbesi	30
5.1.5. V. Mehmet Reşat Türbesi	32
5.2. Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi'nde Devlet Başkanları Anıt Mezarları	
5.2.1. Mustafa Kemal Atatürk'ün Anıtkabir'i	34
5.2.2. Celal Bayar Anıt Mezarı	38
5.2.3. Adnan Menderes Anıt Mezarı	40
5.2.4. Turgut Özal Anıt Mezarı	41
6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	43
KAYNAKLAR	53
EK A- ŞEKİLLER	58
ÖZGEÇMİŞ	130

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 2.1 : Zoser Piramidi	58
Şekil 2.2 : Giza Piramitleri.....	58
Şekil 2.3 : Zoser Piramidi planı	59
Şekil 2.4 : Giza Piramitleri planı.....	59
Şekil 2.5 : Kral II. Kirus'un Mezarı.....	60
Şekil 2.6 : Caius Cestius Mozolesi.....	60
Şekil 2.7 : Arpaçiya Tolosu.....	61
Şekil 2.8 : Atreus Hazinesi.....	61
Şekil 2.9 : Nereidler Anıtı.....	62
Şekil 2.10 : Halikarnas Mozolesi.....	62
Şekil 2.11 : Belevi Mezarı.....	63
Şekil 2.12 : Mylasa Mezarı.....	63
Şekil 2.13 : Cerveteri Tümülüsü.....	64
Şekil 2.14 : Tranquinia Tümülüsü.....	64
Şekil 2.15 : Augustus Mozolesi.....	65
Şekil 2.16 : Hadrianus Mozolesi.....	65
Şekil 2.17 : Hadrianus Mozolesi.....	66
Şekil 2.18 : Maxentius Mozolesi.....	66
Şekil 2.19 : Diokletianus Mozolesi.....	67
Şekil 2.20 : Galerius Mozolesi.....	67
Şekil 2.21 : Teodorik Mozolesi.....	68
Şekil 2.22 : Abraham Lincoln Anıt Mezarı.....	68
Şekil 2.23 : Abraham Lincoln Anıt Mezarı.....	69
Şekil 2.24 : Thomas Jefferson Anıt Mezarı.....	69
Şekil 2.25 : Lenin Mozolesi.....	70
Şekil 3.1 : Kubbet-üs-Süleybiye Türbesi.....	70
Şekil 3.2 : İsmail Samani Türbesi.....	71
Şekil 3.3 : Kümbet-i Kabus.....	71
Şekil 3.4 : Sultan Sencer Türbesi.....	72
Şekil 3.5 : Şah Zinde Türbeleri.....	72
Şekil 3.6 : Sultan Hasan Türbesi.....	72
Şekil 3.7 : Timur Türbesi.....	73
Şekil 3.8 : II.Kılıç Arslan Türbesi ve I.İzzettin Keykavus Türbesi.....	73
Şekil 3.9 : Yeşil Türbe.....	74
Şekil 3.10 : II.Murat Türbesi.....	74
Şekil 3.11 : Kanuni Sultan Süleyman Türbesi.....	75
Şekil 3.12 : II.Selim Türbesi.....	76
Şekil 3.13 : Ayasofya Türbeleri.....	76
Şekil 3.14 : I.Ahmet Türbesi.....	77
Şekil 5.1 : III.Mustafa Türbesi'nin plan ve kesiti.....	78

Şekil 5.2	: III.Mustafa Türbesi'nin genel görünüşü.....	79
Şekil 5.3	: III.Mustafa Türbesi'nin cephe görünüşü.....	79
Şekil 5.4	: III.Mustafa Türbesi'nin cephe detayı.....	80
Şekil 5.5	: III.Mustafa Türbesi'nin cephe detayı.....	80
Şekil 5.6	: III.Mustafa Türbesi revak girişi.....	81
Şekil 5.7	: III.Mustafa Türbesi'nin iç mekan görünüşü.....	81
Şekil 5.8	: III.Mustafa Türbesi'nin iç mekan görünüşü.....	82
Şekil 5.9	: I.Abdülhamit Külliyesi, türbe ve sebilinin eski bir fotoğrafı.....	82
Şekil 5.10	: I.Abdülhamit Külliyesi'nin sıbyan mektebi ve sebili.....	83
Şekil 5.11	: Hamidiye Sebili'nin günümüzdeki görünümü.....	83
Şekil 5.12	: I.Abdülhamit Türbesi'nin planı.....	84
Şekil 5.13	: I.Abdülhamit Türbesi'nin genel görünüşü.....	84
Şekil 5.14	: I.Abdülhamit Türbesi'nin revaklı girişi.....	85
Şekil 5.15	: I.Abdülhamit Türbesi'nin giriş kapısı.....	85
Şekil 5.16	: I.Abdülhamit Türbesi'nin giriş kapısının içten görünüşü.....	86
Şekil 5.17	: I.Abdülhamit Türbesi'nin pencerelerinin içten görünüşü.....	86
Şekil 5.18	: I.Abdülhamit Türbesi'nin kadem-i saadet bölümünün görünüşü.....	87
Şekil 5.19	: I.Abdülhamit Türbesi'nin üst örtüsü ve süslemeleri.....	87
Şekil 5.20	: II.Mahmut Türbesi'nin planı.....	88
Şekil 5.21	: II.Mahmut Türbesi'nin giriş cephesine ait eski bir fotoğraf.....	88
Şekil 5.22	: II.Mahmut Türbesi'nin hazire bölümünden görünüşü.....	89
Şekil 5.23	: II.Mahmut Türbesi'nin hazire bölümünden görünüşü.....	89
Şekil 5.24	: II.Mahmut Türbesi'nin girişi.....	90
Şekil 5.25	: II.Mahmut Türbesi'nin cephe görünümü.....	90
Şekil 5.26	: II.Mahmut Türbesi'nin cephe detayı.....	91
Şekil 5.27	: II.Mahmut Türbesi'nin iç mekan görünümü.....	91
Şekil 5.28	: II.Mahmut Türbesi'nin iç mekan süslemeleri.....	92
Şekil 5.29	: II.Mahmut Türbesi'nin üst örtüsü ve detayları.....	92
Şekil 5.30	: Abdülmecit Türbesi vaziyet planı.....	93
Şekil 5.31	: Abdülmecit Türbesi'nin planı.....	93
Şekil 5.32	: Abdülmecit Türbesi'nin giriş cephesi.....	94
Şekil 5.33	: Abdülmecit Türbesi'nin yan cephesi.....	94
Şekil 5.34	: Abdülmecit Türbesi'nin iç mekan detayı.....	95
Şekil 5.35	: Abdülmecit Türbesi'nin iç mekan detayı.....	95
Şekil 5.36	: V.Mehmet Reşat Türbesi'nin planı.....	96
Şekil 5.37	: V.Mehmet Reşat Türbesi'nin giriş cephesi.....	96
Şekil 5.38	: V.Mehmet Reşat Türbesi'nin giriş cephesi detayı.....	97
Şekil 5.39	: V.Mehmet Reşat Türbesi'nin yan cephesi detayı.....	97
Şekil 5.40	: V.Mehmet Reşat Türbesi'nin cephe detayı.....	98
Şekil 5.41	: V.Mehmet Reşat Türbesi, çini süslemeleri.....	98
Şekil 5.42	: Mustafa Kemal Atatürk'ün Anıtkabiri'nin yerleşim planı.....	99
Şekil 5.43	: Anıtkabir. Emin Onat- Orhan Arda projesi.....	100
Şekil 5.44	: : Anıtkabir. Giriş, İstiklal Kulesi ve Kadın Heykel Grubu.....	100
Şekil 5.45	: Anıtkabir.Hürriyet Kulesi.....	101
Şekil 5.46	: Anıtkabir.Aslanlı Yol.....	101
Şekil 5.47	: Anıtkabir.Tören Meydanı.....	102
Şekil 5.48	: Anıtkabir, Sakarya Savaşı ve hitabet kürsüsü.....	102
Şekil 5.49	: Anıtkabir. Şeref Holü.....	103
Şekil 5.50	: Anıtkabir. Şeref Holü.....	103
Şekil 5.51	: Anıtkabir. Atatürk'ün Lahdi.....	104

Şekil 5.52	: Anıtkabir. Lahdin üzerinde yer alan nişten detay.....	104
Şekil 5.53	: Anıtkabir. İnönü'nün Lahdi.....	105
Şekil 5.54	: Anıtkabir. İnönü'nün Lahdi ve Mozole'nin görünümü.....	106
Şekil 5.55	: Anıtkabir. Barış Kulesi girişi.....	106
Şekil 5.56	: Anıtkabir.Cephe detayı.....	107
Şekil 5.57	: Anıtkabir.Mezar odası.....	107
Şekil 5.58	: Celal Bayar Anıt Mezarı. Vaziyet planı.....	108
Şekil 5.59	: Celal Bayar Anıt Mezarı. Güneydoğu görünüşü.....	109
Şekil 5.60	: Celal Bayar Anıt Mezarı. Kesit görünüşü.....	110
Şekil 5.61	: Celal Bayar Anıt Mezarı. Kuzey görünüşü.....	111
Şekil 5.62	: Celal Bayar Anıt Mezarı. Kuzeybatı görünüşü.....	112
Şekil 5.63	: Celal Bayar Anıt Mezarı. Güneybatı görünüşü.....	112
Şekil 5.64	: Celal Bayar Anıt Mezarı. Havadan görünüm.....	113
Şekil 5.65	: Celal Bayar Anıt Mezarı. Giriş cephesi.....	113
Şekil 5.66	: Celal Bayar Anıt Mezarı. Tören alanından görünüm.....	114
Şekil 5.67	: Celal Bayar Anıt Mezarı. Cephe görünümü.....	114
Şekil 5.68	: Celal Bayar'ın lahdi.....	115
Şekil 5.69	: Celal Bayar Anıt Mezarı. Rölyef Duvarı.....	115
Şekil 5.70	: Celal Bayar Anıt Mezarı. Müze ve bahçenin görünümü.....	116
Şekil 5.71	: Celal Bayar Anıt Mezarı. Genel görünüm.....	116
Şekil 5.72	: Mimar Sinan Türbesi planı.....	116
Şekil 5.73	:Adnan Menderes Anıt Mezarı. Vaziyet planı.....	117
Şekil 5.74	: Adnan Menderes Anıt Mezarı. Plan.....	118
Şekil 5.75	: Adnan Menderes Anıt Mezarı. Ön görünüş.....	119
Şekil 5.76	: Adnan Menderes Anıt Mezarı. Kesit.....	119
Şekil 5.77	: Adnan Menderes Anıt Mezarı. Giriş görünümü.....	120
Şekil 5.78	: Adnan Menderes Anıt Mezarı. Yan görünümü.....	120
Şekil 5.79	: Adnan Menderes Anıt Mezarı. Lahitler.....	121
Şekil 5.80	: Adnan Menderes Anıt Mezarı. İdari bina.....	121
Şekil 5.81	: Turgut Özal Anıt Mezarı. Vaziyet planı.....	122
Şekil 5.82	: Turgut Özal Anıt Mezarı. Plan.....	123
Şekil 5.83	: Turgut Özal Anıt Mezarı. Görünüş.....	124
Şekil 5.84	: Turgut Özal Anıt Mezarı. Kesit.....	125
Şekil 5.85	: Turgut Özal Anıt Mezarı. Genel görünüm.....	126
Şekil 5.86	: Turgut Özal Anıt Mezarı. Lahdin üst örtüsü ve ayaklar.....	127
Şekil 5.87	: Turgut Özal'ın Lahdi.....	127
Şekil 5.88	: Turgut Özal Anıt Mezarı. Lahidin üst örtüsü detay.....	128
Şekil 5.89	: Turgut Özal Anıt Mezarı. Kubbe altından görünüm.....	129
Şekil 5.90	: Turgut Özal Anıt Mezarı. Konik çatı ve küre.....	129

ÖZET

Çalışmanın giriş kısmında çalışmanın amacı ve kapsamı ele alınmış, çalışmanın yöntemi açıklanmıştır. Devlet başkanları için yapılan anıt mezarların gelişim sürecine genel bir tarihi çerçeve içinde değinilmiştir. M.Ö 3. yüzyıldan başlayarak Mısır, Mezopotamya, Anadolu'daki Antik Dönem yapıları ile Etrüsk ve Roma Mimarisi'nin önde gelen anıt mezarlarına değinilmiştir. 20. yüzyılda özellikle Roma ve Yunan Mimarisi etkisinde tasarlanan Amerika'daki Lincoln ve Jefferson Anıt Mezarları ile Moskova'daki Lenin Mozolesi örnek verilmiştir.

Tezin ana konusu olan yapıların 18. yüzyıldan sonra inşa edilmesi nedeniyle, 18. yüzyıl öncesi Türk Mimarisi'nde rastlanan anıtsal nitelikteki anıt mezar yapılarının 9. yüzyıldan başlayarak 18. yüzyıl öncesine kadar tarihlenen örneklerine yer verilmiştir.

18. yüzyıl başından itibaren günümüze kadar gelişen Türk Mimarisi, çeşitli dönemler içerisinde incelenerek bazı önemli yapıların örnekleriyle açıklanmaya çalışılmıştır.

Katalog bölümünün ilk konusu Batılılaşma Dönemi sonrası Osmanlı Mimarisi padişah türbeleridir. Bu döneme ait türbeler olan III. Mustafa, I. Abdülhamit, II. Mahmut, Abdülmecit ve Sultan Reşat Türbeleri katalog bölümünde detaylı olarak incelenmiştir. Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi'nde devlet başkanları anıt mezarları olan Atatürk'ün Anıtkabri, Celal Bayar, Adnan Menderes ve Turgut Özal'ın Anıt Mezarları araştırılmıştır.

Değerlendirme ve sonuç kısmında katalogda yer alan tüm yapıtların mimari öğeleri ve bezemeleri ayrıntılarıyla belirtilmiş, yapıtların kendi içlerinde yansıttıkları devir üslupları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

SUMMARY

In the introduction section the purpose and the scope of the study is explained with the study method. The monumental tombs which were built for heads of state during Westernization era are examined according to their developments in history. The leading examples of Egyptian, Mesopotamian, Anatolian, Greek and Roman Mausoleums are indicated according to understand historical development of the subject.

To understand the main buildings which are built after 18th century, the tradition of Turkish Tomb building until 18th century is researched with the examples dated from 9th century until the beginning of 18th century.

The Turkish Architecture after 18th century until today has been researched with in different periods with the leading examples.

The first subject of the catalogue section is the Westernization Period tombs. The tombs of III. Mustafa, I. Abdülhamit, II. Mahmut, Abdülmecit, V. Mehmet Reşat are researched in detail. The Republican period monumental tombs of Mustafa Kemal Atatürk, Celal Bayar, Adnan Menderes and Turgut Özal are explained in detail.

In the evaluation and conclusion chapter, all the catalogue buildings are examined according to their architectural elements. In the conclusion all the buildings that represent the styles of their periods are evaluated together.

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Batılılaşma döneminden günümüze devlet başkanları anıt mezarları konulu tez çalışmasında daha önce birlikte incelenmemiş olan Batılılaşma Dönemi sonrası Osmanlı padişah türbeleri ile Cumhuriyet Dönemi devlet başkanları anıt mezar yapılarının her biri katalog içerisinde detaylı olarak değerlendirilmiştir. İki farklı dönem içinde ele alınan yapılar birbirleri ile karşılaştırıldığında benzerlikler fark edilmiştir. Tarihsel süreçte değişik dönemlerde farklı akımların ortaya çıkmasına rağmen anıt mezar kavramının özellikle Anadolu topraklarında güncelliğini kaybetmediği hatta tarihsel bir süreklilikle devam ettiğini söylenebilir. Bu nedenle öncelikle anıt mezarlar yapılarının genel tarihsel gelişimi incelenmiştir. Ayrıca, 18. yüzyıl öncesi Türk mimarisinde türbe geleneği ve 18. yüzyıldan günümüze kadar Türk Mimarisi'nin gelişimi araştırılmıştır. Tez konusunun esas sınırı Batılılaşma Dönemi sonrası Osmanlı Mimarisi'nde padişah türbeleri ile Cumhuriyet Dönemi'nden günümüze kadar yapılan devlet başkanları anıt mezar yapılarını içerir. Katalogda isimleri geçen Cumhuriyet Dönemi devlet başkanları arasında sadece başbakanlık görevinde bulunmuş olan Adnan Menderes'in anıt mezarının katalog içinde yer almasının konunun bütünlüğü açısından gerekli olduğuna karar verilmiştir. Katalogda isimleri yer alan devlet başkanları dışındaki Cemal Gürsel, Cevdet Sunay ve Fahri Korutürk'e ait mezarların ise Ankara Devlet Mezarlığı içinde bulunması ve anıtsal nitelik taşıması sebebiyle çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır.

1.2. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada öncelikle devlet başkanları için inşa edilen anıt mezar yapılarının genel gelişimi tarih ve önem sırasıyla örnekler verilerek açıklanmıştır. 18. yüzyıl başından günümüze Türk Mimarisi'nin gelişimi birçok kaynakta detaylı incelendiğinden ve tezin içeriğinden sapmamak için bazı çarpıcı yapılara değinilmiştir. Çalışmanın esas

konusu olan 18. yüzyıldan günümüze kadar yapılan devlet başkanları anıt mezar yapıları yerinde incelenmiştir. Bu yapılar katalogda, plan tipleri, cephe gelişimleri, örtü şekilleri, iç ve dış bezemeleri ile kullanılan malzemeleri doğrultusunda araştırmış, yansıttıkları dönem özellikleri ve bağlı oldukları stil ya da akımlara da değinilmiştir. Katalogda yer alan yapıların tamamı değerlendirme ve sonuç bölümünde söz edilen özellikleri doğrultusunda karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

2. DEVLET BAŞKANLARI İÇİN YAPILAN ANIT MEZARLARIN GENEL GELİŞİMİ

2.1. Anıt Mezar Kavramı

Anıt mezarlar, tarihi veya siyasi önemi olan şahısların ölümünün ardından anılarının yaşatılması amacı ile inşa edilen genellikle görkemli bir mimarisi olan büyük boyutlu anıtsal mezar yapılarıdır. Tarih boyunca değişik kültürlerde çok çeşitli tiplerde örnekleri uygulanan anıt mezarların bilinen en eski tarihlileri, Neolitik Çağ'da Avrupa ve Kuzey Afrika'da örneklerine rastlanan, megalitik taş bloklardan oluşan dolmen ve menhirlerdir. Mısır'daki piramitler, Hindistan, Çin ve Japonya'da Budacılık'a özgü olan pagodalar anıt mezar olarak sayılabilirler. Antik Çağ'da Akdeniz'e özgü kaya mezarları, kral mezarlarının üzerine yapılan tümülüsler anıt mezar niteliğinde yapılarıdır.

2.2. Genel Tarihçe

Mısır'da Eski Krallık Dönemi'nde tahminen M.Ö. 2630- 2160 arasında kerpiç veya taştan yapılmış, dış duvarları yalın, iç duvarları bezemelerle kaplı, tepesi kesik bir piramite benzeyen mastabalar, daha sonraki dönemlerin ünlü anıt mezarları olan Mısır Piramitleri'ne kaynak olmuştur. Asillerin ve yüksek rütbeli memurların mezarları olan mastabaların en önemli örnekleri Sakkara'da bulunmaktadır. Eski Mısır mimarlığında hükümdar mezarlarındaki asıl değişim Üçüncü Hanedanlık zamanında Firavun Zoser'in mimarı İmhotep tarafından başkent Memphis'in güneyindeki Sakkara'da yer alan bir mezar kompleksinin yapımında gerçekleşmiştir (Şekil 2. 1). Burada ilk olarak çamur tuğlalar, saz demetleri ve o zamana kadar kraliyet yapılarında kullanılan ağaç gövdelerinin yerine kireçtaşı kullanılmış ve gerçek anlamda piramit icat edilmişti. Basamaklı bir piramit şeklindeki Zoser Piramiti'ne, kayalara oyulmuş bir yeraltı mezarı olan bir mastaba olarak başlanmış; mezar odasının duvarları, kralın sarayının duvarlarının üstündeki sazdan hasırları

andıran yeşil çinilerle kaplanmıştı. Daha sonra diğerlerine taban oluşturan orjinal mastabanın üzerine dört mastaba daha yerleştirilerek geleneksel yatay mastaba düşey bir anıta dönüştürülmüştü. Bu form daha sonraki hükümdarlıklar tarafından da kabul görerek bazı değişikliklerle birlikte düz yüzeye ulaşmıştır. Piramit yapımının doruk noktasını temsil eden ve Giza üçlüsü olarak anılan Keops, Kepren ve Mikerinus Piramitleri Dördüncü Hanedanlık zamanında firavunlar Khufu, Khafre ve Menkare'nin anıt mezarları olarak inşa edilmişlerdi (Şekil 2. 2). Bu piramitlerin her biri, Kutup Yıldızı'na ve güneşin dikey eksenine doğru kusursuzca hizalanmıştır. İlk yapılan piramit tahmini olarak M.Ö. 2680'den M.Ö. 2560'a kadar sürmüştür. Kuzeyde yer alan ve üç piramidin en büyüğü olan bu piramit, Dördüncü Hanedanlığın ikinci firavunu Khufu için yapılmıştı. Bir sonraki piramit ise güneyde yer alan ve aynı hanedanlığın üçüncü firavunu olan Khufu'nun oğlu Khafre için yapılmış, sonuncu ve en küçük piramit de Khafre'nin oğlu Menkare tarafından inşa ettirilerek ortadaki piramidin güneybatısına yerleştirilmişti. Mısırlılar tarafından icat edilen basamaklı ve düz piramit formu daha sonraki yüzyıllarda başka uygarlıkları da etkilemiş, hatta küçük ölçeklerde benzerlerini uygulamayı denemişlerdir. Örneğin, M.Ö. 6. yüzyılda Ahamenik kralı II. Kirus'un İran Pazargad'daki mezarı altı basamaklı küçük bir piramide oturan bir anıt mezar niteliğinde yapılmış (Şekil 2. 5), M.Ö. 1. yüzyılda ise Roma'da imparator Caius Cestius için piramidal bir mozole inşa edilmişti (Şekil 2. 6).

Mezopotamya'da ise ölümlere fazla önem verilmediği ya da yakıldığı düşünülmektedir. Babil'de ve Asur'da ölümlerin Sümerler'de olduğu gibi toprak lahitler içinde evlerin altına veya duvarların içlerine konularak üstünün sıvandığı bilinmektedir. Sümer'de Ur III.'den sonra ölümler mezarlıklara gömülmeye başlanır. Sümer'lerin krallara ait mezarları dörtgen plan üzerinde, taş ve tuğla bindirme tonozlu kubbeli ve duvarları kemerlidir. Bu kral mezarları tahminen en az M.Ö. 3300 yıllarına ait olmaktadır. Örneğin; Arpaçiya tolosu, Mezopotamya mezarları içinde Prehistorya döneminin en eski örneği olan kubbeli mezarıdır ve daha sonra bu mezar tipi Avrupa'da Akalar'ın yapacakları toloslara da örnek oluşturmuştur (Şekil 2. 7) [67, s. 95]. Minos ve Miken Mimarisi'nde Ege anıt mezar örnekleri Miken şatosu yakınlarında bulunmaktadır. M.Ö. 16. yüzyıla ait olan bu mezarların planları yuvarlak ve kubbeli bir oda (Tolos) ile odaya açılan uzun bir koridordan (Dromos) meydana gelmektedir. Bir kaç farklı çeşidi olan bu yapılarının en önemlisi Atreus

Hazinesi (Trezoru) adındaki anıt mezardır (Şekil 2. 8). 14 metre çapındaki yuvarlak bir tholos, 45 metre uzunluğunda ve 6 metre genişliğinde bir dromosdan meydana gelen mezar yapısı, çapının ölçüsüne yakın yükseklikte parabolik bir kubbe ile örtülüdür. Girişte toprağın içine doğru ilerleyen dromosun yan duvarları blok taş duvarlarla örtülüdür. Dromostan tolosa geçiş anıtsal bir kapıdan sağlanmaktadır. Bu kapı tunç ve mermerden kabartmalar ile iki yanda plastr kolonlarla süslenmişti. Kayaların oyulması ile oluşturulmuş küçük bir mağaradan meydana gelen asıl mezar odasına geçiş ise dini törenlerin yapıldığı tolosun içinde yer alan diğer bir kapıdan yapılmaktaydı. Bu kubbeli mezar şekli daha önce yukarıda bahsedildiği gibi ilk olarak Mezopotamya’da uygulanmış daha sonra ise Akalar tarafından Aka Prensleri ve aileleri için yapılmaya başlanmıştır. M.Ö. 11. yüzyılda tüm Yunanistan’a yayılarak, Dor göçleri ile Ege Adaları’na ve 8. yüzyılda da Tesalya ile 5. ve 4. yüzyıllarda Trakya’da devam etmiştir [43, s. 29- 31].

Anadolu’daki en eski anıt mezar örnekleri, genellikle bir mezar odasını örten bir toprak yığınının oluşan yığma tepeler yani tümülüslerdir. Anadolu’da Demir Çağı’ndan itibaren farklı bölgelerde çeşitli örnekleri yapılmıştır. Lidya’da Tantalos ve Alyattes’in mezarında, Gordion’daki Büyük Tümülüs’te veya Kommagene kralı I. Antiokhos tarafından yaptırılan Nemrut Dağ Tümülüsü’nde olduğu gibi mezar sahibi hükümdarların gücü ve isteğine bağlı olarak tümülüslerin boyutları anıtsal niteliklere ulaşmaktadır. Antik Çağ’da Akdeniz’de kaya mezar, kule mezar ve paye mezar gibi farklı tipler ortaya çıkmıştır. Kaya mezarları genellikle cepheleri tapınak girişine benzer bir biçimde kayaların oyulmasıyla oluşturulmuş; sütunlu bir giriş ile geride yer alan bir mezar odasından meydana gelmektedir. Ksanthos’taki Nereid’ler Anıtı (M.Ö. 400- 380) ve Harpiller Anıtı (M.Ö. 480- 470) gibi ünlü paye mezarları anılmaya değer önemli örneklerdendir. Harpiller Anıtı uzun dört köşe ayaklar üzerine yerleştirilerek yerden yükseğe kaldırılmış, bir küçük kapısı ve duvarlarında kabartmaları olan birer mezar odası biçimindedir. Nereidler Anıtı ise dikdörtgen bir podyum üzerinde iyon düzeni bir tapınak formundadır. Sütunları arasında Nereid heykelleri, diğer bölümlerde ise kabartmalı süs kuşakları ve heykeller bulunmaktadır (Şekil 2. 9) [41]. Bu çağa tarihlenen en görkemli anıt mezarlardan biri Halikarnassos’ta Karya kralı Mausolos’un isteğiyle inşaatına başlanmış, M.Ö 353’de kralın ölümüyle karısı Artemisia tarafından yapımı sürdürülmüş ve kardeşleri İdreus ile Ada zamanında tamamlanmış olan Halikarnassos Mausoleum’dur (Şekil 2. 10).

M.Ö. 350 yılında yapımına başlanan anıt mezar, dörtgen planlı ile yüksek bir kaide üzerinde duran 36 sütunlu bir pteron üzerinde yükselen 24 basamaklı bir piramit ve tepesinde yer alan quadriga'dan (dört atlı araba) oluşur. Tahmini yüksekliği 42 metreyi bulan yapı, antik çağın yedi başyapıtından biri olarak kabul edilmektedir. Bu yapının tasarımı daha sonraki yıllarda yapılan birçok Helenistik ve Roma mezar anıtına örnek olduğu gibi birçok anıtsal nitelikteki mezar da mozole (mausoleum) olarak adlandırılmıştır. M.Ö. 3. yüzyıla yani Helenistik Çağ'a ait olan Belevi mezarı (Şekil 2. 11) ve Milas'ta bulunan M.S. 2. yüzyıla tarihlenen Roma Dönemi anıtı Mylasa mezarı (Gümüşkesen Anıtı) (Şekil 2. 12) Halikarnassos Mausoleum'u örnek alan başlıca yapılar olarak bilinmektedir.

Etrüsk Mimarisi Roma Mimarisi'ne öncülük ettiği gibi anıt mezar yapılarında da bir nevi örnek oluşturmıştır. Etrürya'nın önde gelen anıt mezarları tümülüs şeklinde inşa edilmişlerdi. Bunların içinde en önemli tümülüsler Cerveteri (Caere) (M. Ö. 7.-6. yy) ve Tranquinia'da bulunmaktadır. Cerveteri'deki Galassi-Reguliini Tümülüsü (Şekil 2. 13), taş örgülü yuvarlak bir podyum üzerine yerleştirilmiş, içerisinde koridorların üzerinde yer alan mezar odaları bulunmaktadır. Tranquinia tümülüsleri ise koridor üzerinde odaları olan rampalı ya da odası merkezde olan iki ayrı tiptedir (Şekil 2. 14). M.Ö. 1. yüzyılda bu tip anıt mezarlar Roma aristokrasisi tarafından ilgi görmüş ve en büyük, en itibarlı olanı Roma'da İmparator Augustus tarafından yaptırılmıştı [16, s. 66]. M.Ö. 28'de yapımına karar verilen mozole, Strabon'un tanımına göre beyaz mermerden yüksekçe bir kaidenin üzerindeki yuvarlak kitlesi ağaçlık bir teras üzerinde yer alıyor, konik çatısı üzerinde de Augustus'un bronz heykeli yükseliyordu [16, s. 43]. Ortaçağ'da Colonna ailesi tarafından kaleye çevrilerek oldukça hasar gören yapının, birçok farklı dönemde değişik araştırmacılar tarafından incelenerek çeşitli çizimleri yapılmıştır (Şekil 2.15). İmparator Augustus'tan sonra M.S. 130'da İmparator Hadrianus da Vatikan yakınlarında bir mozole inşaatı başlatır. Günümüzde Sant'Angelo Kalesi olarak bilinen ve müze olarak kullanılan Hadrianus Mozolesi, Augustus'un mozolesi ile karşılaştırıldığında karakteri ve büyüklüğü bakımından benzer nitelikler taşımasına rağmen, stürüktürde ve dekoratif detaylarında farklılıklar göstermekteydi [16, s. 49]. Anıtın alt bölümü tamamen mermer kaplı kare kaidesi ve onun üzerinden yükselen 64 metre çapında silindirik kütlesini heykeller ve mermer kolonlar çevrelemekte, tepesinde ise bir quadriga yer almaktaydı (Şekil 2.16). İçi tamamen masif taş kütlenin silindirik

gövdesinin içinden spiral bir rampa halka şeklinde bir koridor oluşturarak mezar odasına geçişi sağlıyordu (Şekil 2.17). Roma mimari tarihinde Hadrianus'un hükümdarlığından daha sonraki yıllarda iktidara gelen üç imparator; Diokletianus, Maxentius ve Galerius'un mozolelerinin önemli bir yeri vardır. Diokletianus'un mozolesi 311 veya 312 yıllarında öldüğü Split Dalmaçya'da, Maxentius'un ki Roma'da Via Appia üzerinde ve Galerius'un ki ise Selanik'te idi. Bu üç mozole de imparatorların ikamet ettikleri saray veya villaların yakınında inşa ettirilmişti. Maxentius'un mozolesinden geriye kalan zemin kat, Pantheon'a benzer nitelikte üzeri üçgen alınlıklı sütunlu bir girişi olan kubbe ile örtülü dairesel bir kütlenin varlığını ifade etmektedir (Şekil 2.18). Diokletianus'un ve Galerius'un mozoleleri ise daha sonradan kiliseye dönüştürülmüştü. Diokletianus'un dıştan sekizgen planlı sütunlarla çevrili mozolesi, içte kubbe ile örtülü, dairesel kütlesi korent düzeninde kolonlarla çevriliydi (Şekil 2.19). Galerius'un kubbe ile örtülü rotond şeklindeki mozolesi, daha önceki örneklerle karşılaştırıldığında ne yüksekçe bir kaide üstünde yer alıyordu ne de sütunlu bir girişi bulunuyordu. Burada mozolenin iç duvarlarında diğerlerinden farklı bir biçimde lahitler için ayrılan geniş nişlere yer verilmişti (Şekil 2.20). 6.yüzyıla kadar Roma imparatorları mozoleleri dairesel nitelikte, kubbe ile kaplı karakteristik Roma yapılarıydı. M.S. 5.yüzyıl içinde çöken Batı Roma İmparatorluğu'nun yerini alan İtalya Krallığı'nın başkenti Ravenna olmuştu. Ravenna'da M.S. 526'da yapılan Teodorik Mozolesi dairesel planı ve yekpare taştan bir kubbesi ile sağlam ve kuvvetli bir etki yaratmaktadır. Taş yapının alt katı dıştan dekağon görünümünde olup, içten haç şeklinde bir plan sergiler. Üst katı yuvarlak olan yapının kubbe çapı 11- 12 metre arasında yüksekliği ise 14 metre civarındadır (Şekil 2.21). M.S. 4. yüzyıl başında Hristiyanlığın kabulü ile tarihi veya siyasi önemi olan şahısların birçoğu azizler gibi kiliselerin altında kazılarak yapılan katakomplara gömülmüşlerdir. Ayrıca geç dönemlerde özellikle pek çok batı ülkesinde o ulusa ait önemli şahısların aynı mekanda gömüldüğü kiliseler bulunmaktadır. Örneğin; Londra'daki Westminster Kilisesi ya da Paris San Geneviève Kilisesi, belki başlangıçta bu amaçla yapılmamış olsa da, daha sonraları birer anma mekanına dönüştürülerek içlerinde bir çok mezar anıtını barındırmak durumunda kalmıştır.

20. yüzyıla gelindiğinde Amerika'nın başkenti Washington'da yapılan iki ayrı devlet başkanına yapılan anıt mezarlar dikkat çekici niteliktedir. Bunlardan ilki Henry

Bacon tarafından tasarlanıp, 1911- 1922 yılları arasında inşa edilen Abraham Lincoln'ın anıt mezarıdır. Antik Yunan'ın simgesi olan Parthenon'a dayanarak tasarlanan yapı, Birleşik Amerika'nın eyaletlerinin sayısını simgeleyen otuziki adet Dorik kolonla çevrilidir (Şekil 2.22). Yapı böylelikle Antik Yunan'ın demokrasi ve düşünce yapısı ile birlikte Amerika'nın manifestosunu anıtsal bir biçimde ifade etmektedir. Washington'daki bir diğer anıt ise Thomas Jefforson için John Russel Pope tarafından tasarlanmıştır (Şekil 2.24). 1939- 1943 yılları arasında yapılan yapı da Roma'daki Pantheon model olarak seçilmiştir. Thomas Jefferson'un benimsemiş olduğu Neoklasik tutuma dayanarak tasarlanan yapının içinde ayrıca Thomas Jefferson'un yaklaşık 6 metre uzunluktaki heykeli bulunmaktadır [28, s.49]. Yaklaşık aynı dönemde Rusya'nın başkenti Moskova'da inşa edilen Lenin'in Mozolesi (Şekil 2.25) mimar Alexei Schusev tarafından 1926 yılında tasarlanarak 1930 yılında tamalanmıştır. Arkeolojik alanlar üzerinde uzun yıllar çalışmalarda bulunan Schusev, Pers piramidi olarak da adlandırılan ve İran'daki II. Kirus'un mezarına (Şekil 2.5) benzer nitelikte bir tasarım gerçekleştirmiştir [28, s.51]. Kızıl Meydan'da yer alan yapıda siyah ve koyu kırmızı granitin kullanılması Kremlin duvarı ile anıtın arasında bir bütünlük oluşturmuştur.

Devlet adamlarına ait mezar yapılarının çeşitli örneklerinin referansları, tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de tarihi yapılara dayanmakta ve yapıların tasarımlarında anıtsallık ile uzaktan algılanabilme başlıca amaç olarak göze çarpmaktadır.

3. 18. YÜZYIL ÖNCESİ TÜRKLER'DE TÜRBE GELENEĞİ

İçinde bir mezar bulunan bir mekân için etrafı ve üstü kapalı veya açık olsun Türk Sanatı'nda ve dilinde Türbe denilmektedir [69, s.77]. Türkler'de İslam öncesinde mezar anıtı yapma geleneğinin yaygın olduğu bilinmektedir. Bilinen en erken örnekler tepe oluşturularak yapılan kurganlardır. Göktürk anıtları olan Kül Tigin ve Bilge Kağan yazıtları da birer mezar anıtı niteliğindedir. Göktürk'lere bağlı Uygurlar (745- 840), Hoço'da görülen mezar kuleleri ile ilk türbe yapanlardır. Subaşı şehrindeki Uygur Stupa'sı gibi Budist formudur. Bu nedenle ki İslam mimarisinde anıtsal mezar yapıları özellikle Türklerin egemen olduğu bölgelerde gelişmiştir. Günümüzde bilinen en eski örnek 9.yüzyılda olan Abbasi halifesi olan Al-Muntasır için yapılan Samarra yakınlarındaki Kubbet- üs- Süleybiye (862- 907)'dir (Şekil 3.1); içiçe iki sekizgenden oluşan planın ortasındaki kare mekânı, tromplu kubbesinin örttüğü muhtemeldir. Bu türbenin, Türk garnizon şehri olan Samarra'da bulunuşu dikkat çekici niteliktedir. 10. yüzyıldan sonra Orta Asya ve İran'da daha gelişmiş örnekleri görülen mezar yapılarının ilki Samanoğlu yapısı olan ve Buhara'da bulunan İsmail Samani Türbesi'dir (913- 943) (Şekil 3.2). Türk olan Samanoğlu İsmail'in Türbesi çağ açan bir anıttır, ondan sonraki yüzyıllarda yapılan türbelerin öncüsü olmuştur. Türbe, Orta Asya'da sıkça uygulanmış ve günümüze kadar varlığını sürdüren tipte; kare planlı ve kubbe ile örtülüdür. İslâmlıktan sonra Türk Türbe yapıları Samani'lerden (9.- 10.yy.) başlayıp Karahanlılarda (9.- 13.yy.) gelişmiştir; bunlardan Özbekistan'da Arap Ata Türbesi (978) en eskisidir. Özbekistan'da Tim'de yer alan Karahanlı yapısı Arap Ata Türbesi'nin cephesi tuğladan zengin bir bezemeye sahiptir. Girişinin özellikle vurgulandığı yapı tek kubbe ile örtülüdür. Diğer bir örnek ise Kuzey İran'da Gurgan yakınlarında Ziyarî hükümdarı Kabus bin Vuşmegir için inşa edilmiş olan Kümbed-i Kabus (1006- 1007) kule mezarıdır (Şekil 3.3). İslam öncesinde Zerdüşti dinine bağlı olarak ortaya çıkan ölüm kulelerine referans olan yapının piramidal küllahı dikkat çekicidir. 11.yüzyıldan sonra İran'da ve Anadolu'da yapılan kule mezarların çeşitli yöresel farklarla ya da zamanla uğradıkları değişime rağmen ortak özellikleri düşey etkileri, silindirik veya çokgen

gövdeli ve konik veya çokgen külâh örtülü olmalarıdır. Büyük Selçuklu dönemine miras kalan bu birikim ile devrin mimarları, geçmişteki yapıları yeniden yorumlayarak yeni biçimleri ortaya çıkardıkları gözlenmektedir. Türkmenistan'da Merv'de bulunan Sultan Sencer Türbesi (1157) (Şekil 3.4) on yedi metre çapındaki kaburgalı ve çift cidarlı kubbesiyle en büyükler arasında yer almaktadır. Bu çift kubbe şeklini daha sonra Mimar Sinan da İstanbul'da uygulayacaktır [69, s.78].

Daha geç örnekler içinde Timur döneminden Özbekistan Semerkand'daki Şah Zinde Türbeleri (14. yy) (Şekil 3.5) yüksek tamburlu şişkin kubbeleri ile Bursa ve İstanbul türbelerinde değilse de Halife türbeleri denilen anıtlarıyla Türk Memluklar Semerkand mimarisini Kahire'de devam ettirmişlerdir. Bunların arasında Sultan Kalavun'un Kahire'de 1285 yılında tamamlanan türbesi ile 1356- 1362 yıllarında bitirilen Sultan Hasan Medresesi'ndeki türbe belirtilebilir. Her iki türbe de içinde bulundukları külliyelerin diğer elemanlarının hepsinden daha büyük ve en dikkat çekici birim niteliğindedir. Fakat Timur Türbesi (1404) (Şekil 3.7) plan dokusu ve yapı strüktürü ile İstanbul türbelerinde izlenmiştir. Böylece Türk'lerin egemen oldukları dönemlerde Orta Asya kökenli Türbe yapıları İslâm dünyasına taşınmıştır. Tüm bu türbe ve kümbetlerin Zengiler, Eyyubiler ve Memluklar döneminde Irak, Suriye ve Mısır'da farklı anlayışlar içinde yeniden şekillenerek uygulandıkları görülmektedir.

Anadolu dışında yapılan erken devir türbe ve kümbetleri, mimari unsurları ve bezemesel özellikleriyle Anadolu'daki gelişmeler için tam anlamıyla örnek oluşturmuşlardır. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde bulunan türbe ve kümbetlere geçmişteki değerlerin nitelikli bir biçimde aktarıldığı gözlemlenmektedir. Daha küçük boyutlardaki Anadolu mezar yapıları genellikle silindirik, çokgen gövdeli, külâh örtülü ve tek eyvandan oluşanlar olarak iki grupta incelenebilmektedir. Anadolu Selçuklu mezar yapıları mezarın bulunduğu alt bölüm, sembolik lahitlerin yer aldığı ziyaret yeri ve üst örtüden oluşmaktadır. Genellikle malzeme olarak taşın kullanıldığı erken örneklerde bezemeye daha çok giriş bölümünde yer verilmiştir. 12. yüzyıldan kalan ve Anadolu Selçuklu Sultanlarına ait ilk türbe olarak bilinen II. Kılıç Arslan Türbesi (Künbed-Hane) (Şekil 3.8) Konya Alaeddin Camii'nin avlusunda yer almaktadır. Yapı, mevcut kitabelerden anlaşıldığına göre II. Kılıç Arslan tarafından Abdülgaffar oğlu Hocenli Mimar Yusuf'a yaptırılmıştır. Türbede sekiz Selçuklu sultanına ait sanduka bulunmaktadır. İki katlı ve ongen planlı türbenin her iki girişine

de kuzeydoğu yönünde yer verilmiştir. İki yandan merdivenle ulaşılan ziyaret katı girişinin Bursa kemerli açıklığı yarım daire kemerli bir niş içine alınmıştır. Giriş açıklığının etrafı bitkisel bezemeli bir silme ile çevrili yapı, dışta tamamen kesme taş ile kaplanmıştır. Yapıda üst sırada birer kenarı atlamak suretiyle beş adet pencere bulunur. Bunlardan girişin üstüne rastlayan diğerlerine oranla daha geniş tutulmuştur. Gövdeyi örten külâh orjinalinde sırlı tuğlalar ile kaplıyken günümüzde metal levhalar ile kaplanmıştır. Yapı içte de çokgen planlı, kubbe ile örtülü, alt bölümde ise dairesel bir planı göstermektedir. Duvar yüzeylerinde nişler bulunan türbenin çini süslemeleri dökülmüş ve oldukça zarar görmüştür. Türbenin batısında, aynı avlu içerisinde I.İzzettin Keykavus'a ait bir türbe (Şekil 3.8) daha yer almaktadır. Türbenin yapımına Keykavus'un emri ile başlanmış fakat sultanın Sivas'ta başka bir türbeye gömülmesi nedeni ile inşaatı tamamlanamamıştır. Girişi kuzeyde yer alan sekizgen planlı türbe, köşeleri pahlanmış kare bir kaide üzerinde yer alır. Cepheleri mermerle kaplı türbenin dikdörtgen giriş açıklığı sivri kemerli ve köşelerinde sütunçeleri bulunan bir niş içine yerleştirilmiştir. Türbe ziyaret katı seviyesinde çokgen planlıdır. Duvar yüzeylerinde yer alan nişlerle birlikte doğu ve batı yönünde birer pencere ve güneyde bir mihrap bulunmaktadır. Mihrabın kesme taş kaplaması ve üzerindeki süslemeler özenli bir işçiliği ifade eder niteliktedir. Türbenin alt katına giriş merdivenlerinin sahniliğinin altından ulaşılır. Haçvari bir plan düzenine sahip katın üstü çapraz tonozla örtülerek dört ayrı kolda genişletilmiştir [51, s.17- 22].

Osmanlı türbeleri, Anadolu Selçuklu geleneğinden, konum, cephe düzenlemesi, bezeme, örtü, kütle biçimi ve kitabe yönünden önemli ölçüde ayrılmaktadır. Yukarıda belirtilen evreleri geçiren Türk Türbe Mimarisi, Osmanlı mimarları tarafından farklı dönemlerde geliştirilerek klasik bir şekil almıştır. Osmanlı mezar yapıları, genellikle kübik veya çokgen gövdeli önleri revaklı ve kubbe ile örtülüdür. Türkler türbelerini ilk olarak kerpiçten ve tek kubbeli yapmışlar, sonraki tuğla yapılarında kubbe üstünü ikinci bir örtü ile kapatmışlardır; alt kubbe mekandan tromplar ile kare taban üzerine oturturularak, onu da konik bir külâh veya şişkin biçimli ikinci kubbe örterek muhafaza altına almışlardı. Anadolu Selçuklu Türbe Mimarisi'nde olduğu gibi başlayarak taş malzeme kullanımı sürdürülmüş; çift örtü sistemi İstanbul türbelerinde çift cidarlı kubbe biçiminde uygulanmış, fakat asıl mezar odası (mumyalık) ile iki katlı yapı uygulaması terkedilmişti. Mekan ayrıca pencereler ile donatılarak aydınlık hale getirildi, bezeme ve dekorasyon ise dıştan

ziyade iç mimariyi besledi ve bu alanda kalem işi ve çini kaplama yoğunluk kazandı. İstanbul türbeleri, doğaya açıklığı oranında ziyaretçiye bir Selçuklu kümbeti gibi her zaman açık değildir. Bunun bir nedeni iç mimari öğelerine katılan yere serili ağır halılar, altın simli Hadis ve Ayetli (Puşide) örtüler, tezhipli Kur'anlar, sedef kakmalı rahleler, kaftanlar, şebekeli gümüş parmaklıklar, hatta leğen ve ibrik ile gömlek ve cübbe gibi zâti eşyalarla (sanki eski Türk kurganlarını dolduran eşyalara ölünün gereksinimi olacağı inancının canlanması ile) yeni bir boyut kazanan inançların türbeyi adeta bir antik dönem Hazine binasına çevirmesidir. Bu yüzden, alt pencerelere demir parmaklıklar konulmuş, pencere iç kanatları ve perdeleri kapalı tutulmuş ve sağlam kapılara kilit vurulmuştur. Bina en azından bir türbedar ve birçok hizmet görevlisinden oluşan adeta bir memur kadrosu ile korunuyor ve açılıyordu; bunların Türbe içinde ve dışında odaları, ek binaları türbe planlamasının programına giriyordu [8, s. 464].

Fatih Sultan Mehmet'e değin Osmanlı mimarisine ait ilk hükümdar türbeleri Bursa'da bulunmaktadır. Adlarına özel birer türbe inşa edilmeyen ilk iki Osmanlı hükümdarının gömüldüğü Bizans yapıları büyük olasılıkla, Osmanlı türbe mimarisine belli bir oranda yön vermiştir. Osmanlılar'dan kalan ilk türbe I. Beyazıt'ın (1406) türbesidir. Kubbesi prizmatik üçgenlere oturan türbenin önünde üç kubbeli revağı vardır [48, s.267]. Daha sonra Osmanlı sultanlarının kendi yaptırdıkları külliyelerde yer alan türbelerine gömülmeleri geleneği başlamıştır. Bu gelenek içinde yapılan I. Mehmet'e ait Yeşil Türbe, mimari biçimi ve kible duvarı arkasındaki konumu ile İstanbul'daki sultan türbelerine model olmuştur. 1421 tarihli Yeşil Türbe, sekizgen gövdeli ve kubbe ile örtülü olmasının yanında altta bir mumyalık kısmı bulunmaktadır (Şekil 3.9). Çelebi Sultan Mehmet'e ait olan bu türbenin yapımında birçok sanatçı çalışmış, ustaların bir bölümü de Doğu'dan gelmiştir [60, s.83]. Yapının içinde ve dışında kullanılan çiniler dönemin bezeme özelliklerini yansıtmaktadır. Erken Osmanlı döneminden anıtsal nitelikteki bir diğer mezar anıtı ise yine Bursa'da Muradiye Camisi'nin arkasında yer alan II. Murat Türbesi'dir. Türbe kare planı ile ana mekanı içiçe iki kısımdan oluşmakta, sütun ve ayaklara oturan kubbe ile örtülüdür (Şekil 3.10). II. Murat'ın isteği üzerine yağmur sularının içeriye akması için kubbenin üstü toprakla örtülmüştür. İstanbul fetihden sonra başkent olunca hükümdar türbeleri bu şehirde yapılmaya başlanmıştır. Sultanbul'daki hükümdar türbelerinden ilki olan ve Fatih Camisi'nin arkasında yer

alan Fatih Türbesi 1766 depreminde yıkılmış olması nedeni ile özgün durumu bilinmemektedir. II. Beyazıt'ın sekizgen planlı türbesi (1512) ise oğlu Beyazıt Camisi haziresinde yaptırılmıştır. I. Selim'in türbesi de Sultan Selim Camisi'nin haziresine yaptırılmıştır. Sekizgen planlı, yivli kubbeli ve önünde üç kemergözlü revağı bulunmaktadır. Mimar Sinan tarafından yapılan ve Osmanlı Klasik Dönemi'nin en önemli mezar yapısı Süleymaniye Camisi'nin haziresindeki Kanuni Sultan Süleyman Türbesi (1567)'dir (Şekil 3.11). Yapının planı Türk Mimarisi'nde ilk ve son defa uygulanmıştır [48, s. 270]. Sekizgen gövdeli türbe dışta revakla, içte ise duvarlardan ayrılan sütunlarla çevrilidir. Duvarlara ve sütunlara oturan çift cidarlı kubbesi ile yapı, Osmanlı mezar anıtları içinde ilginç bir denemedir. Mimar Sinan'ın Kanuni Sultan Süleyman Türbesi'nin ardından uyguladığı en anıtsal mezar yapılarından birisi de Ayasofya haziresinde bulunan 1577 tarihli II. Selim Türbesi'dir (Şekil 3.12): Diğerlerinden farklı olarak Mimar Sinan burada köşeleri yumuşatılmış kare bir gövde, içerde ise gene Kanuni Türbesi'nde olduğu gibi çift cidarlı kubbenin oturacağı bir sütun sırası kullanmış, dışarda ise yalnız giriş kısmına revak yerleştirilmiştir. Mimar Sinan'ın tüm bu denemeleri türbe mimarisinde de yenilikler getirmek istediğini gösterir [60, s. 217]. II. Selim'den sonra sırasıyla tahta geçen III. Murat ve III. Mehmet'in de İstanbul'da camileri bulunmadığından, her iki sultanın da türbesi Ayasofya'nın avlusuna inşa edilmiştir (Şekil 3.13). Ayasofya Türbeleri olarak adlandırılan bu üç türbeden III. Murat Türbesi (1600), altıgen planlı ve çift kubbesi ile girişinde üç kemer gözlü revakı bulunmaktadır. Cepheleri üçer pencere ile üç katlı olup, dokuzar pencere ile kaplanmıştır. İç mekanı çinilerle kaplı olan türbenin iç kubbesini sütunlar taşımaktadır. III. Murat Türbesi ile aynı stildeki III. Mehmet Türbesi (1603- 1608) ise sekizgen planı ve ikiz pencere düzeniyle farklılıklar gösterir. Bu türbelerde cephelerin üç katlı pencere düzeni ve prizmatik kütlelerin pahlanarak köşe sütunları yerleştirilmesi dikkat çekicidir. Mukarnas dizili saçak kornişleri ve taş kabartmalı alınlıkla zenginleştirilen bu türbeler, büyük boyutlarına malzeme ve yalın geometrik kütleleri ile etkili yapılardır. Ayasofya'daki türbelerin tarzını dıştan takip eden I. Ahmet Türbesi (1617- 20) (Şekil 3.14), geleneksel biçimde külliye ile birliktedir. Fakat, bu türbe geleneği bozan bir biçimde caminin kible duvarı arkasına değil, kuzeydoğu köşesine, yol kenarına yerleştirilmiştir. Kenarları pahlanmış kare planlı türbenin girişinde üç gözlü revağı yer alır. Sekizgen kasnaklı bir kubbe örtülü yapının cephesinde üç sıralı pencere düzenine yer verilmiştir. I. Ahmet'den sonra tahta çıkan altı padişah (IV. Mehmet, II. Mustafa,

III. Ahmet, I. Mahmut, III. Osman ve V. Murat) Yeni Camii yanında bulunan Valide Turhan Sultan Türbesi'ne (1663) gömülmesi nedeniyle I. Ahmet Türbesi'nin ardından uzun bir süre hükümdar türbesi yapımı durmuştur.

Türk Mimarisi'nin özgün bir geleneği olan türbe yapımı Orta Asya'dan gelerek Anadolu'da biçimlenmiş ve Osmanlı'da farklı değişimler göstererek devam etmiştir. 18. yüzyıla kadar görülen hükümdar türbelerinde çokgen plan geleneği ve kubbe ile örtülü oluşu süreklilik göstermiş, malzeme ve bezemesel özellikler dönem içinde farklı değişimlerden geçmiştir.

4. 18. YÜZYIL BAŞINDAN GÜNÜMÜZE TÜRK MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

Türk toplumu, Orta Asya'dan harekete geçtiği günden itibaren Batı'ya doğru ilerlemiş, her türlü değişimde yeni yerleşilen bölgelerin ve komşularının birikimlerini değerlendirmiştir. Tarihi boyunca kendi iradesiyle batıya göç eden bir toplumdaki değişimin sürekli batılılaştığı söylenebilir. İstanbul'dan önce Balkanları alan Osmanlı'nın, klasik dönem mimari ürünleri doğulu olduğu kadar batılıdır. Kuban; bu kültürel batılılaşmanın İran, Yakınoğu, Anadolu, Akdeniz ve Avrupa dönemleri olduğunu ifade eder [32].

Osmanlı'nın idari düzeni 17. yüzyıl sonunda işlemez olunca doğal değişimin hızlandırılması gereği ortaya çıkar. Bu süreçte Avrupa'nın yeni gelişmelerle sahip olduğu güç dünyayı değişime zorlamaktadır. Batı Avrupa ile ilişki içindeki diğer kültürler de, değişim istekleri olmasa dahi ister istemez Batı'nın etkisine hedeftirler. Osmanlı'nın yöneldiği model de Avrupa'dır. Avrupa'nın ise, çok yönlü sorunlarına karşın hâlâ büyük bir devlet olan Osmanlı'nın bu değişim isteklerini desteklemekte birçok gerekçesi vardır. Osmanlı; siyasi anlamda bir denge unsuru, ekonomik anlamda geniş bir pazar, Doğu'nun kapısı olarak da doğal olarak bir çekim merkezidir. Bunların yanında Karlofça ve Pasarofça anlaşmaları ile 18. yüzyıl başında Osmanlıların askeri gücünün zayıflığı taraflarca onaylanmış, Avrupa'daki güçlü Türk imajı silinmiş, Osmanlı, batı için artık bir rakip olmaktan çıkmıştır.

Osmanlı ve sonra da Türk toplumunun yaşadığı Avrupa'yı özümsemeye çalışan sürekli değişim, yaygın olarak Batılılaşma Dönemi olarak tanımlanmıştır. Değişim, önce askeri eğitim ve teknikler alanından giderek bilim, yönetim, edebiyat, günlük yaşam, gibi birçok sahalarda kendini göstermiş, bu oluşum zaman zaman yönetimin öncülüğünde zorunlu kültür değişimi niteliğinden, doğal akışı içinde serbest kültür değişimi özelliklerini kazanmıştır. Ancak bu değişim kolay olmamış, kesintilere uğramış, uzun bir zaman almıştır. İlk yıllardan başlayarak beğenilerde ve günlük

kullanım eşyalarında izlenen değişim giderek süsleme sanatlarına, mimariye, kentsel düzenlemelere yansımıştır.

Batılılaşma dönemini başlattığı kabul edilen ilk diplomatik ilişki ise Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin 1720'de Paris'e gönderilmesidir. Bu yolculukta amaç Fransız uygarlığını tanımak, gördüğü yeniliklerden uygulanabilecek olanlar hakkında bilgi toplamaktır [14, s.57]. Çelebi, yeni teknikleri bilim kurullarını, hastaneleri, rasathaneyi, limanların karantina yöntemlerini, hayvanat bahçelerini, park, tiyatro, operaları takdir ve hayranlıkla anlatır. Bu anlatımlar ile Osmanlı Sarayı'na Fransız saray ve bahçeleriyle ilgili birçok bilgi ve desenin gelişi, Osmanlı Sarayı'nda, batının daha iyi tanınması gereğinin anlaşılması ile geniş yansımalar bulur.

Çelebi'nin, 1718 Pasarofça antlaşması sonrası oluşan Lale Devri olarak tanımlanan kısa barış döneminde İstanbul'a taşıdığı izlenimler, mimari ve kentsel mekana, Osmanlı geleneklerinin dışında bir tablo sergileyen Kağıthane düzenlemeleri ile yansır. Bu düzenlemeler, tüm Avrupa gibi Çelebi'yi de etkilemiş olan, Versailles Sarayı, Marly Şatosu, Fontainebleau'nun benzerleridir. Kağıthane düzenlemeleri yeni bir anlayış taşımakta, günlük yaşamda, kentin kullanımında yenilikler getirmektedir. Kentsel tasarım ölçeğinde batılı anlayışta peyzaj düzenlemelerinin yapıldığı alanlarda Sultan ve sarayın ileri gelenlerinin, yabancıların ve halkın katıldığı törenler, ve eğlenceler yapılır. III. Ahmet, Sadabad'a hayrandır. Ayrıca, bir kentsel tasarım düşüncesinin İstanbul'da ilk uygulaması sayılabilir.

Lale devri, Batılı anlayışta bezemenin mimaride görülmeye başlandığı dönemdir. Dönemin mimarisi tam anlamıyla Batılılaşma sayılmamakla birlikte, Osmanlı yaşamı ve sanatından kaynaklanan, ancak, Batı etkisiyle şekillenmiş bir tasarım olarak nitelendirilmektedir. Avrupa kent meydanı düzenlemelerinin yansımaları olarak Osmanlı'da 18. yüzyılda uygulamaya başlanan küçük meydan düzenlemeleri ve bu meydanları süsleyen meydan çeşmesi (örneğin; 1728'de Ayasofya ve Üsküdar, 1732'de Tophane ve Kabataş meydan çeşmeleri) tasarımları görülmektedir.

Lale Devri sonrası Batı etkileri mimari elemanlarda da izlenmeye başlar. Sultan Mahmut yaptıracığı Nurosmaniye Camii için Avrupa'nın meşhur kiliselerinin planlarını getirtmiş, bunlardan birini uygulatmak istemiş fakat ulemanın muhalefeti sonucu bundan vazgeçmiştir [31, s. 27]. Yapı kompleksine ise 1748'de başlanarak,

III. Osman döneminde 1755'de tamamlanmıştır; İstanbul'da Barok üslubu, mimari öğeleri ve özellikleri ile bir bütün olarak ilk kez sergileyen külliye'dir. Barok özelliklerin Osmanlı dinsel özellikleri ile bağdaştırılmaya çalışıldığı için tezyinatı İtalyan rokoko üslubunun türevleridir. Barok etki iki yüzyıl boyunca her türlü yapıda kendini gösterir.

Osmanlı Barok Mimarisi'nin en çarpıcı örnekleri arasında Nuruosmaniye Camii'nin (1775) yanısıra ve Aksaray civarındaki Laleli Camii de (1763) örnek verilebilir. Mehmed Çelebi'nin anlattığı Fransız bahçelerindeki şelaleler ve su oyunlarının yankıları 18. yüzyıl Osmanlı çeşmelerine yansımıştı. Bu tarihe kadar İstanbul'un anıtları, yalın dikdörtgen hatları ve sade yüzeyleriyle biliniyordu. Fransa'dan ilham alan kavisli duvarlar sokak cephelerine yeni bir pitoresk hava yaratmaktaydı.

18. yüzyıl içinde batıya dönüş, 19. yüzyıl içindeki kentsel değişimler ve inşaat faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin geçirdiği Batılılaşma sürecinin getirdiği yönetim ve örgütlenme değişiklikleri ile birlikte çıkartılan nizamname, kanunlar ve bunların uygulanma sonuçları mimari alandaki değişimlerin göstergeleridir. Bezemede üslup değişmesi olmuştur. Avrupa'daki üslup farklılıklarını izleyen çeşitli cephe görünümünün ortaya çıkması, geleneksel iç düzen yanında apartman planları da inşa edilerek, iç mekanlarda farklılaşma yaratılmasına kadar, çeşitli birimlerin meydana getirdiği yapı gruplarının oluşturduğu kentsel mekanların değişimi başlamıştır. Sokak, mahalle ve kent ölçeğinde değişimler olmuştur. İnşaat faaliyetlerinin örgütlenmesinde 19.yüzyılda farklılaşma taşıyıcı, örtücü, dolaşım ve süsleme elemanları ile plan şeması ve yüzeylerin sınırlanmasıyla oluşan iç ve dış mekanların algılanması için bu elemanların çözümü ne kadar gerekliyse, bunların yapımını gerçekleştiren uygulayıcı güçlerin ve yöntemlerin yeniden ele alınması da o kadar gereklidir. Bu gelişmelere baktığımızda öncelikle devlet tarafından yaptırılan resmi ve topluma ait binalarda, ikinci olarak da ticaretle uğraşan Rum ve Ermeni azınlıkların yaptırdıkları varlıklı konutlarda ve ticari yapılarda zaman bakımından onları izleyerek de halkın büyük çoğunluğunun barındığı sivil mimari örneklerle bir değişim sürecini izleyebiliriz. İlk bakışta karmaşık görüldüğü halde, değişimin farklı gruplarda belirli özellikler göstermesi, Osmanlı bünyesi içinde nüfus ve yaşamdaki ikilemin mekanlara yansımaları, dış etkilerin görsel olarak ortaya çıkması ilişkiler dizisinin belirlenmesine imkan vermiştir. 19. yüzyıl, Osmanlı mimarlığındaki değişimlerin başlangıcı (daha önce bahsedildiği gibi) daha 18. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nun

yöneticilerinin Avrupa kültürüne duyduğu ilgi ve çağdaş koşullara ayak uydurma isteği hatta zorunluluğu ile başlamış; 19. yüzyılda özellikle II. Mahmut, Abdülmecit, Abdülaziz ile II. Abdülhamit'in Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'nın bir parçası ve büyük bir dünya devleti olduğunu kanıtlama çabaları ile devam etmiştir.

19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma hareketleri içinde Avrupa mimarisindeki yeniliklere ve biçimlere bir öykünmeden çok, Avrupa'ya özgü yenilik ve biçimlerin Osmanlı kültürü ile harmanlanarak Osmanlı mimarisine özgü kalıplara yeni olanaklar kazandırma çabaları görülmektedir. Bu çabalar arasında özellikle süslemede, Fransa'dan alınan ve Ampir üslup içinde kullanılan askeri biçimlerin yanında girland, fiyonk, çelenk gibi daha önce karşılaşılmayan eş zamanlı motiflerin Osmanlı'nın tuğra, sancak, sorguçlu serpuş gibi sembolleri ile bir arada kullanılarak Osmanlı Mimarlığı'na uygulanması da yer almaktadır [65, s.344- 348].

Avrupa'daki değişimin kesin bir kronolojik düzen içinde izlenmeme, bir mimari karışıklık içinde görülmesine rağmen, genelde Batılılaşma sürecinde özellikle İstanbul'da cephelerde barok ve rokoko motiflerinin ve biçimlenmelerinin uygulanmaları; Avrupa romantik klasizminin başlangıç, geçiş, atılım ve doruk dönemlerinin neogrek, neogotik, neorönesans tasarım kalıplarının mimaride yer alması; tarihselcilik akımı içinde yer alan üslupların doğrudan yinelenmesi yaklaşımlarını içermektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında yeni malzeme ve tekniklerle mimariye mühendisliğin sokulması; tarihselciliğin abartılması yaklaşımı içinde de rönesans, barok ve yerel şekil ve biçimlerin karışık olarak uygulanmasıyla yeni bir neoklasik üslup olarak gelişmiştir. Öncelikle büyük ve küçük resmi kanallardan yapılmış olan devlet ve kamu yapılarında, saray ve konaklarda uygulanan mimari değişim, giderek varlıklı ve yönetimle ilgili olan kimselerin yaptırdıkları yapılara doğru yaygınlaşmış ancak Tanzimat dönemi sonlarına kadar, bu ölçülerde kalmış, halka mal olmamıştır. Görsel tasarımdaki değişim tüm yaşam çevresi içinde binaların sınırlayarak tanımladıkları dış mekanları etkilemiş olmaları oranında, kentin geçirmekte olduğu görsel ve mekansal değişimin ögesi olabilmıştır [19].

Batı'ya benzemek amaç olduğundan özellikle 19. yüzyıl Osmanlı Mimarisini daha önce örnekleri görülmemiş, o güne kadar klasik ya da çağdaş olarak tanımlanan üslupların birikimi olarak değerlendirmek gerekir. Yapı yükseklikleri, kitleleri, işlevleri, dış yüzeylerdeki açıklıkların ve dolu alanların ilişkileri, malzeme ve yüzey

dokuları, tanımladıkları mekanlarıyla, birbirlerini, giderek de kent çevresini etkileyen binalar toplumsal değişime paralel olarak şekillenmişler, zaman içinde de Batılılaşma kanıtı olarak benimsenmişlerdir.

19. yüzyılın Türk mimarlık düşüncesine getirdiği bir yenilik, yeni mimarlık gereksinmelerinin bu yüzyılda ortaya çıkması ile olmaktadır. Klasik mimari fonksiyonları olan cami, külliye, saray, han, hamam v.b. yanında, yenileşme eylemlerinin gerektirdiği okul, kışla, hastane, yönetim yapıları, banka, postane, istasyon gibi geleneksel Türk mimarlığının tanımadığı yeni mimarlık fonksiyonları 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Türk mimarların 19. yüzyıldaki Batılılaşma eylemlerinin dışında kalışı, Avrupa ve Ermeni asıllı mimarların saray çevreleri tarafından tutulmalarının yanı sıra, onların eğitim ve örgütlenme koşullarının yeni çağdaş gereksinimleri karşılayacak bir şekilde değiştirilmemiş olmalarından da ileri gelmektedir. Ayrıca Sanayi-i Nefise gibi mimarlık eğitimi veren bir okulun kurulması, meslek loncalarının kapatılması, mimarlık hizmetlerinin saraydan bağımsız olarak Nafia Nezareti tarafından görülmeye başlanması ve ilk olarak batılı anlamda bir belediye örgütünün kuruluşu 19. yüzyılın mimarlık düşüncesi için önemli yeniliklerdir [5, s.10].

Cumhuriyetin kurulmasından sonraki ilk on yıl içinde tüm eğitim alanında yapılan köklü değişimler, Avrupa'da mimari alandaki aşamalar, yeni teknik buluşlar, bunlara bağlı olarak yeni gereksinimler, mimarimize yön verilmesini gerektirmiştir. 1927'den sonra yurdumuza gelen yabancı mimarlar, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da gelişen mimarinin etkisinde az da olsa kaldıklarından, Neoklasik devirde olduğu oranda, üslup taklitçiliğinden vazgeçmişler, Holzmeister gibi evrensel bir mimarlığın temsilcisi olmaya çalışmışlardır.

Ulusal, anıtsal bir Alman mimarisine paralel olarak bazı mimarlar tarafından ulusal mimari akımı kuvvetli bir biçimde benimsenmiştir. Kemalettin ve Vedat Beylerin hocalıklarından beri tam anlamıyla bu tarihe kadar hiçbir zamanda sönmemiş olan bu eğilim, Akademi'de ve Yüksek Mühendis Mektebi'nde yeniden birinci plana geçmiş, bu durum da yaklaşık on yıl sürmüştür. Bu on yıl içinde Türk mimarisinde, 19. yüzyıl mimarisindeki Eklektik davranışlara bir paralellik meydana çıkmıştır. Son Osmanlı devri mimarisinin, özellikle Tanzimat'tan beri diğer kültür alanlarında

olduğu gibi, Batı Eklektisizminin etkisinde kalmasıyla Cumhuriyetin ilk döneminde mimarimizde rasyonel bir aşamanın yapılması engellenmiştir.

1910 ile 1927 yılları arasında, Osmanlı Neoklasığı olarak da adlandırılan; ulusal bir bilinci yaratma amacıyla, Osmanlı ve hatta Selçuklu'nun geniş saçak, pencere, sütun başlıkları, kubbe v.b gibi mimari elemanların kullanılmasıyla farklı biçimlenişler ortaya çıkmıştır. Fakat eski formların yeni anlayışla kullanılması eskinin bir kopyası olmaktan ileriye gidememiştir.

1927'den sonrasına bakıldığında, yurdumuza gelen ve genellikle Alman ve Avusturyalı olan yabancı mimar ve hocaların, uygulamalarıyla Türk mimarisindeki Neoklasik davranışlardan tamamen farklı, daha çağdaş, daha köklü, rasyonel mimari atılımların ülkemizde gelişmesini sağlamaya çalıştıkları görülmektedir. Bu nedenle, Cumhuriyet dönemi mimarisinin ikinci dönemi olarak nitelendirilen 1927- 1933 yılları arasındaki Türk Mimarisi, teori ve pratikte yabancıların etkisi altında kalmıştır. Bu dönemde başkent Ankara'nın planları Prof. Jansen tarafından geliştirilirken, 1927 yılında Prof. Holzmeister'in da Türkiye'ye geldiği bilinmektedir.

1927- 1933 dönemindeki mimari eylemler, 1910- 1927'deki gelişmelere oranla daha olumlu sonuçlar vermiştir. Bu dönemde yalın cephe biçimlenişleri, yeni konstrüktif öğeler, yeni mekan anlayışları, anıtsal bir görünüşün ağır basma kaygısı, kesme taşın cephelerin görünümünde egemen oluşu, giriş bölümlerinde kolon tertiplerine ve biçimsel öğelere yer verilmesi gibi özellikler yeni kurulan bir devletin de üslup arayışlarını yansıtmaktadır. Bu bakımdan Batı rasyonalizminin biçimsel açıdan da olsa Türk Mimarisi'nde örneklerine rastlanmaktadır. Yine bu dönemde mimar Kemalettin ve Vedat Beylerin biçim kabullerinden uzaklaşmış, mimari davranışta üslup taklitçiliğine son verilmiş, tasarımda mimarın öznel tutumu, daha önemli bir rol oynamış, bu da dönemin ürünlerini diğer dönemlerin ürünlerinden farklı kılmıştır. Bu anlayışta yapılmış olan eserler arasında Cumhurbaşkanlığı Köşkü, Orduevi ve Bakanlık binaları gibi temsili nitelikteki yapılardan söz edilebilir.

1937'den sonra ülkemizin çeşitli kentleri için, gene Batı örneklerinden esinlenerek yapılan genel planlama çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 1940- 1950 döneminde de, diğer dönemlerde olduğu gibi toplumsal gereksinmelere bilimsel olarak yaklaşılmamış, mimari tek bir ürün yaratma eylemi olarak görülmüştür. 1940- 1950

yılları arasında, yabancı mimarlara tepkiyle birlikte İkinci Ulusal Mimari Dönemi başlamıştır. İkinci Ulusal Mimari Dönemin ortaya çıkışında 1938 yılında Atatürk'ün ölümü ve 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması gibi olaylar etkili olmuştur. Bu dönemde Sedat Hakkı Eldem, Emin Onat, P. Bonatz, E. Egli, M. Elsaesser gibi yerli ve yabancı mimarlar çalışmıştır. Yerli mimarlar ile yabancı mimarlardan bazıları da ulusal mimari anlayışında ürünler vermişlerdir. İstanbul Fen ve Edebiyat Fakültesi, Ankara Fen Fakültesi, Çanakkale Anıtı ve İstanbul Radyo Evi dönemin diğer yapıları arasında yer almaktadır. Bu durumun başlıca nedenlerinden biri, Almanya ve İtalya'daki paralel gelişmelerdir. Yabancı mimarların bazıları bu etkileri Türk mimarisine yansıtma çabalarının dışında, bu mimarlar arasında gene de bir ölçüde ayrılıklar ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu dönemin sonlarına doğru ulusal mimari akımının öncüleri olan kişilerde bile, bir değişme kendini göstermiş, Adalet Sarayı yarışması örneğinde olduğu gibi, uluslararası bir rasyonalizm ağır basmaya başlamıştır. Bu yıllarda Türk mimarlarının bir bölümü, iklim koşullarına uygun geleneksel mimarlıkla ilişkili yerli malzeme ve işçilikle yapı üretmenin gerekliliği üzerinde durmuşlar; bir bölümü ise, devletin mimarları yönlendirme isteğinin olmayışını eleştirmiş, yetkili kurumlarca bunun oluşturularak gelecek kuşakların da bu doğrultuda yetiştirmelerinin sağlanmasını, uygulamaların denetlenmesini istemişlerdir.

İkinci Ulusal Mimarlık Dönemi'nde Türk mimarların yarışmalara katılımı artmıştır. Dış ve iç etkilerle beslenen, duygusal bir düzeyde gelişen bu akım, savaş ve benzeri koşulların değişmesiyle etkilerini yitirmiştir. Bu dönemden günümüze birçok yapı ulaşmıştır. Bunların başında Anıtkabir gelmektedir. İkinci Ulusal Mimarlık Dönemi mimarları olan Sedat Hakkı Eldem, Paul Bonatz ve Emin Onat'ın eserleri incelendiğinde, kesme taşın kullanım biçiminde, mimarlık öğelerinin arasındaki oranda, pencere ayrıntılarında, saçaklarda, biçimci bir yaklaşımın egemen olduğu görülür. Yapıtların anıtsal görünümlere ulaşabilmesi için değişik öğelerden yararlanılmış, ayrıntıların çözümüne büyük bir titizlik gösterilmiştir.

Ulusal mimarlık adı altında Neoklasizm'e doğru giden Türk mimarlığı 1940- 1950 yılları arasında tekrar 1920'lerdeki anlayışa dönmüştür [46]. 1950- 1960 yılları arasında ise Türk mimarları genellikle, Batı'nın büyük ustalarının ilke ve disiplinlerinin yarattığı Rasyonel- Uluslararası mimarlık anlayışının etkisinde kalmışlardır [30].

1950'lerden sonra mimari eylemlerde değişme dikkati çekmektedir. Ünlü mimarların ürünlerini kopya etme çabaları, büyük çapta endüstri yapıları üretilmesi, şehircilik çalışmaları, kampüs planlamaları bu dönemin en belirgin çalışmalardır. Türlü yapı tipolojilerinin üretildiği bu son dönemde, ürünlerin biçimlenişlerinde veya mekan organizasyonlarında uluslararası biçim kalıpları seçmeciliğinin yapıldığı açıktır [60].

1960 yılına gelindiğinde mimari alanda kırk yıl kadar süren tek stil hakimiyeti son bulmuş, değişik stil ve tutumlardan meydana gelen bir çeşitlilik devri başlamıştır. Bu yıla kadar pek çok ülkede geçerli olan tek çözüm ve tek stil anlayışının yerini, değişik çözümlerin ve stillerin almaya başlaması bu yılı çağdaş mimaride bir dönüm noktası haline getirir [56]. Dönemin bir diğer akımı olan Brütalizm ise malzeme, konstrüksiyon ya da fonksiyonların dışa vurulması ile oluşturulan bir form dünyasına dayanmaktadır. Brütalizm akımının Türk Mimarisi'ndeki örnekleri arasında Günay Çilingiroğlu ve Muhlis Tunca'nın İstanbul Reklam Binası ile Tercüman Matbaası (1972- 1974) veya Doęan Tekeli ve Sami Sisa'nın Üsküdar Yapı ve Kredi Bankası uygulamalarını sayabiliriz.

1980'li yıllara yaklaşıldığında ise Modernizm'in kurallarını reddederek ortaya çıkan tüm mimari tutumların ortak adı olan Post-Modernizm bütün dünyada yaygınlaşmıştır. Post-Modernizm bir başka değişle tarihe, sembolizme, alaya ve şakaya açık davranışların tümü olarak nitelendirilmiştir. Günümüz Türk Mimarisi'nde sıkça rastladığımız bu akımın takipçisi örnek yapılar arasında Maslak Doğuş Holding binası örnek verilebilir.

1980 sonrası özellikle büyük şehirlerde ortaya çıkan Türkiye'nin önde gelen şirketlerine, bankalarına ait yüksek yapılar ve alışveriş merkezleri dikkat çekmektedir. Alışveriş merkezleri; Hayati Tabanlıoğlu'nun Galeria Alışveriş Merkezi ile başlayıp, 1990'lı yıllarda Akmerkez alışveriş, iş merkezi ve rezidanslarından oluşan kompleks ile devam etmiş; 2000'li yılların başında ise Metrocity alışveriş, iş merkezi ve rezidanslarından oluşan kompleksle dünya mimarlık örnekleri ile yarışır düzeye yakınlaşmıştır. Kamu binaları ve şirket yönetim binaları için de aynı gelişimden söz edilebilir. 1980'de İstanbul'da Karayolları Binası ile başlayan gelişim Ankara'da yarışmalar sonunda inşa edilen Halk Bankası Genel Müdürlük Binası, Türkiye İş Bankası Genel Müdürlük Binası ile devam etmiş ve bazı bakanlık binalarının yapımı ile günümüze ulaşmıştır.

5. KATALOG

5.1. Batılılaşma Dönemi Sonrası Osmanlı Mimarisi'nde Padişah Türbeleri

5.1.1. III. Mustafa Türbesi

Türbe, Sultan III. Mustafa tarafından yaptırılan Laleli Camii Külliyesi içinde yer almaktadır. Dönemin baş mimarı Kayserili Mehmet Tahir Ağa'nın eseri olan türbe 1773 tarihlidir. Türbede yer alan büyük sandukalar III. Mustafa (öl.1774) ve III. Selim'e (öl.1807), diğer küçük sandukalar ise Sultan III. Mustafa'nın çocukları olan Şehzade Mehmet, Hibetullah Sultan, Mihrişah Sultan, Şerife Havva Sultan, Fatma Sultan ve Beyhan Sultan'lara aittir.

Türbe ongen planlı olup tek kubbe ile örtülüdür. 9 metre genişliğindeki kubbenin geçişleri köşelerdeki kemerlere dayanan 10 adet pandantifle sağlanmıştır. Üç kenarı cadde tarafında bulunan türbenin diğer üç kenarı girişteki üç kemergözlü revak ile birleşir. Revak ortada kubbe ile iki yanda tonozlarla örtülmüştür. Eni 5 metre uzunluğu ise 10 metre olan revakın örtü sistemi, cepheye bitişik dört sütun ile önde serbest dört sütun olmak üzere toplam sekiz sütun tarafından taşınmaktadır (Şekil 5.1).

Türbenin duvarları küfeki taşıyla örülmüş, cadde yönünde bulunan cephelerin alt sırası ise mermerle kaplanmıştır. Giriş cephesinde, revakın gerisinde sivri kemerli kapı yer alır. Sövesi ve kemeri mermerden, kanatları ahşap olan kapının iki yanında sütunçeler bulunmaktadır. Kapı üzerinde dikdörtgen pano içinde Ankebut suresinin 57. ayeti yazılıdır [47,s. 95]. Yazıt üstünde akant yapraklarının s ve c kıvrımlarıyla şekillendirdiği mermer tepeliğin ortasında çiçeklerle bezenmiş yaldızlı bir madalyon bulunmaktadır. Kapının bulunduğu cephe hariç tüm cephelerde iki sıralı pencere düzeni vardır. Türbe cepheleri, alt sıra pencereleri üzerindeki kat silmeleriyle ikiye bölünmüş, köşeler kademeli plastırlarla hareketlendirilmiştir (Şekil 5.2). Cadde tarafına bakan cephelerdeki alt sıra pencereleri diğerlerine oranla daha geniş ve

yüksek ayrıca da basık kemerlidir. Kemerler yekpare mermerden yapılmış ortalarına kilittaşı olarak yaprak motifi yerleştirilmiştir (Şekil 5.3). Alt sıra pencereleri üzerinde bulunan akant yapraklı barok süslemeler, pilastr başlıklarının altında son bulmaktadır (Şekil 5.4). Başlıklarda ve pencere üstlerinde bulunan istiridye kabukları bir rokoko elemanı olarak süsleme motifleri arasında yer alır. Bu türbedeki akantus yapraklarıyla süslü sütun başlıkları da Batı'da benzeri olmayan tasarımlardır [55, s. 61]. Üst sıra pencereleri alt sıra pencerelerine kıyasla sade görünümündedir. Alçıdan yapılmış üst sıra pencereleri s eğrileri olan kemerlere sahiptir. İçte renkli, dışta ise şeffaf camlarla kaplıdır. Üst plastırlarda küfeki taşından yapılmış iki kuşevi dikkat çekmektedir. Cadde yönünde iki köşede yer alan kuş evleri köşe açılarına paralel üç cepheli olarak ele alınmış, türbe cephedesinde olduğu gibi burada da kat silmelerine yer verilerek hareketli cephe tutumu tekrarlanmıştır (Şekil 5.3 ve 5.5).

Türbe içinde giriş açıklığı dıştaki taç kapıya benzer niteliktedir. Buradaki kapı üzeri yazıtında ise Haşr suresinin 2. ayetine yer verilmiştir (Şekil 5.7). Duvarlarda alt sıra pencereleri form ve bezeme bakımından cephede olduğu gibi farklılıklar bulundurmaktadır. Üst sıra pencereleri kemerli, alt sıra pencereleri mermer söveli ve düz atkılı, cadde tarafına açılan üç pencere ise mermer söveli ve basık kemerlidir. Alt sıra pencerelerinin aralarındaki köşelerde dolap, kademi saadet yeri, mihrap ve mermer panolara yer verilmiştir. Pencereler ve dolapların arasında kalan yüzeyler ise XVI. yüzyıl çinileriyle kaplıdır (Şekil 5.8). Çini panolar Üsküdar sarayından sökülerek burada kullanılmıştır [47, s. 88]. Alt sıra pencereleri üzerinden geçen bir yazı frizi türbeyi dolaşmakta, üst sıra pencereleri üzerinde de deniz kabuğu motifleri bulunmaktadır. Kubbeyi alt kenarlarından çevreleyen bir palmet çizgisi ile merkezde bir göbek süslemektedir.

Mehmet Tahir Ağa'nın özgün yapısı olan türbede farklı ifade yollarıyla kütlede ve karakteristik detaylarda yeniliklere yer verilmiştir. Çokgen planın ortaya çıkardığı dairesel nitelikteki kütle ile cephede bulunan kuvvetli kornişlerin ve silmelerin oluşturduğu girinti çıkıntılar, süslemelerdeki s ve c kıvrımları Barok tutumu açıkça ifade etmektedir. Türbede görülen bu Barok ve Rokoko özellikler Batı'dan esinlenilip klasik öğeler üzerinde yeniden yorumlanarak yaratılmıştır. Cephede yer alan akantus yapraklı süslü sütun başlıkları ve kuş evlerine benzer nitelikteki detaylar Klasik Dönem'de ya da Batı'da yer almamıştır. Türbede görülen bu özgün detaylar ile henüz Batılı öğeleri tam anlamıyla kopyalamanın başlamadığı sonucuna

varılabilir. Burada dikkat çeken noktalardan bir diğeri ise XVI. Yüzyıl çinileri ile Barok kalemişi süslemelerin iç mekanda beraber kullanılmasıdır. Osmanlı ve Batılı öğelerin sentezini oluşturan türbe Türk Barok stiline önde gelen örneklerindendir.

5.1.2 I. Abdülhamit Türbesi

Sultan I. Abdülhamit'in Bahçekapı'da yaptırdığı Hamidiye Külliyesi'nden günümüze sadece türbe ulaşmıştır. I. Abdülhamit Türbesi, bir camiye bağlı olmadan inşa edilen ilk hünkar türbesi olması açısından önemli bir yapıdır. I. Abdülhamit, Beylerbeyi'nde yaptırmış olduğu camisinin tarihi yarımadanın dışında bulunması nedeni ile caminin haziresine gömülmemiş, ancak külliyesi ikiye bölünüp hayır binaları İstanbul surları içinde inşa edilmek ve türbesi de cami yerine medrese imaret-sebil üçlüsü yanına konulmak suretiyle geleneğin bir başka şekilde sürdürülmesi sağlanmıştır [37, s. 390]. Türbe, medrese, imaret ve sebilden oluşan külliyenin imareti 4.Vakıf Hanı yapılırken yıktırılmış, sebil de Gülhane Parkı'nın karşısında Zeynep Sultan Camii'nin dış kapısının yanına nakledilmiştir (Şekil 5.9- 5.11). 1789 tarihli türbe dönemin baş mimarı olan Mehmet Tahir Ağa'nın eseridir. Türbede yer alan büyük sandukalar Sultan I. Abdülhamit'e (öl. 1789) ve Sultan IV. Mustafa'ya (öl. 1808) küçük sandukalar ise Şehzade Ahmet (öl. 1778), Ayn-ı Şah Sultan (öl. 1780), Rabia Sultan (öl. 1780), Şehzade Mehmet (öl. 1780), Rabia Sultan (öl.1781), Melik Şah Sultan (öl.1781), Şehzade Murat (öl. 1785), Şehzade Mehmet (öl.1785), Alemşah Sultan (öl. 1785), Fatma Sultan (öl. 1786), Şehzade Süleyman (öl. 1786), Saliha Sultan (öl.1786), Emine Sultan (öl. 1790),Emine Sultan (öl. 1810), Şehzade Murat (öl.1812), Şehzade Beyazıt (öl. 1812), Mümine Sultan (öl. 1841) ve Şehzade Mehmet Rüştü'ye (öl. 1851) aittir.

Türbe, köşeleri yuvarlatılmış kare planlı olup tek kubbe ile örtülüdür (Şekil 5.12). 7 metre çapındaki kubbe geçişi köşelerde yer alan tromplarla sağlanmıştır. İki kenarı cadde yönüne bakan türbenin diğer iki kenarı ise hazire ve avlunun bulunduğu yöndedir (Şekil 5.13). Türbe avlusuna revakın güney duvarına bitişik bir dış kapıdan girilir. Türbenin batısında yer alan üç kemer gözlü revak, iki yönde sütunlara güneyde duvara dayanan yarım yuvarlak kemerlerle oluşturulmuştur (Şekil 5.14). Eni 5 metre uzunluğu ise yaklaşık 10 metre olan revakın üzeri ortada tam yanlarda ise yarım kubbelerle örtülüdür.

Türbe, dışta tamamen mermerle kaplı, alt sıra pencere alınlıklarının altından ve üstünden geçen kat silmeleriyle iki katlı bir cephe görünümündedir. Giriş cephesinde, revakın gerisinde yarım daire kemerli giriş kapısı yer alır. Kemerli ve sövesi memerden kanatları ahşaptan olan kapının iki yanında mermer sütunçeler bulunmaktadır (Şekil 5.15). Geniş bir silme ile çerçevelenmiş kapı üstünde dikdörtgen pano içindeki kitabede; sade zemine kabartma harflerle celi sülüs hatla fecr suresinin 27- 30. ayetleri yazılmıştır. Giriş kapısının bulunduğu revaklı cephe dışında tüm cephelerde iki sıra halinde toplam 26 adet pencere bulunmaktadır. Dikdörtgen alt sıra pencereleri sağır yarım daire kemerli, üst sıra pencereleri ise yarım daire kemerli yuvarlak demir doğrama şebekelidir. Cephelerin iki yanında bulunan düz pilastrlar başlıkları ile çatı kornişini desteklemekte, dış bükey köşelerin üstünde yer alan tromplar da sekizgen kasnak ile kubbeyi taşımaktadır. Cadde yönündeki yuvarlatılmış köşelerin iki kenarını süsleyen barok çeşmeler dışında türbenin cephesine sade klasik öğeler hakimdir.

Türbe içinde giriş açıklığı dıştaki taç kapı ile karşılaştırıldığında daha sade görünümündedir. Sövesi ve kemeri mermer olan kapının üstündeki alınlık kısmına, Mehmet Emin Efendi tarafından 1780 tarihinde, yeşil renkli mermer zemine altın varaklı kabartma harflerle Rahman suresinin 26 ve 27. ayetleri yazılmıştır. Mermere yazılı ayetler içeren geniş bir kitabe kuşağı giriş açıklığı üzerinde kavis yaparak alt sıra pencereleri üzerinden dolaşarak tüm mekanı çevreler. Burada altın varak ile yeşil renkli mermer zemine Mülk suresi yazılmıştır (Şekil 5.16). Giriş kapısı çevresi ile yazı kuşağı arasında kalan üçgen bölgede Hattat Mehmet Emin Ağa'nın imzası bulunmaktadır. Duvarlarda alt ve üst sıra pencereleri form ve bezeme bakımından cephede olduğu gibi iç mekanda da farklılıklar göstermektedir. İçte alçı doğramalı renkli camlarla kaplı üst sıra pencereleri, düz atkılı ve mermer söveli sade görünümdeki alt sıra pencerelerine oranla daha dikkat çekici görünümündedir (Şekil 5.17). Pencereler üç kenarda üçer ve köşelerde birer olmak üzere iki sıralı düzenlenmiş, girişin bulunduğu kenarda pencere açılmayıp dolaplara yer verilmiştir. Kuzey kenarındaki üç alt pencereden ortadaki sonradan kapatılarak kadem-i saadet ihtiva eden bir niş yapılmıştır (Şekil 5.18). I. Abdülhamit'in oğlu IV. Mustafa tarafından hazırlatılıp türbeye konulan kadem-i saadet mermer bir pano içine yerleştirilmiştir. Panonun üzeri atın varaklı s ve c kıvrımları ile hareketlendirilmiş, üstünde bir tuğra,onun altında talik hatlı bir kitabe ve niş açıklığına yer verilmiştir.

Niše etrafı gümüşle kaplı kadem-i saadet yerleştirilmiş, üzerine de 1785 tarihini içeren sim işlemeli bir örtü örtülmüştür.

Tromp ve kemerlerin alt kısımları perde motifleri ile süslenmiş, kubbe ise etek ve göbekte altın yaldızlı asma yaprakları ve üzüm salkımları ile bezenmiştir (Şekil 5.19). Göbekte daire içindeki madalyona, kalem işi ile siyah zemin üzerine yaldızla, celi sülüs hatla bir niyaz ibaresi olan “Ya alimen bihali aleyke ittiakali” dört kere tekrar edilerek yazılmıştır.

Türbe, köşeleri yuvarlatılmış kare planlı görünümü ile barok yapıların dikkat çekici kıvrımlarını örnek alır niteliktedir. İç mekandaki perde motifli süslemeler ile bitkisel bezemeler ise Batılı unsurlara da yer verildiğini açıkça göstermektedir. Dış cephedeki sade tutuma oranla içte daha batılı sayılabilecek kalem işleri ile bezeli türbe, barok stilde yapılmış olmasının yanı sıra klasik elemanların da vurgulandığı ve ikisinin de uyumlu bir biçimde birleştirildiği bir yapıdır.

5.1.3. II. Mahmut Türbesi

Türbe, II. Mahmut’un oğlu Abdülmecit tarafından Çemberlitaş’ta Divanyolu Caddesi üzerinde yaptırılmıştır. 1840 tarihli türbe, dönemin mimarı Garabet Balyan’ın eseri olup sebil, odalar ve çeşmeden oluşan küçük bir manzumeye dahildir. Türbede yer alan büyük sandukalar Sultan II. Mahmut (öl. 1839), oğlu Sultan Abdülaziz (öl. 1876) ve II. Abdülhamit’e (öl. 1909), küçük sandukalar ise Abdülmecit’in annesi Bezmialem Valide Sultan (öl. 1853), onun yanında Fethi Ahmet Paşa’nın eşi Atiye Sultan (öl. 1850), yanında Kaptan-ı derya Küçük Hüseyin Paşa’nın eşi ve II: Sultan Mahmut’un kız kardeşi Esmâ Sultan’a (öl. 1848) aittir. Abdülaziz’in oğulları Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi (öl. 1915) ve Şehzade Şevket Efendi (öl. 1900) de burada yatmaktadır. Şimdiye kadar adı geçen sultan, hanım sultan ve şehzadelerin dışında türbe içinde Emine Sultan (öl. 1918), Kamile Sultan (öl. 1897), Hibetullah Sultan (öl. 1842), Dürrü Nev Kadın (öl. 1896), Saliha Naciye Sultan (öl. 1924), Abdülaziz’in kızı Emine Sultan (öl. 1920) da bulunmaktadır. Türbenin girişinde bulunan sağlı sollu odalardan hazire bölümü tarafındaki odada da Sultan Abdülaziz’in ikinci kadını Hayrandil Kadın Efendi(öl. 1895), II. Mahmut’un dördüncü ikbali Lebriz Hanım (öl. 1865), II. Mahmut’un ikinci kadını Aşubcan Kadın (öl.1870) II. Mahmut’un altıncı kadını Piruz-ı Felek Kadın Efendi (öl.1863), Abdülaziz’in kızı Emine Sultan

(öl.1867), II. Mahmut'un dördüncü kadını Nuritab Kadın Efendi (öl. 1885), II. Mahmut'un ikbali Hüsü Melek Hanım, Abdülaziz'in oğlu Mehmet Selim Efendi, Abdülaziz'in kadını Edadil Kadın Efendi (öl. 1875) ve II. Mahmut'un baş kadını Nefidan Kadın Efendi (öl. 1855) yatmaktadır.

Türbe sekizgen planlı ve tek kubbe ile örtülüdür. Çapı içten 16.50 metre olan türbenin kubbesi kemerlerin desteklediği pandantiflerden oluşan basık bir tambur üzerine oturur. Bir kenarının genişliği 8.00 metre olan türbenin duvar kalınlığı 1.70 metredir [51, s. 90]. (Şekil 5.20).

Türbeye Divanyolu Caddesi üzerindeki cephede sebilin iki yanında bulunan ve hazire bölümüne açılan iki ayrı kapıdan ulaşılır (Şekil 5.21). Türbenin giriş cephesine bitişik tek katlı yapı, saraydan yapılan ziyaretlerde kullanılan, iki yanında dikdörtgen odalar bulunan, hünkar dairesidir ve türbe girişi bu yapının içinde yer alır (Şekil 5.22-5.24). Mermer kaplı cephelerinin yüksekliği 11.50 metre olan türbe, dışta bağlı olduğu yapılarla birlikte basamaklarla ulaşılan yüksekçe bir kaide üzerine oturur. Basamaklı kaidenin üzerindeki alçak subasman ve onun üstündeki silme de aynı yükseklikte yatay bir bant oluşturacak şekilde tüm cepheyi kuşatır. Kuzeyde yer alan giriş açıklığının bulunduğu kenar sade tutulmuş, girişinde düz atkılı geniş ve yüksek bir kapıya yer verilmiştir. Kapı üzerinde bulunan Besmele girland içine alınmıştır. Kapının yer aldığı cephe hariç tüm cephelerde tek pencere düzeni vardır (Şekil 5.25-5.26). Cephelerde yer alan yarım daire kemerli geniş pencerelerinin iki yanında kenarlardan içeriye doğru çekilmiş plastırlar yükselmektedir. Plastırlar, korint üslubundan esinlenen başlıklarla son bulur. Pencere kemerleri üzerinden plastır başlıklarının altına kadar uzanan enine dikdörtgen şekilli panolar boş bırakılmıştır. Pencere kemerlerinin üzengi hizasından geçen silme türbeyi kuşatarak yandaki uzun cephenin pencereli duvarların üst bitiminde devam eder. Bu silmenin türbe plastırlarının üzerine rastlayan bölümlerinde birer palmet frizi yer alır (Şekil 5.27). Plastır başlıklarının son bulduğu geniş silme cepheyi üst kısımdan ayırır. Burada bulunan silme ile üstteki konsollu geniş saçak silmesi arasında kalan duvar yüzeyleri, kabartma yaprak motifleri ve kenarlarda kılıç ve kalkandan oluşan armalarla bezelidir (Şekil 5.28). Kalkanlar arasındaki enine bezeme ise, Fransız ve Osmanlı ampiri için tipik bir biçime sahiptir. Bu bezeme stilize edilmiş bitki motiflerinden oluşan merkezinde iri bir rozet bulunan simetrik düzenlenmiş bir kompozisyonudur. Türbenin geniş saçağı Yunan ve Rönesans stilinde bir kornişe oturmaktadır (Şekil

5.29).Saçağın üzerinde ise içeriye doğru çekilmiş basık bir tanbur ve kurşun kaplı kubbe yer alır. Kubbenin tepesinde, ay üzerinde güneş betimi olan ışnsal düzende bir tepeliğe sahip alem bulunur.

Türbenin biçimsel özellikleri Sultanahmet'e doğru uzanan cephede de devam eder. Burada türbe, kapılar ve sebilin araları eşit uzunlukta olup dörder pencerelidir. Pencere aralarında birer plastır ve yarım daire kemerlerin orta noktasında birer kilit taşı yeralır. Üzerlerinde birer kitabe bulunan kapılar, yanlarındaki plastırlar ve yarım dairesel kemerleri ile duvardan biraz öne ve yukarıya doğru çıkmaktadır. Türbeden sonra dikkati çeken bir diğer öge de cepheden dışarıya doğru yarım yuvarlar bir çıkma yapan sebildir. Sebil, toskana tipi sütunları, küçük ölçekteki dairesel tapınak biçimi ile Avrupa'da parklarda ve saray bahçelerini süsleyen bu tür yapıların İstanbul'da ilk ve tek örneğidir. Tamamen mermerle kaplı cephenin tüm parmaklıkları ilk uygulandığında kurşundan dökülüp, altın varakla kaplandığı, sonradan hazire pencerelerindekilerin demirden döküm parmaklıklarla değiştirilmiştir [2, s.264]. Birbirinden farklı olan türbe, sebil ve hazire parmaklıklarının her biri ampir özellikler gösteren tasarım ürünleridir.

Türbeyi içte yedi adet geniş ve yüksek pencereler aydınlatır. Yaprak bezemeli katlanan ahşap kapaklara sahip pencerelerin alınlıkları demir şebekelere sahiptir. Pencere kemer yüzeyleri kabartma motiflerle süslü olup kilit taşları süs konsolları şeklindedir (Şekil 5.26). Kemerlerin üzerindeki köşelikler dal ve çiçek motifleri ile doldurulmuştur. Pencerelerin iki yanında yivli plastırların başlıkları üstteki konişi destekler. Kornişin üzerindeki yazı kuşağı mekanı kuşatır. Yazı kuşağının üzerinde yer alan konsollara dayalı ikinci bir korniş, kasnak ile kenarları sınırlandırır. Kubbenin oturduğu kasnak bölümünün her kenarında alınlık ve köşelikleri alçıyla süslenmiş birer yuvarlak kemer bulunur. Kemerlerin alınlıkları, etrafı yaprak ve çiçek dolgulu çapraz yerleştirilmiş meşalelerle süslenmiştir. Pandantiflerin ortasına yazılı yuvarlak madalyonlar yerleştirilmiş, geride kalan üçgen bölümlere de bitkisel motiflerden oluşan küçük kompozisyonlara yer verilmiştir (Şekil 5.27). Kasnak üzerinde yükselen kubbenin alçı kaset döşeme dekorasyonu Pantheon benzeri uygulamaların tekrarı niteliğindedir. Kubbe geleneksel anlamda kalemişi bezemelerden farklı olarak ilk kez boyanmamış, armalar çelenkler, meşaleler, girlandlar ve çiçek sepeti kabartmalarıyla süslenmiştir (Şekil 5.28). Kubbenin ortasında büyük bir kristal avize ve pencere aralarında kandiller bulunmaktadır.

II. Mahmut Türbesi, Tanzimat Dönemi'nde inşa edilen ilk büyük ölçekli resmi yapıdır. Tarihi yarımada'nın en önemli caddesi olan Divanyolu Caddesi üzerindeki konumu ve caddeye taşan tasarımıyla, Batılılaşma döneminde yol üzerine yapılan Laleli'deki III. Mustafa Türbesi ve Eminönü'ndeki I.Abdülhamit Türbesi'nden çok daha fazla dikkat çekicidir. Büyük boyutlu padişah türbelerinin sonuncusu ve en büyüklerinden biri olan türbe, cami veya medrese yerine türbenin anıtsal nitelikteki kütesinin ön planda olduğu önemli bir külliye uygulamasıdır.

Yapı, imparatorluk gücünün ilk simgesi olan kubbeye, modern devletin meşruiyet zemini sayılan klasik antikçağ arasındaki birleşimi yansıtır. Türbede ilk kez uygulanan armalar, meşaleler, kılıçlar, güneş motifleri gibi bezemeler imparatorluğun ihtişamını simgeleyen Fransız ampir üslubunu açıkça ifade etmektedir. Ayrıca yapı, neoklasik ve ampir üsluplarının bir arada uygulandığı ender örneklerdendir.

5.1.4 Abdülmecit Türbesi

Türbe, Çarşamba'da Sultan Selim Camii'nin arkasındaki hazirede yer almaktadır (Şekil 5.30). Türbenin yapım kitabesinin olmamasına rağmen dönemin tarihçilerinin değindiğine göre padişah, türbeyi kendinden önce ölen oğulları için 1861'de yaptırmıştır. Dönemin mimarbaşı Garabet Balyan tarafından inşa edildiği kesin olarak bilinmese de onun sorumluluğu altında yapıldığı tahmin edilmektedir. Tarihi yarımada'nın surları içinde, Haliç'e doğru bakan yüksekçe bir tepede yer alan caminin haziyesinde Abdülmecit Türbesi'nin yanı sıra Yavuz Sultan Selim'in Türbesi, 1894 depreminde yıkılmış olan eşi Hafsa Sultan Türbesi'nin duvar kalıntıları ve Yavuz Sultan Selim ile Kanuni'nin çocuklarına ait bir türbe daha bulunmaktadır. Abdülmecit Türbesi'nde 1861'de vefat eden Sultan Abdülmecit'ten başka, ikisi de 1855'te küçük yaşlarda ölen oğulları Mehmet Abdüssamed ve Osman Seyfeddin ile 1876'da ölen Burhaneddin'in de sandukaları bulunmaktadır.

Osmanlı türbe mimarisinde sıkça görülen sekizgen planın uygulandığı türbenin her bir kenarı içten 3.20 m uzunluğundadır. Türbenin girişi haricindeki tüm yüzeylerinde ise altı üstlü ikişer pencere yer almaktadır (Şekil 5.31).

Türbe, İstanbul'daki diğer padişah türbeleri ile karşılaştırıldığında, dış görünüşü itibarıyla son derece sade bir görünüme sahiptir. Diğer türbelerdeki küfeki, mermer ya da renkli taş kullanımına karşın, burada sarı renkli kesme kireçtaşı kullanılmıştır. Alçak bir subasman üzerindeki sekizgen gövdeli türbenin, giriş dışındaki her yüzünde üst üste ikişer pencere yer almaktadır. Düz atkılı ve dikdörtgen giriş açıklığı sade bir silme ile çevrelenmiş, giriş kapısının üzerine de Hattat Hulusi Efendi'nin 1910 tarihli mermere hakkolunmuş celi sülüs hatlı yazı levhası yerleştirilmiştir (Şekil 5.32). Türbenin tüm köşelerinde pilastrlar yer almaktadır. Bu pilastrlar alttaki subasmandan başlayarak üstte yapıyı kuşatan kornişe kadar devam ederler. Kornişin üstündeki sekizgen kasnağın üzerinde ise kurşun kaplı kubbe yer alır. Plastir başlıklarının silmeleri, plastirlerin sınırlandırdığı ara yüzeylerin üzerinden devam ederek tüm yapıyı çevreler. Bu ara yüzeyler plastirlara göre birkaç santim geriden düzenlenerek yatay bir silme ile ikiye bölünürler. Bu bölümler, profilsiz bir kademelenme ile geriye doğru çekilerek, pencerelerin içinde bulunduğu dikdörtgen yüzeyleri çerçeve içine alırlar. Alt sıradaki pencereler düz atkılı ve geniş, üsttekiler ise daha küçük ve kaş kemerlidir. Üst pencereler dıştan demir doğramalı, içten ise renkli cam ile kaplıdır. Alt pencerelerin şebekeleri ve üst pencerelerin demir doğramaları geleneksel biçimlerden farklılık gösterirler (Şekil 5.33).

Türbe içindeki zengin kalem işi bezemenin, dış cepheye oranla daha özen gösterilmiş bir işçiliğinin olması, süslemelerin sultanın defnedilmesinden sonra gerçekleştirildiğini düşündürmektedir. Yarım küre biçimindeki kubbe ile örtülü mekânı altlı üstlü düzendeki pencereler aydınlatmaktadır. Pencerelerin iki yanındaki köşelerde bulunan pembe granit süsü verilmiş sütunlar, yine kalem işinden üç dilimli kemerleri taşırlar (Şekil 5.34). Sütunların başlıkları üzerinde yer alan köşelikler ile üst pencerelerin etrafları filiz kıvrımları ile bezelidir (Şekil 5.35). Duvarları bej rengiyle boyalı türbenin alt sıra pencereleri üzerinde ise Hattat Şevki Efendi'nin hattıyla ayetler ve hadisler içeren levhalar asılıdır (Şekil 5.34). Üstte duvarın bitiminde altın varakla kaplı sekizgen korniş tüm mekânı çevreler. Bu kornişin biraz gerisinden yükselen kubbe duvar yüzeyleri ile karşılaştırıldığında daha süslü ve zengin kalem işleri sergiler. Kubbe eteğine yapılmış üçgen kartuşların içlerine yerleştirilmiş ayaklı sehpaaların üzerindeki vazolardan sarkan değişik çiçek demetleri resmedilmiştir. Kartuşların arka fonunda yer alan mavi renkli zemin gökyüzünü

hatırlatmaktır. Kartuşların aralarında kalan yüzeyler ince kıvrımlı dallarla göbekteki on altı dilimli madalyonun etrafı ise girlandlarla süslenmiştir.

Abdülmecit Türbesi, bir 19.yy yapısı olmasına rağmen erken dönem Osmanlı türbelerinin sadeliğindeki dış görünümü ile Osmanlı sultan türbelerinin en gösterişsiz örneği niteliğindedir. Türbede malzeme olarak sarı kireçtaşının kullanılması, revak yerine sıradan bir sundurmaya yer verilmesi, tasarım ve işçilik olarak ayrı bir özenin gösterilmemiş olması türbenin aslen Abdülmecit'in oğulları için yapılmış olduğu kanısını desteklemektedir. İç mekan da ise özellikle kubbenin iç bezemesindeki işçilik, dış görünümdeki bu sadeliğe karşıt bir görünümdeydir. Kıvrımlı dallar, vazo içine yerleştirilmiş çiçekler ve girlandlarla bezeli kubbe, bitkisel motiflerin ağırlıklı olarak kullanıldığı batılılaşma döneminin bezeme özelliklerini yansıtmaktadır.

5.1.5 V. Mehmet Reşat Türbesi

Eyüp'te Bostan İskelesi yakınlarındaki türbe Sultan Reşat (öl.1918) tarafından, ölümünden kısa bir süre önce yaptırılmıştır. Mimar Kemalettin Bey'in eseri olan türbenin inşaatı 1910 yılında başlamış ve 1912'de tamamlanmıştır [9, s. 472]. Türbenin yanına ise Sultan Reşat'ın isteği üzerine bir de ilkokul yapılmıştır.

Türbe, on basamakla 1.50 metreye yükseltilmiş bir platform üzerine yerleştirilmiş, içten sekizgen planlı, dışta ise girişin iki yanındaki kenarları dolduran yarım kubbeli üçgen planlı mekanlar ile dışarıya doğru taşmıştır (Şekil 5.36). Tek kubbe ile örtülü yapının kubbe çapı içten 8.50 metre, 1.50 metre kalınlıktaki duvarların çevrelediği sekizgenin çapı da 11.50 metredir [69, s. 91]. Ayrıca yapıyı giriş seviyesinde bir de dış galeri çevreler.

Dışta tamamen küfeki taşından yapılan türbe, yarım küreyi aşkın bir kubbe ile örtülüdür. Ön cephe, girişin iki yanındaki küçük mekanların dışarıya doğru taşmasından kaynaklanan farklı bir görünüme sahiptir (Şekil 5.37). Girişte mermer taç kapının alınlığı saçağa kadar yükselmektedir. Basık kemerli, köşelerinde birer sütunun bulunduğu taç kapı, taşkın kemerli bir niş içerisine yerleştirilmiş ve nişin alınlık kısmına da Hattat Ömer Vasfi'nin müsenna tarzındaki istifi hakkolunmuştur [51, s.76]. Giriş açıklığının yanındaki mekanların eksedraları taç kapı niş kemerinin üzeni hizasından yükselmekte ve gövdeye dayanmaktadır (Şekil 5.37). Bu

mekanların doğrudan ön cepheye açılan birer kapıları ile yanlara açılan birer de pencereleri bulunur. Yan mekanları örten yarım kubbelerin üst sıra pencereleri altında son bulmasıyla sekizgen gövde ortaya çıkar. İkişerli düzendeki şebekeli üst sıra pencereleri ise dikdörtgen çöktürmelerle çerçeve içine alınmış ve bu cephelerin köşelerine de birer tepelikle son bulan sütunlar yerleştirilmiştir (Şekil 5.39). Alt sırada sivri kemerli beş adet pencerenin üstüne rumi ve kıvrımlı dalların süslediği taşlar bulunmaktadır. Alt sıra pencereleri üzerlerindeki taşları taşıyan silmeler cepheyi ikiye bölmenin yanı sıra köşelerdeki sütunları da sınırlandırır. Palmet ve rumi motiflerin süslediği, mukarnaslarla destekli kornişin gerisinden yükselen kubbe ile cephe tamamlanır (Şekil 5.37-5.40).

Türbenin tamamen çini ve kalemişleriyle süslü duvarlarının yüzeyleri üst sıra pencerelerine kadar Kütahya çinileri ile kaplanmıştır (Şekil 5.41) İki katlı olarak düzenlenen çini panolarda, servilere sarılı asma yaprakları ya da vazolardan sarkan çiçek buketleri yer almaktadır [18, s.77]. Panoların üzerinde ise dikdörtgen yazı levhaları bulunmaktadır. Çini bezemeli duvarların üst bölümlerinde birer kemer içinde ikişerli düzendeki üst sıra pencereleri bulunur. Mukarnas dolgulu pendentiflerin üzerinde yükselen kasnak ve kubbe yoğun kalem işi ve malakari bezemeye sahiptir. Kubbenin göbeğine yerleştirilen madalyonun çevresinden çıkıp eteğe uzanan kollar birbirini keserek içiçe geçen yıldız motifleri elde edilmiştir [51].

Mimar Kemalettin Bey'in özgün bir eseri olan türbe, mimari unsurları, tezyini, özenli işçiliği, malzeme kullanımı ve farklı dış cephe düzeni ile zengin iç bezemesi bakımından temsil ettiği üslubun sayılı örneklerindendir. Türbenin yanına bir ilkokul inşa edilmesi I.Abdülhamit döneminde gelişen türbe ve hayır binası uygulamasının yirminci yüzyılın başında bir kez daha tekrarlanmış olduğunu göstermektedir. Türbeyi çevreleyen dış galerinin ise Klasik dönemde Mimar Sinan tarafından Kanuni Sultan Süleyman Türbesi'ndeki uygulamaya benzerlikler taşıması gerek planda gerekse görünümde farkedilir niteliktedir. Yapının genel görünüşü ise yine bir Mimar Sinan eseri olan Fatih'teki Hüsrev Paşa Türbesini hatırlatmaktadır. Ayrıca, bu son hünkar türbesinde dört buçuk yüzyıl süren köklü bir geleneğin bozulması ile türbenin İstanbul surları dışında bulunan Eyüp'te yapılmış olması dikkat çekicidir. Türbedeki bir diğer yenilik ise ön bahçeye simetrik olarak yerleştirilen süs havuzlarıdır (Şekil 5.37). Osmanlı türbe mimarisinin son örneklerinden biri olan Sultan Reşat Türbesi, dönemin Eklektisizm anlayışı ile Osmanlı öğelerinin birleştiği önemli bir eserdir.

5.2. Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi'nde Devlet Başkanları Anıt Mezarları

5.2.1 Mustafa Kemal Atatürk'ün Anıtkabri

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938 tarihindeki ölümünün ardından onun anısını yaşatmak amacıyla bir anıt mezar yapılmasına karar verildi. Elbette bu kadar önemli bir şahısın anılarının yaşatılması üzere yapılacak olan yapının, o dönemin koşullarını göz önüne alındığında, kısa bir süre içinde tamamlanması mümkün değildi. Anıt mezarın inşaatı için öncelikle bir yer seçimi yapılması gerekmektedir. 6 Aralık 1938 tarihinde ilk toplanan komisyonu, Milli Savunma, İçişleri, Bayındırlık ve Milli Eğitim bakanlıklarından müsteşar ve genel müdür düzeyindeki yöneticiler oluşturuyordu. Bu ilk toplantıdan on gün sonra yapılan ikinci toplantı ise Ankara İmar Planı'nın yaratıcısı Hermann Jansen, devlete ait binaların mimarı Prof. Clemens Holzmeister, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi mimarı Bruno Taut ve Güzel Sanatlar Akademisi'nden Prof. Rudolf Belling'in katılımı ile gerçekleştirilmişti. Komisyon anıt mezarın yapımı için sekiz ayrı alanı inşaatın yapımı için uygun görmüş, bu sekiz yer önerisi içinde Atatürk hayatta iken "Benim hatıralarımın yaşayacağı yer Çankaya'dır" demesi sebebiyle üzerinde en çok durulan yer Çankaya olmuştu. TBMM tarafından kurulan ve 15 milletvekilinin oluşturduğu büyük komisyon, Trabzon Milletvekili Mühendis Mithat Aydın'ın önerisiyle o yıllarda üzerinde meteoroloji istasyonu olduğu için Rasattepe olarak adlandırılan alanı mezar yeri için uygun gördü. Dönemin Başbakanlık müsteşarının önderliğinde oluşturan yeni bir komisyon, bir yıllık bir çalışmanın ardından istenilen anıtın ilke olarak, "Atatürk'ün adı ve kişiliği altında Türk ulusunu sembolize etmesi" gerektiğini belirlemişti. 01 Mart 1941 tarihinde başlamak üzere bir yıl sürecek olan bir serbest proje yarışması açıldı. Prof. Ivar Tengbom, Prof. Karoly Weichinger, Prof. Paul Bonatz, Prof. A. Hikmet Holtay, Muammer Çavuşoğlu ve Muhlis Sertel'den oluşan jüri, yarışmaya katılan 49 proje arasından üçünü birinci olarak seçmişti. Bu üç proje arasından birinin uygulanmak üzere seçimi ise hükümet kararına bağlıydı. 7 Mayıs 1942 hükümetin verdiği kararla Emin Onat-Orhan Arda projesinin uygulanması uygun görülmüş, ancak resmi

tebliğin 9 Haziran 1942’de yayınlanmasının ardından projenin nasıl uygulanacağı konusundaki araştırmalar yaklaşık iki yıl sürmüş olmalıdır [12, s. 26].

Anıtın yapılacağı alan olan Rasattepe, Beştepeler olarak adlandırılan bir tümülüs alanıydı ve inşaat sırasında bölgenin zarar göreceği anlaşılnca bir kazı yapılmasına karar verildi. 1945 yılının temmuz ayında gerçekleştirilen kazıda M.Ö.8. yüzyıla ait tümülüsler (mezar yapıları) açıldı. Frig dönemine ait bu tümülüs kazısında ortaya çıkarılan Frig mezarları, Anadolu tarihi açısından önemli tarihi belgelerin ortaya çıkmasını sağlamıştı. Bölge Friglerin Gordion’dan sonraki ikinci büyük nekropol alanı içinde bulunuyordu. Bu nedenle Anıtkabir için seçilen yer, tarihsel bir süreklilik ile yeniden canlanıyordu.

Anıtkabir inşaatı devam ederken, toprak kaymasını önlemek ve çevresinde büyük bir yeşil alan oluşturmak amacıyla ağaçlandırma çalışmaları yapılmıştır. Barış Parkı olarak adlandırılan bu alana çeşitli yabancı ülkelerden ve Türkiye’nin bazı bölgelerinden çok sayıda fidan gönderilmiştir. Anıtkabir’in çevresine ilişkin peyzaj planlamasına 1946 yılında başlamış; Prof. Paul Bonatz’ın önderliğinde Prof. Emin Onat ve Prof. Sadri Aran’ın görüşleriyle birlikte yapılan bilimsel etüd ve analizlerin ardından uygulama projesi Prof. Sadri Aran tarafından hazırlanmıştır. Barış Parkı Rasattepe’nin eteklerinden başlayan yüksek ve büyük hacimli ağaçlarıyla adeta yeşillikli büyük bir kuşak oluşturacak, Anıtkabir’e yaklaştıkça alçalan ağaçların renkleri bozkırın renkli fizyonomisine bürünerek Anıt’ın görkemli yapısı önünde ikinci planda kalacaktır.

9 Ekim 1944 tarihinde temel atma töreni yapılan inşaat 9 yıl sürmüş, ortaya çıkan yapı ise yarışmaya katılan ilk tasarımdan oldukça farklı değişikliklere uğramıştır (Şekil 5.43). Anıtkabir, günümüzde 670 bin metrekarelik bir park içinde 22 bin metrekarelik inşaat alanı üzerinde bulunan yapı topluluğu içinde birbirini dik kesen iki eksen üzerinde yer almaktadır. Anıtkabir, Anıt Bloğu dört ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla; Aslanlı Yol, Tören Meydanı, Mozole ile Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi’dir. Anıtkabir’in yerleşim planında yer alan tüm birimler Barış Parkı ile birlikte 31 adet birimden oluşmaktadır (Şekil 5.42).

Anıtkabir’in girişi Tandoğan kapısından girildiğinde Barış Parkı içerisinden Aslanlı Yol girişindeki 28 basamakla ulaşılan yaklaşık 4 metre yüksekliğindeki alanda başlar

[12, s.78] (Şekil 5.44). Bu düzlemde iki yanda girişleri karşılıklı olan İstiklal ve Hürriyet Kuleleri ile genç kadın ve erkek grupları yer almaktadır. Aslanlı yolun girişinde yer alan genç kadın ve genç erkek heykel grupları, sade görünümleri ile insan ölçüsünün oldukça üstünde stilize edilmişlerdir. Aslanlı yol boyunca yer alan 12 çift aslan figürü ise Anadolu mitolojisinin etkisinde kalan özgün bir stilde, diğer heykel gruplarından farklı olarak daha gerçekçi boyutlarda tasarlanmıştır (Şekil 5.46). Girişin ve aslanlı yolun yerini belirleyen kuzeybatı/güneydoğu ekseni, anıt mezarın ve tören meydanının bulunduğu diğer ekseni ortadan kesmektedir.

Anıtkabir'in yapımında beton üzerine dış kaplama malzemesi olarak kolay işlenebilen gözenekli traverten, mozole içi kaplamalarında ise mermerden yararlanılmıştır. Malzemeler Pınarbaşı, Boğaz köprü, Polatlı, Malıköy, Çankırı, Eskipazar, Çanakkale, Hatay, Afyon, Adana ve Osmaniye'den getirtilmiştir.

Anıt'ın en önemli öğelerinden birini oluşturan Tören Meydanı yaklaşık 84 metre genişliğinde ve 129 metre uzunluğundaki boyutları ile tanımlanması güç bir alana yayılmaktadır (Şekil 5.47). Bu alan aynı zamanda yapı kompleksinin üzerinde yer aldığı kuzeybatı/güneydoğu ekseni ile kuzeydoğu/güneybatı ekseninin kesişme noktasıdır. Meydanın zemini, merkezine doğru eğimli ve travertenden kilim desenleriyle kaplıdır (Şekil 5.47). Meydandaki bir önemli öğe ise çelikten yekpare olarak yapılmış 33,5 metre yüksekliğindeki bayrak direğidir. Tören Meydanı'nın etrafını çevreleyen revaklı yapılar; idare, müze ve arşiv olarak kullanıma ayrılmıştır. Her bir revaklı yapının iki ucunda ikişer olmak üzere farklı köşe bölümleri yer almaktadır (Şekil 5.55). Bu bölümler kuleye benzetilerek anıtsal bir görünüme sahiptir. Toplam altı adet olan bu kuleler 11m x 13m boyutunda birer salondan meydana gelen mekanlardır. Mehmetçik, Cumhuriyet, İnkılâp, 23 Nisan, Barış ve Zafer Kulesi olarak adlandırılan bu alanlar, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in kavramlarının adı verilen sergi mekanlarıdır. Barış Kulesi ile Zafer Kulesi arasında İsmet İnönü'nün lahdi yer alır (Şekil 5.53- 5.54). Taş kaplı anıtsal cephelerin birer pencere ya da kapı yer almaktadır. Pencere ve kapı üstleri basık kemerli olup kemer üstü mozaiklerle oluşturulan kilim desenleri ile işlenmiştir.

Mozole, içinde kabrin bulunmasından dolayı Anıtkabir'i oluşturan yapıların arasında en önemli ve dikkat çekici yapısıdır (Şekil 5.48). Tören Meydanı'ndan 6,3 metre yükseklikte ve 42 basamaklı bir merdivenle ulaşılan bir platforma oturtulmuştur.

Tören alanı ve diğer birimlerle olan bu yükseklik farkı ile Anıtkabir içindeki ayrıcalıklı yeri, kesin bir biçimde vurgulanmıştır. Mozolenin dört tarafı kolonlarla çevrilmiştir. Bu durum mozolenin Antik anıtlara benzerlikteki niteliğinin dışarıdan da algılanmasını sağlamaktadır. Meydana bakan cephede pencerelere yer verilmemiş, kapıların boyutları yapının genel boyutlarına oranla küçük bırakılmıştır. Mozoleyi çevreleyen kolonlarda başlık ve taban bulunmamaktadır. Cephede mukarnas bezemeli saçak kornişi üslup olarak farklı bir referansa dayanmaktadır (Şekil 5.56).

Mozole 42 metre x 57 metre boyutunda dikdörtgen planlı bir yapıdır. Bir katı zemin altında olmak üzere iki katlı olan yapının ana mekanı 18 metre x 29 metre x 17 metre boyutundaki Şeref Holü'dür (Şekil 5.49- 5.50). Hole giriş kolonların gerisindeki demir parmaklıklı kapıların ardındaki giriş mekanından sağlanır. Atatürk'ün sembolik lahdi, holün simetri ekseninde, yükseltilmiş bir düzlem üzerindedir (Şekil 5.51). Yaklaşık boyutu 9 metre x 7 metre olan lahit nişi, basık bir tonozla örtülüdür. Lahdin arkasında kalan bu cephe tamamen pencere olarak bırakılmıştır. Holün uzun kenarları boyunca uzanan iki yandaki koridorlar hole küçük boyutlu geçişlerle bağlanmaktadır. Duvarlar yeşil Bilecik taşı ile kaplanmıştır (Şekil 5.52). Taşlar büyükten küçüğe doğru üçlü bir dizi halinde almalı olarak sıralanmıştır. Buradaki diğer bir ayrıntı da Lahdin bulunduğu mekanın Şeref Holü mekanından farklı bir mermer malzeme ile ayrılmasıdır. Lahdin üzerinde yer alan nişin iki yanında zeminden tavana kadar kolon gibi yükselen ince plasterler, bu çerçeveyi bir taç kapı görünümündedir. Holün zemini koyu kırmızı Hatay mermeri ile kaplanmış, bütünüyle halı gibi düşünülmüştür. Zeminin kenarlarına şeritler çekilmiş ve yürüme yolu üzerine geometrik desenler siyah/beyaz mermerden negatif/pozitif alması ile dizilmiştir. Yanlardaki koridorlarda ise zengin geometrik desenlere yer verilmiştir. Ayaklar arasındaki her bölme farklı desenedir. Ortada beyaz/gri yanalarda beyaz/bej mermerden oluşan geometrik motif dizileri, bu ikincil mekanı daha yoğun bezemesiyle sezdirir, hem de Şeref Holü'nün sadeliğinden ayırır. Tavanlara sade ama yoğun bir bezeme uygulanmıştır. Holün tavanındaki betonarme kirişler, tüm yüzlerinde kırmızı smalt mozaikle kaplıdır (Şekil 5.49 ve 5.52). İki yanda kilim motiflerini anımsatan geometrik desenli bezeme şeritleri bulunur. Lahit bölümünün basık tonozlu örtüsü altın mozaikle kaplıdır. Halı biçiminde tasarlanan bu

bezeme, tonozun uçlarından aşağıya sarkarak altın mozaiklerle işlenmiş kilim motifleriyle sonlanır.

Zemin altı yüksek ve şevli inşa edildiğinden daha geniştir. Asıl mezar odası ve mezar da burada yer almaktadır. Taşıyıcılar dışında boş bırakılmış olan bu katta binanın üç kenarını çepeçevre dolaşan bir koridor vardır. Kemerli bağlantılarıyla derinlikli bir perspektif veren bu koridor üzerinde nişler bırakılmıştır. Mezar odası, üstteki lahdin altında, sekizgen planlı bir mekandır. Sekiz dilimli basık bir tonozla örtülüdür. Mezar, kibleye dönük olarak ortadaki toprakla dolu sekizgen alana yerleştirilmiştir. Oda yeşil ve altın mozaiklerle bezelidir (Şekil 5.57).

II. Ulusal Mimarlık Dönemi'nin başlıca yapısı olan Anıtkabir, anıtsal görünümünün yanı sıra ayrıntılarının çözümünde büyük titizlik gösterilmiştir. Kesme taşın kullanım biçiminde, mimarlık öğelerinin arasındaki oranda, pencere ayrıntılarında, saçaklarda biçimsel bir yaklaşım egemen olmuştur. Anadolu'ya özgü yöresel öğelere yer verilmesi; Hitit aslanı, Bizans mozağı, kilim desenleri, Osmanlı çörteni ve mukarnas gibi elemanların vurgulandığı benzersiz bir yapıdır.

5.2.2 Celal Bayar Anıt Mezarı

Yapı, Bursa ili Umurbey ilçesinde Celal Bayar Vakfı Müzesi'nin yakınında ilçe merkezinde ve etrafında yerleşim alanı bulunan bir meydana yer almaktadır (Şekil 5.64). 1990 yılında Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Yapı İşleri Genel Müdürlüğü'nün T.C III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın (1883- 1986) anıt mezarı için açmış olduğu bir yıl süreli serbest, ulusal ve tek kademeli proje yarışmasına 38 adet proje katılmış, birinci seçilen Mustafa Aslaner projesinin uygulanmasına karar verilmiştir. Anıt mezarın inşaatı 1991 yılında başlamış ve 1994 yılında tamamlanmıştır.

Anıt mezarın girişi kuzey ve güneyden olmak üzere iki yönden sağlanmaktadır. Güneyde bulunan ve ilçe meydanından anıt mezara ulaşımı sağlayan giriş, ana giriş olarak kabul edilebilir. Anıt mezarın kuzey girişi ise kültür tesislerinin (kütüphane ve müze) bulunduğu alandan sağlanmaktadır (Şekil 5.58).

Anıt mezar ana girişinden altı basamakla tören alanına ulaşılır. Tören alanının sağında kuzeyde yer alan rölyef duvarının üzerinde soldan sağa sırayla Atatürk'ün sözleri, Cumhuriyet devri ziraattan endüstriye geçiş, Celal Bayar portresi, Kurtuluş

Savaşı rölyefi, Celal Bayar'ın sözleri doğal taş kullanılarak uygulanmıştır. Rölyef duvarı ve tören alanının parke taş zemini aynı cinsten plak taşlarla kaplanmıştır. Tören alanının solundaki güneyde yer alan duvarın ardında ise üç basamakla ulaşılan bir söylev yeri bulunmaktadır. Söylev yerinin tören alanına bakan yönünde altta küçük bir çeşme yer alır (Şekil 5.59).

Tören alanının ardından iki basamakla anıt mezarın ana kütesini oluşturan kuleli bölüm ile karşılaşılır. Granit mıcırı ile dökülmüş brüt betondan yapılan bu bölümün duvarları ile duvarların önünde yer alan on adet sütun koyu kırmızı granit taşıyla kaplanmış, duvar üzerinde üç ayrı seviyede de açık renkli granit taşlarla şerit bantlar oluşturulmuştur (Şekil 5.65). Kuleli bölüm plan üzerinde incelendiğinde iç içe geçmiş yarım dairenin oluşturduğu bir yarım ay görünümü vermekte; içte bulunan yarım dairenin merkezinde ise daire şeklinde bir açıklık bırakılmıştır (Şekil 5.67). Bu açıklıktan alt katta yer alan lahdin bulunduğu bölüm görülür. Bu daire şeklindeki açıklığın kible yönünde mezar taşı yerleştirilmiş, bu taş üzerinde de büyük harfle "T.C. III. Cumhurbaşkanı 1883- 1986" yazılıdır. Planda kuleli bölüme bakıldığında lahdin bulunduğu bölümün giriş hizasından kulenin üst sınırına yaklaşan ve tören alanına karşı bakan kısmın açık bırakıldığı, daireye tamamlanmadığı anlaşılmaktadır (Şekil 5.60). Kuleye tören alanından ve yanlardan bakıldığında taban alanının daha geniş tutularak yukarıya yükseldikçe kulenin çapının daraldığı görülmektedir (Şekil 5.60). Lahdin bulunduğu bölümü ise tören alanından kuleli bölüme geçmeden önce rölyef duvarının yanından aşağıya inen merdivenlerle ulaşılan yarı kapalı bir mekandır. Kuleli kısmın alt katındaki yarı kapalı mekanın ortasında yuvarlak planlı içi toprakla örtülü mezar kısmı bulunmaktadır (Şekil 5.68).

Anıtın ana ögesini oluşturan kuleli bölüme tören alanından bakıldığında insan ölçeğine yakın olması amacıyla projede belirtilen yüksekliğinin daha az tutulduğu (projede belirtildiği üzere 228,5 metre), İstanbul - Bursa karayoluna bakan arka cephesinin ise yoldan anıtsal bir görünüm oluşturmak amacıyla 237 metreye kadar yükseldiği fark edilmektedir (Şekil 5.59-5.61). Kulenin Bursa İstanbul karayoluna bakan cephesi de cephe boyunca açık bırakılmış bir başka deyimle iki duvar arası birleştirilmemiş ve 231- 234 metreler arası bir plak ile bağlanmıştır. Bu plak üzerinde de Cumhurbaşkanlığı forsu yer almaktadır(Şekil 5.67).

Anıt mezarın planına bakıldığında ana şema açılmış bir pergel izlenimi vermektedir (Şekil 5.58). Bu benzerlik Süleymaniye Külliyesi'nin içinde yer alan Mimar Sinan'ın türbe ve sebiline plan şeklini anımsatmaktadır (Şekil 5.72). Mezar anıtının önünde bulunan tören alanındaki çeşmenin yanı sıra müze ve kütüphane arasındaki su ögesinin varlığı özellikle son dönem Osmanlı Türbe mimarisinde görülen türbe ve sebil birlikteliğini hatırlatmaktadır. Ayrıca kule mezar tipi İslam öncesinde Zerdüştî dinine bağlı olarak ortaya çıkan ölüm kulelerine referans olan Kümbed-i Kabus (1006- 1007) örneğinde olduğu gibi yaklaşık bin yıl öncesine varan bir geleneği hatırlatır (Şekil 3.3). Fakat burada bir üst örtünün yer almamasının yanı sıra insan ölçeğine yaklaşan bir anıtsallık sağlanmıştır. Tüm bu benzer özelliklerin yanı sıra tören alanında yer alan kabartma rölyef duvarı ise Anıtkabir'deki örnekler gibi tamamen çağdaş bir yaklaşımda tasarlanmıştır. Kuleli yapının genel görünümü, kullanılan rasyonel elemanlar başta olmak üzere geometrik form dünyasına dayanmaktadır. Ancak, az kullanılan ve tamamlanabilirliği olan konik kütle, cephede merkezden iki yana doğru irtifa kaybeden sütun düzeni ile açık renkli yatay bantlar, genel bir rasyonel yumuşama ile tek defaya özgü ve tamamlanabilirliği yüksek bir anıt ortaya çıkmıştır.

5.2.3 Adnan Menderes Anıt Mezarı

İstanbul ili, Zeytinburnu ilçesi Merkez Efendi Mahallesi Edirnekapı mevkiindeki yapının tasarımı İzzet Yağcı ve Bayram Yağcı tarafından hazırlanmış, 1990 yılında Bim İnşaat Ltd. Şti. de yapının inşaatını tamamlamıştır. 27 Mayıs 1960'ın ardından ölüm cezasına çarptırılan ve 1961'de İmralı Adası'nda idam ve defnedilen Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın naaşları, 17 Eylül 1990 günü törenle buraya nakledilmiştir.

Planına bakıldığında bir karenin köşelerinin kırılması ile oluşturulmuş kenarları eşit olmayan sekizgendir (Şekil 5.74). Anıt mezarın önünde bir tören alanı oluşturulmuştur. Girişte bulunan bu tören alanından mezar bölümüne basamaklarla ulaşılmaktadır (Şekil 5.77). Anıt mezarda Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'a ait olan üç mermer kaplı lahit bulunmaktadır. Lahitlerin altında, tören alanının sağından merdivenlerle ulaşılan mezar odası bulunmaktadır. Lahitlerin bulunduğu bölüm eğimli yaklaşık 1,5 metre yüksekliğinde traverten kaplama duvarla çevrilidir (Şekil 5.77- 5.78).

Betonarme olarak inşa edilen yapının bakır kaplı çatısı sekiz adet mermer kaplı ayak tarafından taşınmaktadır (Şekil 5.76). Çatının lahitlerin üzerinde kalan bölümü, çatı eğimi değiştirilerek bir piramit şeklinde yükseltilmiş ve piramidal kısmın cephelerinde döküm ızgaralarla kapatılmış açıklıklar oluşturulmuştur. Piramidal kısmın en üst bölümü de döküm ızgara ve bir alem ile sonuçlanmaktadır (Şekil 5.77 ve 5.79).

Yapı, öncelikle çokgen planı itibariyle Selçuklu ve Osmanlı Mimarisi'nde görülen türbe örneklerinin plan tiplerine yakın bir benzerlikte planlanmıştır. Ayrıca yapının ilk algılanışında dikkati çeken üst örtüsü de özellikle Selçuklu Türbe mimarisini referans olan bir göndermede bulunmuştur. Çatı üzerinde yer alan alem ve tek çatı altında birden fazla mezarın bulunması Osmanlı ve İslam Mimarisi'ndeki türbe örneklerinde rastlanan özelliklerdir. Yapıda ayrıca Osmanlı Mimarisi'nde sıkça rastlanan lokmalı parmaklıkları hatırlatan döküm ızgaralar kullanılmıştır. Gökyüzüne yükselerek anıtsallığı vurgulanan yapının gizli bir tarihselcilik anlayışı ile tasarlandığı söylenebilir.

5.2.3 Turgut Özal Anıt Mezarı

İstanbul ili Zeytinburnu ilçesi Merkez Efendi Mahallesi Edirnekapı mevkiinde Vatan Caddesi başlangıcında bulunan yapı, Turgut Özal'ın 1993 yılında gömüldüğü mezarının üzerine beş yıl sonra inşa edilmiştir. Yapının tasarımı Sanlı Ltd. Şti. tarafından hazırlanmış, yapımı ise İdil İnşaat Tic. A.Ş. tarafından 1998 yılında yapılmış ve yaklaşık elli günde tamamlanmıştır.

Anıt mezarın planına baktığımızda ana biçim olarak sekiz köşeli bir yıldız ve bu yıldız ortasında küçükten büyüğe üç daire görülmektedir. Planın merkezinde lahit yer almaktadır. Anıt mezarda ayrı bir mezar odası bulunmamaktadır. Lahit, eğimli bir platformun ortasında ve granit kaplıdır. Üzerinde “Turgut Özal T.C. 8. Cumhurbaşkanı 1927- 1993 ” yazısı bulunmaktadır. Planda görülen üç daire sırasıyla konik çatı izi, küçük küre ve en alttaki kubbedir (Şekil 5.82).

Planda görülen sekiz köşeli yıldızın iç köşelerinden başlayıp yukarı doğru içe eğimli olarak yükselen bakır kaplı sekiz adet ayak yer almaktadır (Şekil 5.83). Bu ayakları birbirine bağlayan ve anıtı insan ölçeğine yaklaştıran kenarlarda yüksekliği 13

metreye ulaşan kurşun kaplı kubbe bulunmaktadır (Şekil 5.86). Kubbenin orta kısmı açık bırakılmıştır (Şekil 5.84). Bu açıklıktan yine ayaklar arasında asılı bulunan 23 metre yükseklikte yarıçapı 1,6 metre olan kurşun kaplı küre bulunmaktadır. Kürenin üzerinde ise ayakların arasını birbirine bağlayan yaklaşık 32 metrede yine üzeri kurşun kaplı bir alem ile sonuçlanan konik bir külah yer almaktadır (Şekil 5.90).

Bakır kaplı sekiz ayak ve sekiz köşeli yıldızla Turgut Özal'ın sekizinci cumhurbaşkanı olduğu simgelenmektedir. Küre ise Turgut Özal'ın Türkiye için görüşlerinden biri olan Türkiye'nin küreselleşmesinin simgesi olarak kullanılmıştır. Yapının planında algılanan ve anıt mezarın zeminini oluşturan sekiz köşeli yıldız ayrıca Anadolu ve İslam sanatında özellikle bezemede (çini v.b.) sıkça görülmektedir. Anıt mezarın en üstünde bitiş elemanı olarak kullanılan alem ise İslam sanatında özellikle Osmanlı mimarlığında minare ve türbe kubbelerinin tepelerinde kullanılan bir ögedir. Ayrıca, modern yapım teknikleri ile elli gün gibi kısa bir sürede tamamlanan yapıda kullanılan kurşun ve bakırın da geleneksel Türk Mimarisi'nde sıkça tercih edilen malzemeler olması dikkat çekici niteliktedir. Yapı tarihten alınan referanslara dayanan simgesel bir anlayış çerçevesinde tasarlanmıştır.

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışma kapsamında Osmanlı'nın 18. ve 19. yüzyılına ait beş padişah türbesi ile Cumhuriyet Dönemine ait dört devlet başkanının anıt mezarları, konumlanış özellikleri, plan tipi, iç mekan anlayışı, üst örtü, cephe oluşumu, malzeme kullanımı ve süsleme açısından incelenmiştir.

Konumlanış açısından değerlendirildiğinde 18. ve 19.yüzyıl Osmanlı türbe yapıları da Osmanlı Mimarlığı'nın genel karakteristiğine uygun olarak imparatorluğun itibarını ve padişahın gücünü simgeleyen yapılar olarak ortaya çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında imparatorluk başkentinde önemli merkezlerde konumlandırıldıkları görülmektedir. 18. ve 19. yüzyıl Osmanlı türbeleri arasında bulunan ve İstanbul'un başkent olmasından itibaren önemli bir aks olan Divanyolu'nda konumlanan II. Mahmut Türbesi, yine aksın devamında konumlanan III. Mustafa Türbesi tarihi yarımada içinde yer almaktadır (Bölüm 5.1.1). Sultan Abdülmecit Türbesi ise yine tarihi yarımada içinde Sultan Selim Camii haziresinde bulunmaktadır (Şekil 5.30). Sur dışında bulunan bu döneme ait incelediğimiz tek türbe ise V.Mehmet Reşat Türbesi'dir. Türbenin yer aldığı Eyüp semti ise özellikle 19.yüzyılda gelişen ve önem kazanan, o dönemde Müslüman nüfusun en fazla olduğu bir yerleşim olduğundan seçilmiş olabilir. Başka bir açıdan bakıldığında III. Mustafa Türbesi'nin Laleli Külliyesi içinde; Abdülmecit Türbesi ise Sultan Selim Külliyesi sınırları içinde bulunmaktadır. I. Abdülhamit Türbesi ise camisiz bir külliye içinde hazire köşesinde yer alan ve orijinalinde de karşı köşesinde bir sebili bulunan bir yapılar topluluğu içinde konumlanmaktadır (Bölüm 5.1.2). Tek bir türbe yapısı olarak inşa edilen ise V.Mehmet Reşat Türbesi'dir (Bölüm 5.1.5). Konumlanış açısından anıt mezarlara baktığımızda ise genellikle bir tepe üzerinde konumlandıkları görülmektedir. Anıtkabir Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı olan Atatürk için yapıldığından Atatürk'ün, Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Anadolu topraklarının bir sembol yapısı olarak Türkiye'nin başkentinde hemen her yerden görülebilen merkezi bir noktaya yerleştirilmiştir (Bölüm 5.2.1). Celal Bayar Anıt Mezarı ise kendi doğum

yeri olan Bursa'nın Umurbey İlçesi'nde Bursa – İstanbul Karayoluna hakim bir tepe üzerinde ve ilçe merkezinde, yapılar arasında konumlanmıştır (Bölüm 5.2.2, Şekil 5.64).Turgut Özal ve Adnan Menderes'in Anıt Mezarları ise Edirnekapi Şehitliği yakınında, İstanbul'un ana ulaşım akslarından biri olan Avrupa yakasındaki Vatan Caddesi bağlantı yolları kenarında tepe üzerinde yan yana bulunmaktadır. 18.-19.yy. Osmanlı Padişah Türbeleri ve devlet başkanlarının anıt mezarları konumlanış açısından birlikte ele alındığında; prestij yapıları olması açısından hepsinin şehrin veya yapıldıkları dönemin önemli merkezlerine (Örneğin; II. Mahmut Türbesi'nin Divanyolu'nda, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'ün Anıtkabiri'nin devletin başkentinde başkente hakim bir tepede bulunması) veya anıtın bulunduğu yerin adına yapıldığı şahıslar için önemli olan bir merkeze yerleştirildikleri görülmektedir. (Örneğin; Celal Bayar Anıt Mezarı'nın Bayar'ın memleketi olan Umurbey'de inşa edilmesidir.)

Plan ve örtü sistemlerine göre değerlendirildiğinde; konumuz olan anıt mezarların planları sekizgen, ongen, kare dikdörtgen ve dairedir (Şekil 5.1, 5.12, 5.20, 5.31, 5.36, 5.42, 5.58, 5.74, 5.82). 18.ve 19.yüzyıl Osmanlı türbe yapılarının tümü tek kubbelidir (Bölüm 5.1.1. III. Mustafa Türbesi, 5.1.2 I. Abdülhamit Türbesi, 5.1.3 II. Mahmut Türbesi, 5.1.4. Abdülmecit Türbesi, 5.1.5 V. Mehmet Reşat Türbesi). Kubbeye geçiş öğeleri plan tiplerine göre farklılık göstermektedir. Çokgen planlı olan III. Mustafa, II. Mahmut ve Sultan Reşat Türbelerinde kubbe geçişleri pandantiflerle sağlanmaktadır. Kare planlı Abdülhamit Türbesinde ise kubbeye geçiş tromplarla gerçekleştirilmiştir. Anıt mezarlar ise farklı plan tipleri sergilemektedir. Bunların içinde Atatürk'ün Anıtkabri dikdörtgen planlı (Bölüm 5.2.1, Şekil 5.42), Celal Bayar'ınki dairesel nitelikte (Bölüm 5.2.2, Şekil 5.58), Adnan Menderes'in Anıt Mezarı kenarları kesik kare plan ile sekizgen bir planı andırmaktadır (Bölüm 5.2.3, Şekil 5.74). Turgut Özal'ın anıt mezarı ise yıldız formunda bir zemin üzerinden yükselmektedir (Bölüm 5.2.4., Şekil 5.82). Üst örtü sistemleri karşılaştırıldığında Atatürk'ün Anıtkabri dıştan düz çatılı, şeref holünün iki yanında bulunan galerinin üstü çapraz tonozludur (Şekil 5.42). Adnan Menderes ve Turgut Özal'ın Anıt Mezarları ise piramidal görünümlü bir üst örtüdür (Şekil 5.77- 5.85). 18.-19.yy. Osmanlı Padişah Türbeleri ve devlet başkanlarının anıt mezarları planlama ve üst örtü açısından birlikte ele alındığında; yine prestij yapıları olması açısından hepsinin dönemin plan anlayışına uygun olarak planlandığı ve üst örtü

açısından uzaktan algılanabilmesinin ön planda tutulduğu gözlemlenmektedir. Örneğin; padişah türbelerinde kubbe kullanımı, anıt mezarlarda yükselen çatı formları ve kuleler ile anıtsallık sağlanması, yapının uzaktan kolaylıkla algılanabilmesini sağlamaktadır. Plan biçimi olarak incelendiğinde, 18. ve 19. yüzyıl Osmanlı padişah türbelerinde kare (I.Abdülhamit Türbesi) ve çokgen (III. Mustafa, II. Mahmut, Abdülmecit, V.Mehmet Reşat Türbesi) formların seçildiği görülmektedir. Anıt mezar yapılarında ise yine dikdörtgen (Anıtkabir), çokgen (Adnan Menderes ve Turgut Özal Anıt Mezarı) ve dairesel (Celal Bayar Anıt Mezarı) formlar tercih edilmiştir.

Cephe görünümleri açısından incelediğimizde; ele alınan 18 ve 19 yy. Osmanlı türbelerinin giriş cepheleri dikkat çekici niteliktedir. Türbelerde giriş cepheleri ilk dönemlerde genellikle revaklıdır. Bunların arasında III. Mustafa ve I. Abdülhamit Türbeleri yer alır (Şekil 5.6 ve 5.14). Daha sonraki dönemlerde yapılan II. Mahmut, Abdülmecit ve Sultan Reşat Türbelerinde revak görülmemektedir (Şekil 5.24, 5.32,5.37). Yüksek bir platform üzerinde yer alan Sultan Reşat Türbesi'ne basamaklarla girilmektedir. Çalışma içinde incelenen türbeler içindeki örneklerden biri olan Abdülmecit Türbesi alçak bir su basman üzerinde yükselmektedir. Türbelerde genel olarak çift sıralı pencere düzeni görülür. Bunların arasında sadece II. Mahmut Türbesi'nde tek sıralı oldukça geniş pencereler görülmektedir. III. Mustafa I.Abdülhamit, Abdülmecit ve Sultan Reşat Türbeleri'nde iki sıralı pencere düzeni yer almaktadır. Anıt mezarların girişlerinde ise tören alanı yer almaktadır. Anıtkabir'de dikdörtgen planın uzun yüzünden giriş sağlanmakta ve bütün cepheler dışarıdan dikdörtgen kesitli sütunlarla çevrilmektedir. Bu cephe anlayışı ile Antik Yunan tapınakları ve Amerika Birleşik Devletleri Devlet Başkanlarından Abraham Lincoln'ün Washington, D.C.'deki anıt mezarını anımsatmaktadır (Şekil 2.22, 5.48). Celal Bayar Anıt Mezarında ise; anıt mezara ana giriş olarak kabul ettiğimiz tören alanına bakan cephesinde daire kesitli 10 adet sütun, yarım daire planlı ana yapının iç bölümünde yer almaktadır. Karayolundan algılanan cephesinde yükselen kule ana öge olarak görülmekte ve kulenin yarım daire planı orta kısımda bir kesinti ile ikiye ayrılmaktadır. Turgut Özal ve Adnan Menderes Anıt Mezarlarında ise uzaktan bakıldığında her birinin cephelerinin kendi içinde aynı tasarlandıkları görülmekte, sadece platform üzerinde bulunan Adnan Menderes Anıt Mezarı'nda tören alanından girişte bir merdiven bulunmaktadır. 18.- 19.yüzyıl Osmanlı Padişah Türbeleri ile

devlet başkanlarının anıt mezarları cephe görünümleri ve düzenleri açısından birlikte ele alındığında; incelenen padişah türbelerinin tek katlı olmalarına rağmen cephelerinin iki katlı yapı görünümünde tasarlanıp yapının yükseltilmesiyle yapıya anıtsallık kazandırıldığı; anıt mezarlarda da yine yapıların yüksek kuleli (örneğin; Celal Bayar Anıt Mezarı) tasarlanması ya da üst örtülerinin yüksek tutulması (örneğin; Turgut Özal ve Adnan Menderes) ile anıt mezarlara da anıtsallığın ön plana çıktığı görülmektedir.

İç mekan anlayışı açısından bakıldığında çokgen ve köşeleri yuvarlatılmış kare planın iç mekandan algılanabildiği görülmekte ve Osmanlı mimarlık anlayışını yansıtan, imparatorluğun ve padişahın gücünü hissettiren bir ölçek ve oran anlayışı algılanmaktadır. Anıt mezarlarda sadece Anıtkabir’de bir iç mekandan söz edilebilmektedir. Anıtkabir’de de Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanına yakışan ve Türkiye’nin sahip olduğu toprakların kültürel zenginliğini vurgulayan bir anlayışla tasarlanmış gelenekten kopmayan ama çağdaş anlayışta bir mekan algılanmaktadır. Özellikle naaşın altında yer aldığı lahdin arkasında bulunan T.C.başkenti manzaralı büyük boyutlu bronz parmaklıklı pencere iç mekana farklı bir anlayış getirmekte mistik bir hava yaratmaktadır. Turgut Özal, Celal Bayar ve Adnan Menderes’in anıt mezarlarında ise iç mekandan söz edilemez. Turgut Özal ve Adnan Menderes’in anıt mezar tasarımlarında sütunlarla sınırlanmış üstü örtülü bir mekandan söz edilebilir. Son üç anıtın iç mekanlarının önemini kaybetmesi, Osmanlı padişah türbelerinin iç mekan anlayışından ayrılan bir tutumdur.

Bezeme yönünden ele aldığımızda ise çalışma kapsamında incelenen 18. ve 19. yüzyıla ait padişah türbeleri Osmanlı’nın 18. ve 19. yüzyıl mimarlık anlayışına uygun, batılı etkilerle inşa edilmiş ve bezenmiş mekanlardır (Şekil 5.7, 5.19, 5.28, 5.35, 5.41). Bu bağlamda incelediğimiz türbelerin hepsinde iç mekanda kalemîşi süslemeler görülmektedir. Alçı süsleme yalnızca II. Mahmut Türbesi’nde uygulanmıştır (Şekil 5.28). III. Mustafa ve Sultan Reşat Türbelerinde kalemîşinin yanı sıra çini kullanımına da yer verilmiştir (Şekil 5.7, 5.41). III. Mustafa Türbesinde iç mekanda mermer söveli pencerelerin üst hizasından başlayan yazı kuşağı içten bütün yapıyı dolaşmaktadır. Kubbe içinde Barok ağırlıklı kalemîşi süslemeler yer alırken, pencereler arasında 16.yy çinileri bulunmaktadır. 16.yüzyıl çinileri ile barok kalemîşi süslemelerin birlikte yer aldığı bu uygulama dönemin mimarlık anlayışı için

ilginç bir örnektir (Bölüm 5.1.1. III. Mustafa Türbesi). Alçı süslemeli II. Mahmut Türbesinde iç mekanda pencerelerin yanlarında yivli gövdeli, kompozit başlıklı alçı plastrlar, plastrlar üzerinde bir yazı kuşağı, kuşak üzerinde geniş bir alçı silme, kubbe kasnağında pencere üstlerinde alçı kemer silmeleri, bu silmeler içinde Tanzimat mimarlığında çok sık uygulanan alçıdan çapraz iki meşale süslemesi bulunmaktadır. Kubbenin içi ise alçı kaset döşeme ile kaplanmış ve kaset döşeme içinde belli aralıklarla girlandlar içinde armalar ve meşaleler bulunmaktadır (Bölüm 5.1.3. II. Mahmut Türbesi). I.Abdülhamit Türbesi'nde iç mekanda dönem mimarlığında özellikle dış cephede kullandığı mermerin dikkati çekecek şekilde kullanıldığı görülmektedir. Mermere yazılı ayetler içeren geniş bir kitabe kuşağı/yazı şeridi giriş açıklığı üzerinde 18.- 19. yüzyıl Osmanlı mimarlığında barok etkilerle görülmeye başlayan s kıvrımları yaparak alt sıra pencerelerin üzerinden dolaşarak iç mekanı çevreler (Şekil 5.16). Kitabe kuşağı altın yaldızlıdır. Giriş kapısının söveleri ve kemeri ile pencere araları ve pencere altları da mermer kaplamadır. Türbe içinde I. Abdülhamit'in oğlu IV. Mustafa tarafından hazırlatılıp türbeye konulan kadem-i saadet ihtiva eden bir niş yapılmıştır. Bu niş de özellikle altın yaldız dönem süslemeleri ve s ve c kıvrımlı kemeri ile dikkat çekmektedir. Kubbeye geçişteki tromplarda ve kemerlerin alt kısımları perde motifleri ile süslenmiş, kubbenin etek ve göbek kısımları ise altın yaldızlı asma yaprakları ve üzüm salkımları ile bezenmiştir. Kubbe göbeğinde madalyon içinde kalemişi ve altın yaldızlı yazı bulunmaktadır. Sultan Abdülmecit Türbesi'nde ise bezemede kalemişi süsleme altın yaldız kullanımının ağırlıklı olduğu görülmektedir (Şekil 5.34). Pencere aralarında pembe granit görünümü verilmiş kalemişi görülürken kubbe geçişinde altın yaldızlı bir silme bulunmaktadır. Kubbe eteğine yapılmış üçgen kartuşların içlerine yerleştirilmiş ayaklı sehpa'nın üzerinde dönemin bezeme anlayışına uygun vazolardan sarkan çiçek demetleri yapılmıştır. Kartuşların aralarında kalan yüzeyler ince kıvrımlı dallarla göbekteki on altı dilimli madalyonun etrafı ise girlandlarla süslenmiştir. İncelenen diğer türbelerden farklı olarak Osmanlı Neoklasik örnekleri arasında gösterilen V. Mehmet Reşat Türbesi'nde ağırlıklı olarak çini ve kalemişi süsleme görülmektedir. Türbenin tamamen çini ve kalemişleriyle süslü duvarlarının yüzeyleri üst sıra pencerelerine kadar 16. yy Osmanlı çinilerinin benzerleri olan Kütahya çinileri ile kaplanmıştır. İki katlı olarak düzenlenen çini panolarda, servilere sarılı asma yaprakları ya da vazolardan sarkan çiçek buketleri yer almaktadır (Şekil 5.41). Panoların üzerinde ise dikdörtgen yazı levhaları bulunmaktadır. Çini bezemeli

duvarların üst bölümlerinde birer kemer içinde ikişerli düzendeki üst sıra pencereleri bulunur. Mukarnas dolgulu pendentiflerin üzerinde yükselen kasnak ve kubbe yoğun kalem işi ve malakari bezemeye sahiptir. Kubbenin göbeğine yerleştirilen madalyonun çevresinden çıkıp eteğe uzanan kollar birbirini keserek iç içe geçen yıldız motifleri elde edilmiştir [17, s.77]. İncelenen türbelerin dış cephe süslemelerine baktığımızda ise türbeler arasında süsleme açısından bazı farklılıklar görülmektedir. Dönemin özelliği olarak ağırlıklı olarak mermer malzeme kullanımı ve süsleme açısından iç mekana ve dönemin diğer yapılarına göre bir sadelik göze çarpmaktadır. Türbenin giriş cephesinde sövesi ve kemeri mermerden olan kapının iki yanında sütunçeler bulunmaktadır. Kapı üzerinde dikdörtgen pano içinde bir ayet yazılıdır [46,s. 95]. Yazıt üstünde akant yapraklarının s ve c kıvrımlarıyla şekillendirdiği mermer tepeliğin ortasında çiçeklerle bezenmiş yaldızlı bir madalyon bulunmaktadır. Türbenin giriş cephesi dışındaki cepheleri, alt sıra pencereleri üzerindeki kat silmeleriyle ikiye bölünmüş, köşeler kademeli plastrlarla hareketlendirilmiştir (Şekil 5.2). Pencere kemerleri yekpare mermerden yapılmış ortalarına kilittaşı olarak yaprak motifi yerleştirilmiştir (Şekil 5.3). Alt sıra pencereleri üzerinde bulunan akant yapraklı barok süslemeler, pilastr başlıklarının altında son bulmaktadır (Şekil 5.4). Başlıklarda ve pencere üstlerinde bulunan istiridye kabukları bir rokoko elemanı olarak süsleme motifleri arasında yer alır. Bu türbedeki akantus yapraklarıyla süslü sütun başlıkları da Batı'da benzeri olmayan tasarımlardır [54, s. 61]. Üst sıra pencereleri alt sıra pencerelerine kıyasla sade görünümündedir. Alçıdan yapılmış üst sıra pencereleri s eğrileri olan kemerlere sahiptir. İçte renkli, dışta ise şeffaf camlarla kaplıdır. Üst plastrlarda küfeki taşından yapılmış iki kuşevi dikkat çekmektedir. Cadde yönünde iki köşede yer alan kuş evleri köşe açılırlarına paralel üç cepheli olarak ele alınmış (Şekil 5.3 ve 5.5). Sultan I. Abdülhamit türbesinin dış cephelerini bezeme yönünden incelediğimizde; giriş cephesinde revak arkasında yer alan kemeri ve sövesi mermerden giriş kapısının iki yanında mermer sütunçeler bulunmaktadır (Şekil 5.15). Geniş bir silme ile çerçevelenmiş kapı üstünde dikdörtgen pano içinde kitabe yer almaktadır. Cephelerin iki yanında bulunan düz pilastrlar başlıkları ile çatı kornişini desteklemekte, dış bükey köşelerin üstünde yer alan tromplar da sekizgen kasnak ile kubbeyi taşımaktadır. Cadde yönündeki yuvarlatılmış köşelerin iki kenarını süsleyen barok çeşmeler dışında türbenin cephesine sade klasik öğeler hakimdir. II Mahmut Türbesi'nin giriş cephesine bitişik tek katlı yapı, saraydan yapılan ziyaretlerde

kullanılan, iki yanında dikdörtgen odalar bulunan hünkar dairesidir ve türbe girişi bu yapının içinde yer alır (Şekil 5.22- 5.24). Türbenin su basmanı ve onun üstündeki silme de aynı yükseklikte yatay bir bant oluşturacak şekilde tüm cepheyi kuşatır. Türbeye giriş kapısı üzerinde bulunan Besmele girland içine alınmıştır. Cephelerde yer alan yarım daire kemerli geniş pencerelerinin iki yanında kenarlardan içeriye doğru çekilmiş pilastrlar yükselmektedir. Pilastrlar, korint üslubundan esinlenen başlıklarla son bulur. Pencere kemerleri üzerinden pilastr başlıklarının altına kadar uzanan enine dikdörtgen şekilli panolar boş bırakılmıştır. Pencere kemerlerinin üzengi hizasından geçen silme türbeyi kuşatarak yandaki uzun cephenin pencereli duvarların üst bitiminde devam eder. Bu silmenin türbe pilastrlarının üzerine rastlayan bölümlerinde birer palmet frizi yer alır (Şekil 5.25). Pilastr başlıklarının son bulduğu geniş silme cepheyi üst kısımdan ayırır. Burada bulunan silme ile üstteki konsollu geniş saçak silmesi arasında kalan duvar yüzeyleri, kabartma yaprak motifleri ve köşelerde Ampir üslubunun ayırıcı süslemesi olan kılıç ve kalkandan oluşan armalarla bezelidir (Şekil 5.26). Kalkanlar arasındaki enine bezeme ise, Fransız ve Osmanlı ampiri için tipik bir biçime sahiptir. Bu bezeme stilize edilmiş bitki motiflerinden oluşan merkezinde iri bir rozet bulunan simetrik düzenlenmiş bir kompozisyonudur. Türbenin geniş saçağı Yunan ve Rönesans stilinde bir kornişe oturmaktadır (Şekil 5.27- 5.28). Saçağın üzerinde ise içeriye doğru çekilmiş basık bir tanbur ve kurşun kaplı kubbe yer alır. Kubbenin tepesinde, ay üzerinde güneş betimi olan ışınsal düzende bir tepeliğe sahip alem bulunur. Abdülmecit Türbesi dış cephe bezemesi açısından değerlendirildiğinde; İstanbul'daki diğer padişah türbeleri ve dönemin diğer yapılarına göre dış görünüşü itibarıyla son derece sade bir görünüme sahiptir. Düz atkılı ve dikdörtgen giriş açıklığı sade bir silme ile çevrelenmiş, giriş kapısının üzerine de bir yazı levhası yerleştirilmiştir (Şekil 5.34). Türbenin tüm köşelerinde pilastrlar yer almaktadır. Bu pilastrlar alttaki subasmandan başlayarak üstte yapıyı kuşatan kornişe kadar devam ederler. Kornişin üstündeki sekizgen kasnağın üzerinde ise kurşun kaplı kubbe yer alır. Pilastr başlıklarının silmeleri, pilastrların sınırlandığı ara yüzeylerin üzerinden devam ederek tüm yapıyı çevreler. Bu ara yüzeyler pilastrlara göre birkaç santim geriden düzenlenerek yatay bir silme ile ikiye bölünürler. Bu bölümler, profilsiz bir kademelenme ile geriye doğru çekilerek, pencerelerin içinde bulunduğu dikdörtgen yüzeyleri çerçeve içine alırlar. Üst pencereler dıştan demir doğramalı, içten ise renkli cam ile kaplıdır. Alt pencerelerin şebekeleri ve üst pencerelerin demir doğrama dışlıkları geleneksel

biçimlerden farklılık gösterirler (Şekil 5.33). V. Mehmet Reşat Türbesi'nde ise girişteki mermer taç kapının alınlığı saçağa kadar yükselmektedir. Basık kemerli, köşelerinde birer sütunun bulunduğu taç kapı, taşkın kemerli bir niş içerisine yerleştirilmiş ve nişin alınlık kısmında altın yaldızlı ayna yazı istifi yer almaktadır. İkişerli düzendeki şebekeli üst sıra pencereleri dikdörtgen çökertmelerle çerçeve içine alınmış ve bu cephelerin köşelerine de birer tepelikle son bulan sütunlar yerleştirilmiştir (Şekil 5.39). Alt sırada sivri kemerli beş adet pencerenin üstüne rumi ve kıvrımlı dalların süslediği taçlar bulunmaktadır. Alt sıra pencereleri üzerlerindeki taçları taşıyan silmeler cepheyi ikiye bölmenin yanı sıra köşelerdeki sütunları da sınırlandırır. Palmet ve rumi motiflerin süslediği, mukarnaslarla destekli kornişin gerisinden yükselen kubbe ile cephe tamamlanır (Şekil 5.37- 5.40).

Çalışma kapsamında incelenen anıt mezarlara iç ve dış bezeme açısından bakıldığında brütalist ve rasyonel bir yaklaşımla ele alındıkları ve sade oldukları görülmektedir. İçlerinde bezeme açısından en gösterişli anıt mezar olarak söz edebileceğimiz Anıtkabir'dir. Anıtkabir dış cephe bezemesi açısından aslanlı yol ve anıtın esas bölümüne girişteki kabartmalarla süslü platform duvarları göz ardı edildiğinde sade bir dış cepheye sahiptir. İç mekana girdiğimizde ise zengin bir süsleme görülmektedir. Anıtkabir içinde Anadolu'da Türkiye Cumhuriyeti öncesinde hüküm süren neredeyse bütün uygarlıklara ait süslemelere atıfta bulunan bir süsleme anlayışı görülmektedir. Şeref Holü, lahit ve mezar odası bölümlerinde Bizans mozaik süslemelerini hatırlatan yeşil ve kırmızı rengin çeşitli tonlarda smalt mozaikler kullanılmıştır. Mozaikler içinde Anadolu'nun zengin kültürünü simgeleyen halı ve kilim motifleri yer almaktadır. Cephede mukarnas bezemeli saçak kornişi Türk İslam uygarlıklarında ve Anadolu'daki Selçuklu ve Osmanlı yapılarında sıkça karşılaşılan mukarnasa atıfta bulunmaktadır. Anıtkabir içindeki lahit arkasındaki duvarı kaplayan bronz parmaklıklı pencere, Türkiye Cumhuriyetinin kurucusunun adeta eserine bakmasını sağlamak üzere açılmış gibidir ve Osmanlının 18. ve 19.yy yapılarında kullanılan dökme demir parmaklıklarını hatırlatmaktadır. Şeref Holünün yer döşemeleri de mermer bir halı gibi düşünülmüştür. Celal Bayar, Adnan Menderes ve Turgut Özal'ın Anıt Mezarlarına baktığımızda ise bir iç mekandan söz edilemez. Ancak dış görünüş ön plana çıkmıştır. Özellikle anıt mezarların uzaktan algılanmasına yönelik büyük boyutlu anıtsal tasarımlar tercih edilmiştir. Süsleme açısından ele aldığımızda Adnan Menderes Anıt mezarında malzemenin biraz da

süsleme amaçlı kullanıldığı söylenebilir. Bu yapıda çatı bakır ile kaplanmış ve çatı eğimi değiştirilerek bir piramit şeklinde yükseltilmiş, piramidal kısmın cephelerinde döküm ızgaralarla kapatılmış açıklıklar oluşturulmuştur. Piramidal kısmın en üst bölümü de döküm ızgara ve bir alem ile sonuçlanmaktadır. Bu döküm ızgaralar ve alem Anıtkabir de olduğu gibi Anadolu uygarlıklarından Osmanlının lokmalık parmaklık ve alem gibi geleneksel elemanlarını hatırlatmaktadır. Aynı şekilde Turgut Özal Anıt Mezarında da planda algılanan ve anıt mezarın zeminini oluşturan sekiz köşeli yıldız Anadolu ve İslam sanatında sıkça kullanılan bir motiftir. Anıt mezarın en üstünde bitiş elemanı olarak kullanılan alem ise İslam sanatında özellikle Osmanlı mimarlığında minare ve türbe kubbelerinin tepelerinde kullanılan bir öğedir.

Malzeme açısından değerlendirildiğinde 18. ve 19. yüzyıl Osmanlı padişahlarına ait türbeler arasında III. Mustafa, I. Abdülhamit, II. Mahmut ve V.Mehmet Reşat Türbesi'nde küfeki taşı, mermer ve renkli taş kullanımına karşın Abdülmecit Türbesi'nde sarı renkli kesme kireçtaşı kullanılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde inşa edilen devlet başkanlarına ait anıt mezar yapılarında ise malzeme seçimi her bir yapının inşa edildiği dönemin koşullarına ve anıtının adını taşıdığı şahısın önemine göre farklılıklar göstermektedir. Örneğin Anıtkabir'in yapımında betonarmenin üzerine dış kaplama malzemesi olarak kolay işlenebilen gözenekli traverten, mozole içi kaplamalarında ise mermerden yararlanıldı. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden getirtilen farklı niteliklerdeki bu malzemeler; Çankırı Eskipazar'dan beyaz ve sarı traverten, Bilecik'ten yeşil mermer, Ankara Haymana'dan beyaz traverten, Afyon'dan beyaz mermer, Gümüşhane Aşkale ve Hatay'dan koyu kırmızı mermerdir. Anıtkabir şüphesiz diğer anıt mezarlara oranla çok daha farklı özelliklere sahip bir yapılar topluluğu niteliğindedir. İnşa edildiği savaş sonrası dönemde yapı endüstrisinin yeterince gelişmemiş olmasına rağmen uygulamada birçok zorlukların aşıldığı hatta birçok yeni uygulamanın da ilk olarak yapıldığı eşsiz bir anıttır. Anıtkabir dışındaki diğer üç anıt mezar yapısının malzeme kullanımı değerlendirildiğinde; Celal Bayar Anıt Mezarı'nın yapımı için granit mıcırı ile dökülmüş profilli brüt beton, kaplama malzemesi olarak koyu kırmızı ve açık renkli cilalanmış granit, tören alanı ile rölyef duvarında ise parke taş ve aynı cins plak taş kaplama kullanılmıştır. Adnan Menderes Anıt Mezarı da tamamen betonarme (brüt beton) olarak inşa edilmiş, tamamen bakırla kaplı olan üst örtünün piramidal bölümünün tüm cepheleri ve tepesi döküm ızgara ile açık bırakılmış, yan duvarlar ise

beyaz travertenle kaplanmıştır. Turgut Özal Anıt Mezarı'nda ise diğerlerinden farklı olarak metal malzemeye ağırlık verilmiştir. Anıtın taşıyıcısı sekiz adet ayak tamamen bakırla, lahdin üzerinde yükselen orası açık kubbe ise kurşunla kaplanmış. Ayrıca lahdin bulunduğu zeminden yaklaşık 23 metre yükseklikteki küre ile 32 metre yükseklikte ayakların arasını birbirine bağlayan konik külah da tamamen kurşunla kaplıdır.

Sonuç olarak; 18. ve 19. yüzyıl Osmanlı padişah türbeleri ve Türkiye Cumhuriyeti devlet başkanlarının anıt mezarları birlikte ele alındığında; iki yapı tipinde de gelenek ve yapıldıkları dönemin plan anlayışı, malzeme kullanımı, dış ve iç mekan biçimlenişi ile bezemesinin kullanıldığı; uygulamalarda Anadolu'nun zengin kültüründen etkilenildiği ve derine inildiğinde kullanılan özellikle malzeme ve süsleme öğelerinde Osmanlı kültüründen gelen lokmalık parmaklık, alem gibi bazı öğelerin, Anıtkabir, Adnan Menderes Anıt Mezarı ve Turgut Özal Anıt Mezarı'nda olduğu gibi anıt mezarlarda sadeleştirilerek kullanıldığı görülmektedir. Anıt mezar yapıları, özellikle Türklerde Orta Asya'dan başlayarak tarihsel süreç içinde Anadolu'ya gelip günümüz mimarisine kadar uzanmış; referansları doğrultusunda geçmişten izler taşımışlardır.

KAYNAKLAR

- [1] **Akm, G.**, 1990. Asya Merkezi Mekan Geleneği, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1220, Tanıtma Eserleri Dizisi: 38, Ankara.
- [2] **Akın, G.**, 1994. “Mahmut II Türbesi ve Sebili”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt V, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s. 264.
- [3] **Akurgal, E.**, 1987. Anadolu Uygarlıkları, Net Turistik Yayınları, İstanbul.
- [4] **Alpay, İ.B.**, 1994. “Abdülhamit I Külliyesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt I, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s. 37.
- [5] **Alsaç, Ü.**, 1976. Türkiye’deki Mimarlı Düşüncesinin Cumhuriyet Dönemindeki Evrimi, K.T.U., Trabzon, s. 10- 46.
- [6] **Anonim**, Anıtkabir Tarihçesi, 1994. Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- [7] **Arel, A.**, 1975. 18.yy İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İstanbul.
- [8] **Arseven, C.E.**, Türk Sanatı Tarihi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- [9] **Aslanapa, O.**, 1986. Osmanlı Devri Mimarisi, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- [10] **Aslanapa, O.**, 1965. Atatürk ve Sanat, *Türk Kültürü Dergisi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ayyıldız Matbaası, Ankara, sayı: 37, s.111- 113.
- [11] **Aslanoğlu, İ.**, 1980. 1923- 1938 Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı: Sosyal Ekonomik, Kültürel Ortam Değişimi ve Mimarlığa Yansıması, İ.T.Ü *Doktora Tezi*, İstanbul.
- [12] **Batur, A.**, 1997. Anıtkabir Üslup Ötesi ve Zaman Dışı Bir Tasarım veya Büyük Ölüm’ün Patetik Yontusu, Atatürk İçin Düşünmek: İki Eser: Katafalk ve Anıtkabir İki Mimar: Bruno Taut ve Emin Onat, Milli Reasürans, İstanbul.
- [13] **Bayrak, M.O.**, 1979. İstanbul’da Gömülü Meşhur Adamlar: 1453- 1978, Türkiye Anıtlar Derneği, İstanbul.
- [14] **Berkes, N.**, 1978. Türkiye’de Çağdaşlaşma, İstanbul, Doğu-Batı Yayınları.
- [15] **Cezar, M.**, 1995. Sanatta Batıya Açılış Döneminde Mimarlar, *9.Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 1703, Ankara, c: 1.

- [16] **Colvin, H.** , 1991. Architecture and the After Life, Yale University Press, New Haven and London.
- [17] **Çelik, Z.**, 1996. 19.yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [18] **Demiriz, Y.**, 1979. Eyüp'de Türbeler, Kültür Bakanlığı Yayınları:1050, Tanıtma Eserleri Dizisi 14 , Kültür Bakanlığı, Ankara, s. 75-77.
- [19] **Denel, S.**, 1982. Batılılaşma sürecinde İstanbul'da tasarım ve dış mekanlarda değişim ve nedenleri, İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi, *Doktora Tezi*, İstanbul.
- [20] **Erdoğan, M.**, 1962. Lale Devri Baş Mimarı Kayserili Mehmet Tahir Ağa, İstanbul.
- [21] **Eren K., Ramazanoğlu, G., Tanyeli U.**, 2003. “Ölüm ve Mimarlık”, *Arredamento Mimarlık Dergisi*, sayı: 2003/04, Boyut Yayın Grubu, İstanbul, s. 90- 114.
- [22] **Erginbaş, D.**, 1950. Anıt-Kabirler ve Zafer Asker Anıtları, *Yüksek Lisans Tezi*, İ.T.Ü., İstanbul.
- [23] **Giot, P. R.**, 1959.Menhirs et Dolmens Monuments Megalithiques De Bretagne, Editions D'Art Jos Le Doare, Chateaulin.
- [24] **Godard, A.**, 1962. L'Art De L'Iran, Arthaud, Paris, s. 112.
- [25] **Goodwin, G.**, 1997. A History of Ottoman Architecture, Thames and Hudson Ltd., London.
- [26] **Handlin, D. P.**, 1997. American Architecture, Thames and Hudson Ltd., London, s. 146-147.
- [27] **Hasol, D.**, 1998. Özal'ın Anıt Mezarı, *Yapı Dergisi*, sayı: 199, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, s.67.
- [28] **Heatcote, E.**, 1999. Monument Builders, Modern Architecture and Death, Academy Editions, London.
- [29] **Koca, Ç. S.**, 1975. Türbe Mimarisinin Gelişiminde İstanbul Türbelerinin Yeri, *Yüksek Lisans Tezi*, İDMMA Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Kürsüsü.
- [30] **Kortan, E.**, 1971. Türkiye'de Mimarlık Hareketleri ve Eleştirisi 1950-1960, Mars Matbaası, Ankara.
- [31] **Kuban, D.**, 1954. Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme, *Yeterlilik Çalışması*, İ.T.Ü., Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- [32] **Kuban, D.**, 1988. “İstanbul'un Batılılaşması ya da Batılılığı”, Tarih ve Toplum, c.10, sayı 59, s. 284- 289.

- [33] **Kuban, D.**, 1995. Osmanlı Dönemi Mimarisi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.VI, s.168- 75, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul.
- [34] **Kuban, D.**, 1997. 100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- [35] **Kuran, A.**, 1986. Mimar Sinan, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- [36] **Kuran, A.**, 1988. Mimar Sinan'ın Türbeleri, Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müd., İstanbul.
- [37] **Kuran, A.**, 1995. Osmanlı Hünkar Türbelerinin Yerleşim Özellikleri Üzerine Görüşler, 9. *Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları:1703, Ankara, c:II., s.389-391.
- [38] **Laqueur, H. P.**,1997. Hüve'l Baki, İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.66-79.
- [39] **Madra, B.**, 1975. Eski Anadolu Mimarlığı/ Rudolf Naumann; çev. Beral Madra, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- [40] **Madra, B.**, 1982. Hitit Mimarlığı/ Wulf Schirmer; çev. Beral Madra, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- [41] **Madra, B.**, Yunan Sanatı/ Gisela Richter; çev. Beral Madra, Cem Yayınevi, İstanbul.
- [42] **Mansel, A. M.**, 1943. Trakya-Kırklareli Kubbeli Mezarları, ve Sahte Kubbe ve Kemer Problemi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- [43] **Mansel, A. M.**, 1971. Ege ve Yunan Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- [44] **Müller-Weiner, W.**, 2001. İstanbul'un Tarihsel Topografyası, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- [45] **Nayır, Z.**, 1975. Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmed Külliyesi ve Sonrası (1609-1690), *Doktora Tezi*, İ.T.Ü., İstanbul.
- [46] **Necipoğlu, G.**, Dynastic Imprints on the Cityscape: The Collective Message of Imperial Funerary Mosque Complexes in Istanbul, İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,c:2, s.23-36.
- [47] **Neftçi, A.**, 2002. Laleli Külliyesinin İnşaat Süreci, *Doktora Tezi*, İ.T.Ü., İstanbul.
- [48] **Ödekan A.**, 1988. "Mezar Anıtları", Türkiye Tarihi 2, Osmanlı Devleti 1300-1600, Cem Yayınevi, İstanbul, s.265-270.
- [49] **Ödekan A.**, 1988. "Türbe", Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-1908, Cem Yayınevi, İstanbul, s.381-385.

- [50] **Ögel S.**, 1995. III. Mustafa Devri Yapılarında Yeni İfade Yolları ve Bir Değişim Başlangıcı Olarak Nuruosmaniye Camii, 9. *Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi*, c.III., T.C.Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, c.III., s. 1-10.
- [51] **Önkal H.**, 1999. Selçuklu-Osmanlı Sultanları ve Türbeleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- [52] **Öz T.**, 1971-72. İstanbul Türbeleri, *Atatürk Konferansları*, V, s.91-94.
- [53] **Özer B.**, 1970. Rejyonalizm, Üniversalizm ve Çağdaş Mimarimiz Üzerine bir Deneme, İ.T.Ü. Yayınları, İstanbul.
- [54] **Özer F.**, 1982. Çağdaş Mimari Dizaynlamada Tarihsel Sürekliliğin Değerlendirilmesi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- [55] **Özer F.**, 1984. Neden Son 25 Yıl?, *Mimarinin Son 25 Yılı Semineri*, İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul, s.1- 4.
- [56] **Özer F.**, 1995. “III. Mustafa Devri’nin Mimari Üslubu”, 9. *Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi*, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, c:III, s. 59- 68.
- [57] **Roth, L.M.**, 2000. Mimarlığın Öyküsü, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- [58] **Sağdıç O.**, 2001. Anıtkabir,Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Banknot Matbaası Genel Müdürlüğü,Ankara, s.61.
- [59] **Sezer G.**, 2001. İstanbul’daki Hanedan ve Rical Türbeleri, *Yüksek Lisans Tezi*, İ.T.Ü., İstanbul.
- [60] **Sözen M.**, 1975. Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- [61] **Sözen M.**, 1996. Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- [62] **Sözen M. ve Tapan M.**, 198?. 50 Yılın Türk Mimarisi, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- [63] **Tanyeli G.**, 1994. “Türbeler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, c:7, s.310-312.
- [64] **Türkmenoğlu, H.**, 1989. Mezar–Mezarlık ve Mezartaşları Üzerine Bir Bibliografya Denemesi, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- [65] **Urfahoğlu, N.**, 2002. 19. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığında Aydınlanma Dönemi Yansımaları, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.344- 348.
- [66] **Ünal, H. R.**, 1977. Az Tanınan ve Bilinmeyen Doğu Anadolu Kümbetleri Hakkında Notlar, *Vakıflar Dergisi* XI, Ankara, s. 121-124.

- [67] **Ünsal, B.**, 1973. Mimari Tarihi I., İ.D.M.M.A. Yayınları, sayı: 53, c:I., İstanbul.
- [68] **Ünsal, B.**, 2001. Mimari Tarihi II.,Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi Matbaası, İstanbul, s. 172-176.
- [69] **Ünsal, B.**, 1982. İstanbul Türbeleri Üzerine Stil Araştırması, Vakıflar Dergisi XVI., Ankara, s. 77-120.
- [70] *Visual Encyclopedia*, 2001. The Pepin Press, Singapur, s.293.
- [71] **Yerasimos, S.**, 2000. İstanbul İmparatorluklar Başkenti, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 350-360.

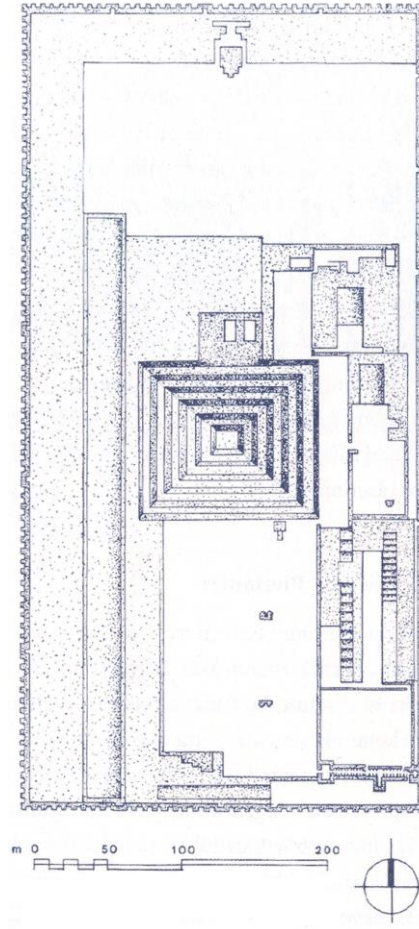
ŞEKİLLER

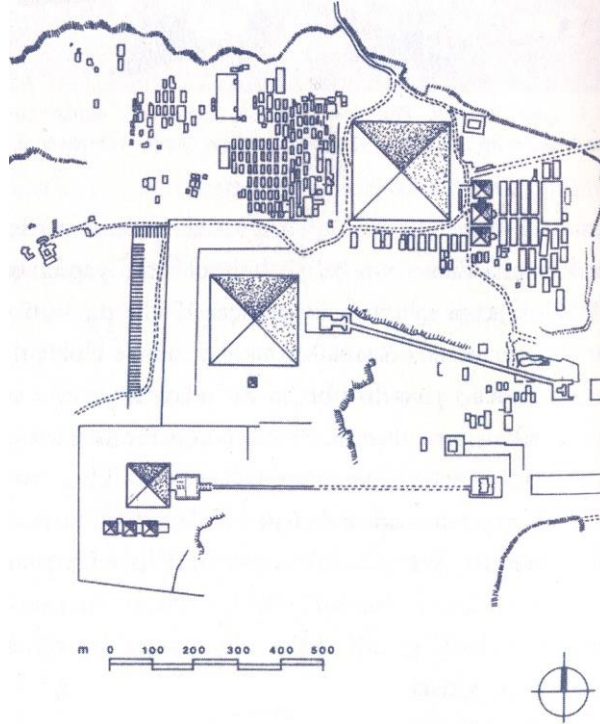
Şekil 2.1 Zoser Piramidi, Sakkara, Mısır, M.Ö 2750 [57, s.237].

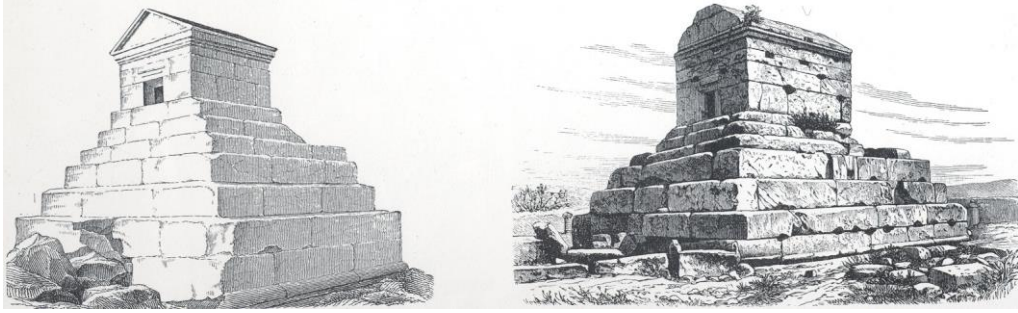
Şekil 2.2 Giza Piramitleri, yaklaşık M.Ö 2680- 2560 [57, s.238].

Şekil 2.3 Zoser Piramiti planı, Sakkara, Mısır, yaklaşık M.Ö 2750 [57, s. 235].

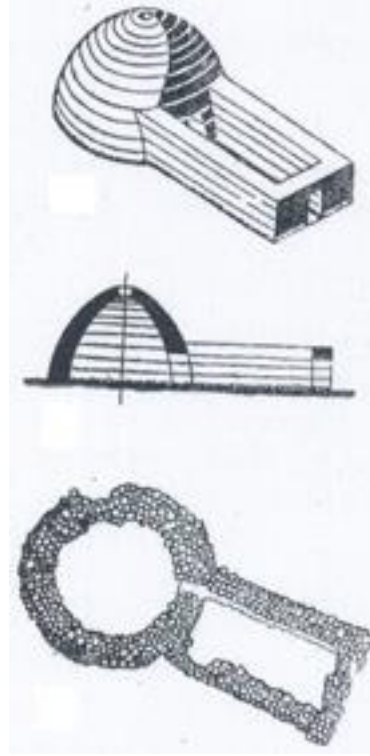
Şekil 2.4 Giza Piramitleri planı [57, s.238].

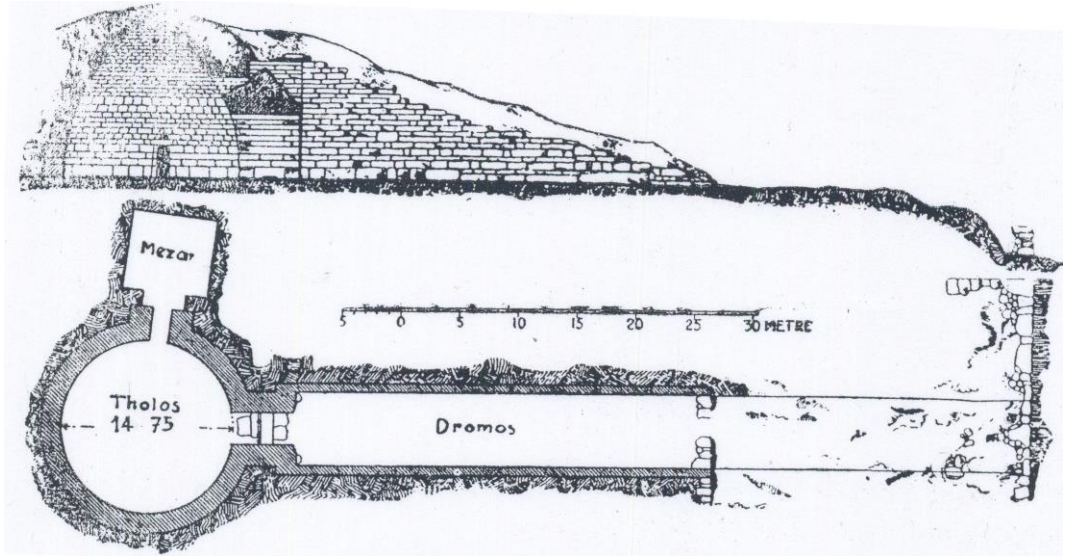
Şekil 2.5 Kral II. Kirus'un mezarı, Pazagad, İran, M.Ö. 6.yüzyıl [20, s.91].

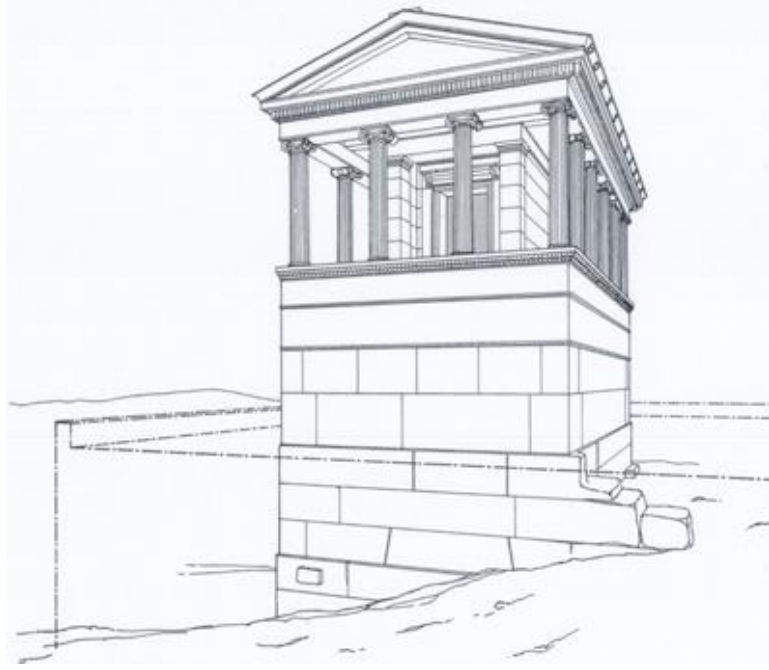
Şekil 2.6 Caius Cestius Mozolesi, Roma, İtalya, M.Ö. 1.yüzyıl [16, s.74].

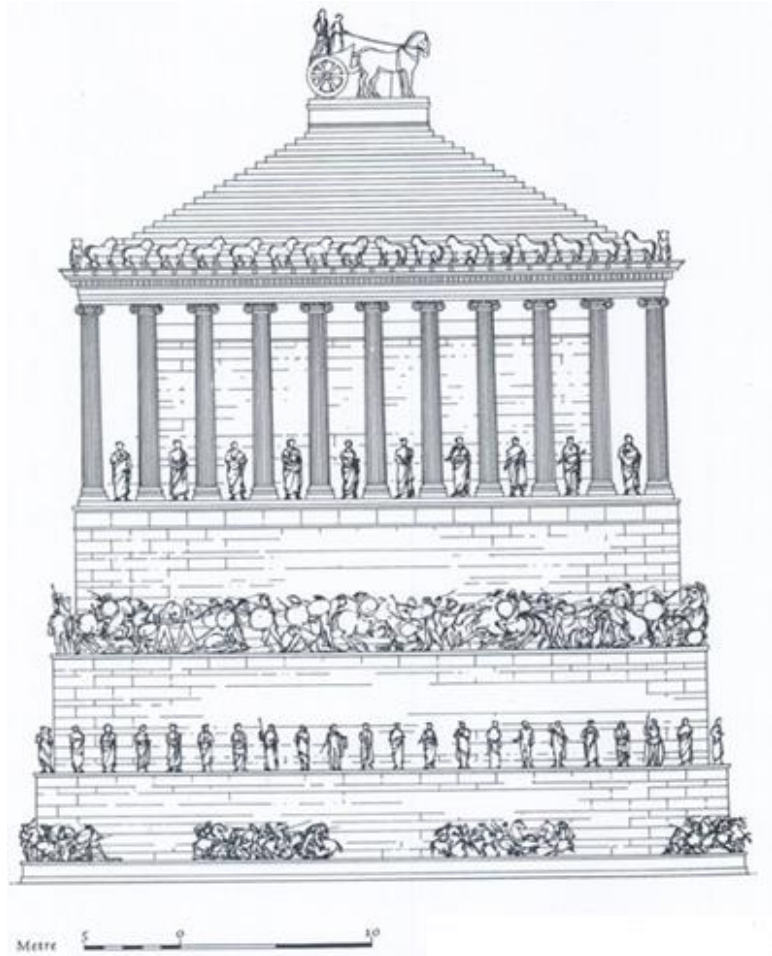
Şekil 2.7 Mezopotamya Mezarlarından Arpaçiya Tolosu (kubbeli mezarı) [67, s.95].

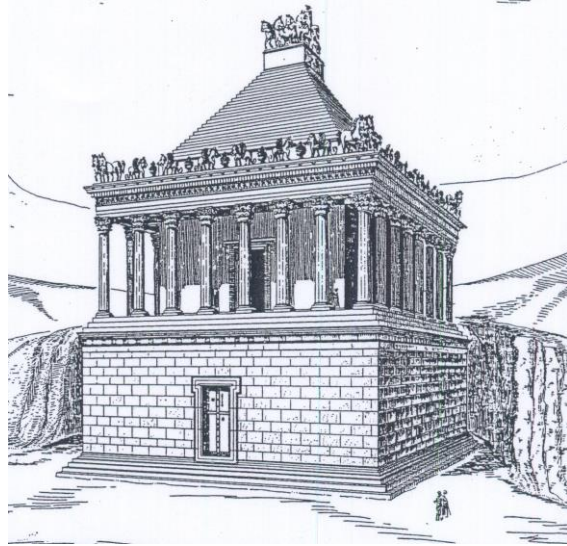
Şekil 2.8 Atreus Hazinesi (Trezoru) planı ve kesiti [67, s. 298].

Şekil 2.9 Nereidler Anıtı, Ksanthos, Türkiye, M.Ö. 400- 380 [16, s.36].

Şekil 2.10 Halikarnas Mozolesi (Mausoleum), Bodrum, Türkiye, yaklaşık M.Ö. 350 [16, s. 37].

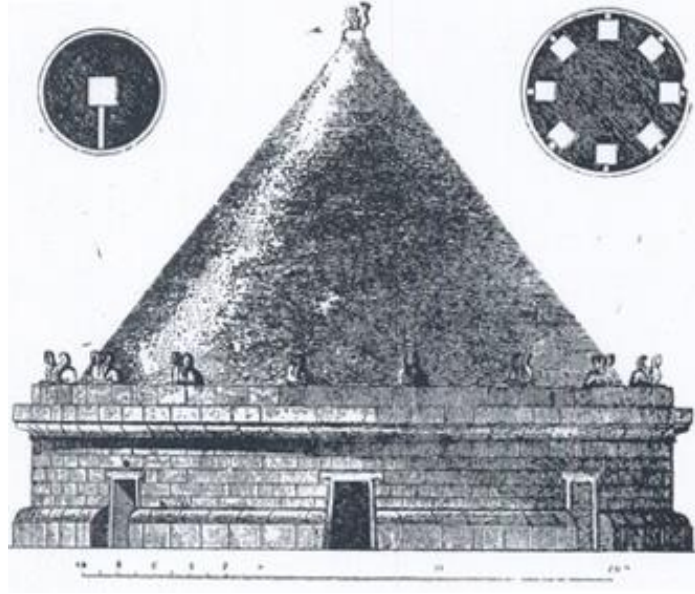
Şekil 2.11 Belevi Mezarı, M.Ö.3.yüzyıl [16, s. 37]

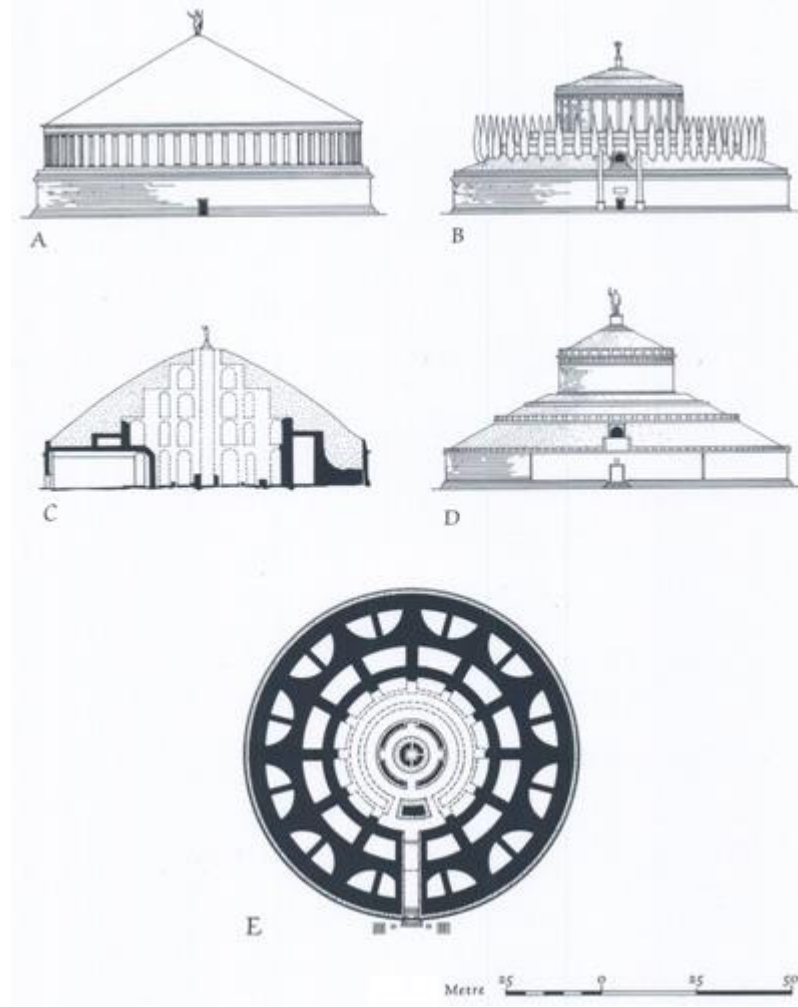
Şekil 2.12 Mylasa Mezarı (Gümüşkesen Anıtı), Milas, Türkiye, M.S. 2.yüzyıl [16, s.38].

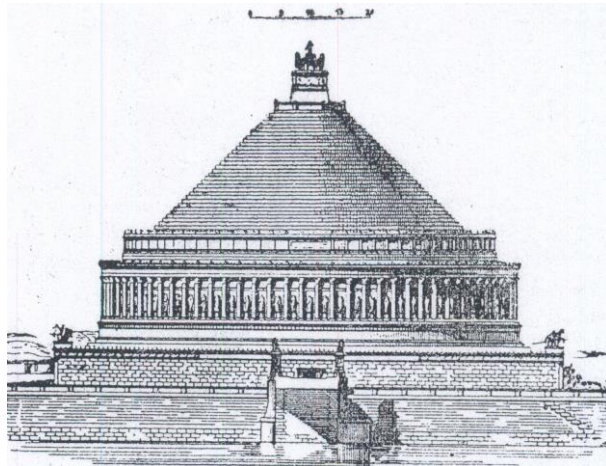
Şekil 2.13 Cerveteri (Ceare) Tümlüsü, M.Ö. 7.- 6.yüzyıl [16, s. 66].

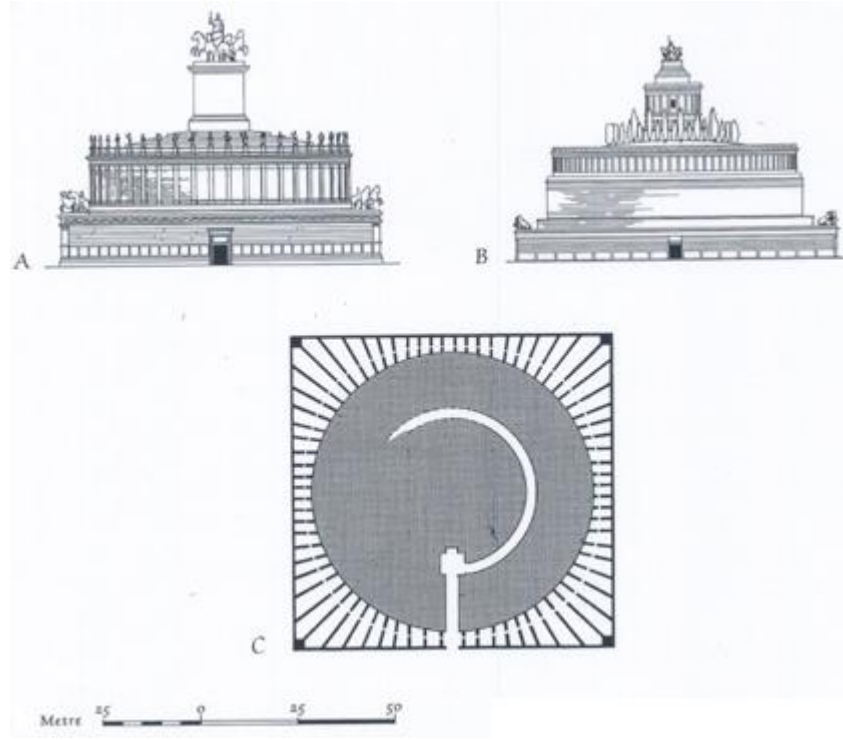
Şekil 2.14 Tranquinia Tümlüsü plan ve görünüşü, [67, s. 438].

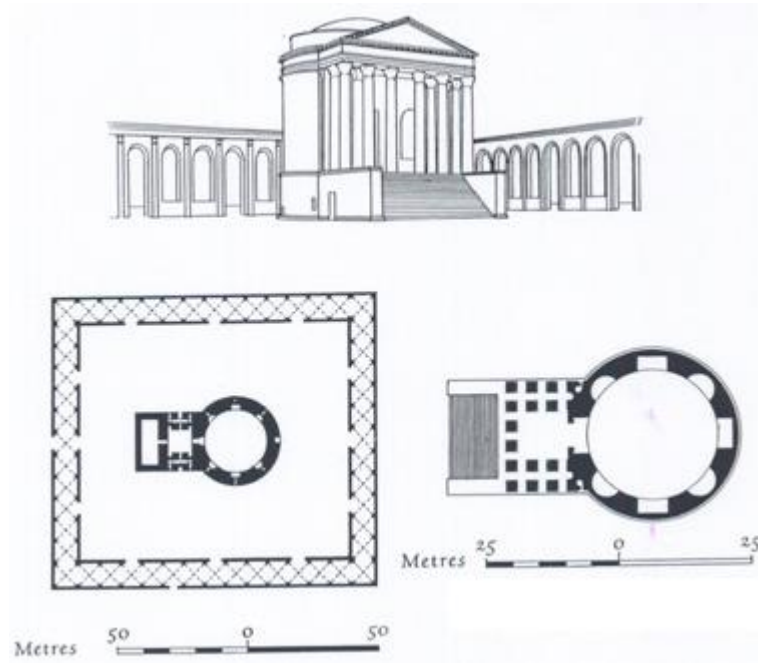
Şekil 2.15 Augustus Mozolesi **A-** E. Fiorilli (1927), **B-** G. Gatti (1934), **C-** Giglioli (1930), **D-** H. von Hesberg (1988), **E-** Günümüzdeki kalıntılardan çıkarılan plan [16, s.46].

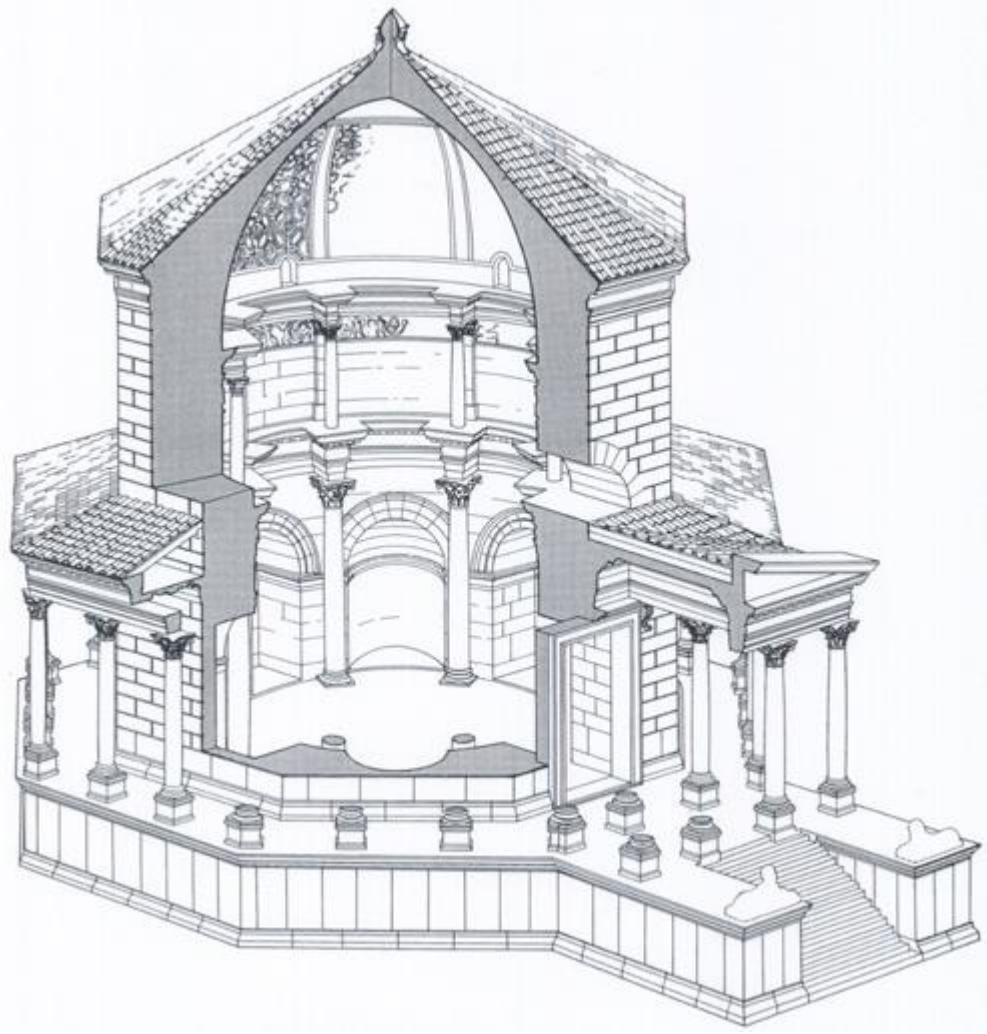
Şekil 2.16 Hadrianus Mozolesi, M.S. 130 [67, s.529].

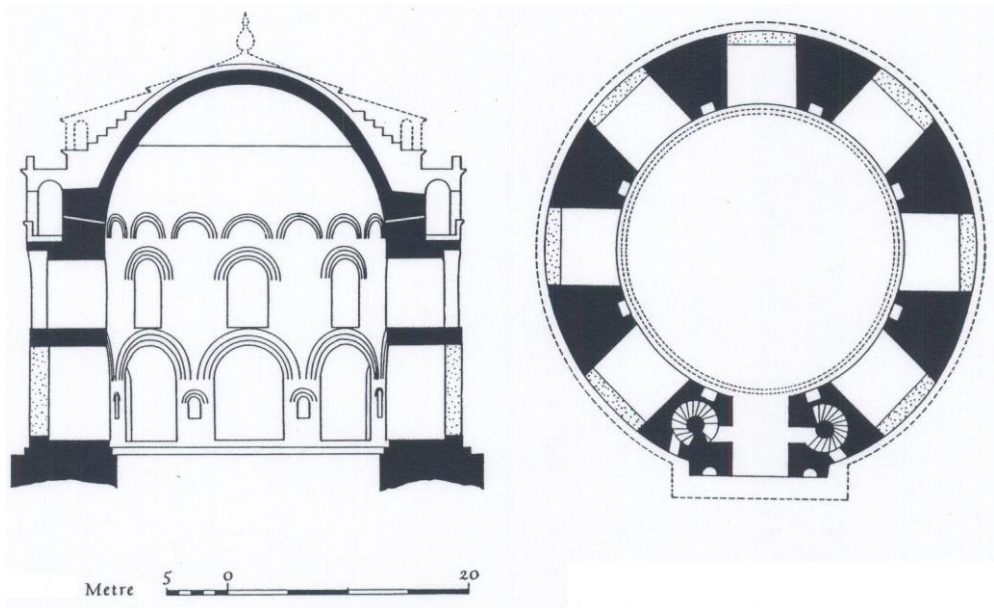
Şekil 2.17 Hadrianaus Mozolesi, M.S. 130 [16, s. 49].

Şekil 2.18 Maxentius Mozolesi [16, s.53].

Şekil 2.19 Diokletianus Mozolesi [16, s.51].

Şekil 2.20 Galerius Mozolesi [16, s.52].

Şekil 2.21 Teodorik Mozolesi Ravenna, erken 6. yüzyıl [16, s.121].

Şekil 2.22 Abraham Lincoln Anıt Mezarı, Washington, USA,1922.(Foto: Nur Urfahioğlu)

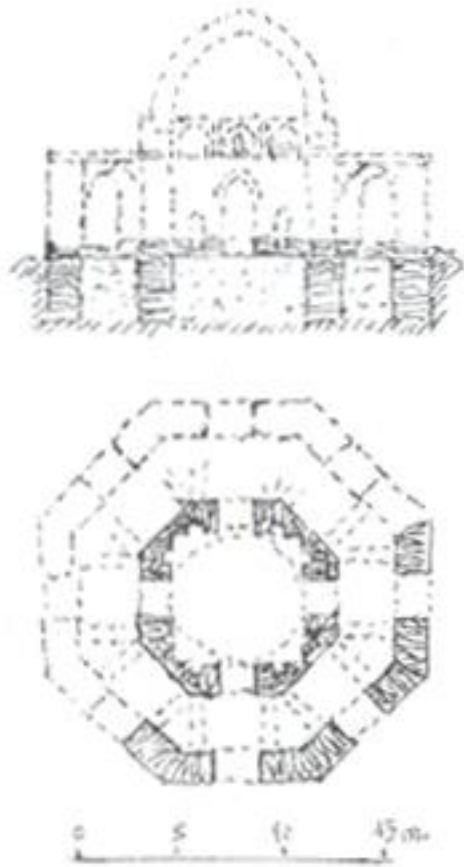
Şekil 2.23 Abraham Lincoln Anıt Mezarı, Washington, USA,1922. (Foto: Nur Urfalıoğlu)

Şekil 2.24 Thomas Jefferson Anıt Mezarı, Washington, USA, 1943. (Foto: Nur Urfalıoğlu)

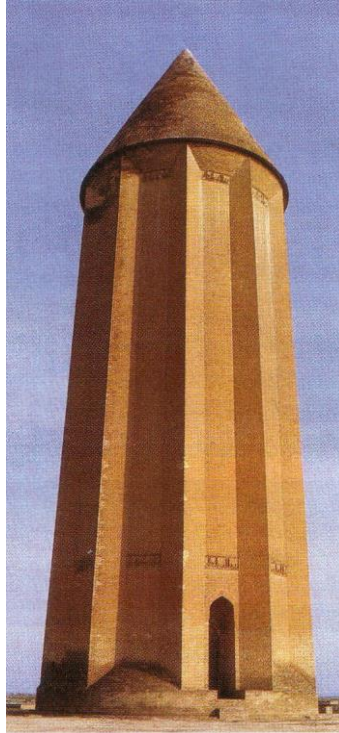
Şekil 2.25 Lenin Anıt Mezarı, Moskova, Rusya, 1930. (Foto: N. Sezen Süslü)

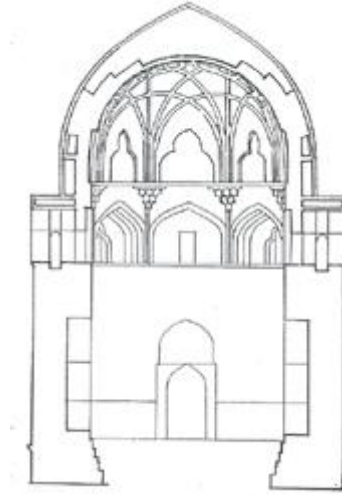
Şekil 3.1 Kubbet- üs- Süleybiye Türbesi, Samarra (862- 907), (Creswel), [68, s.173].

Şekil 3.2 İsmail Samani Türbesi, Buhara, Özbekistan [20, s. 95].

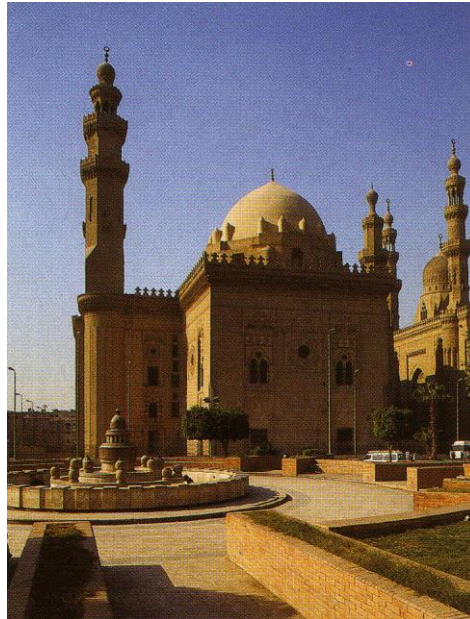
Şekil 3.3 Kumbad-i Kabus, Gurgan, İran (1006) [20, s. 94].

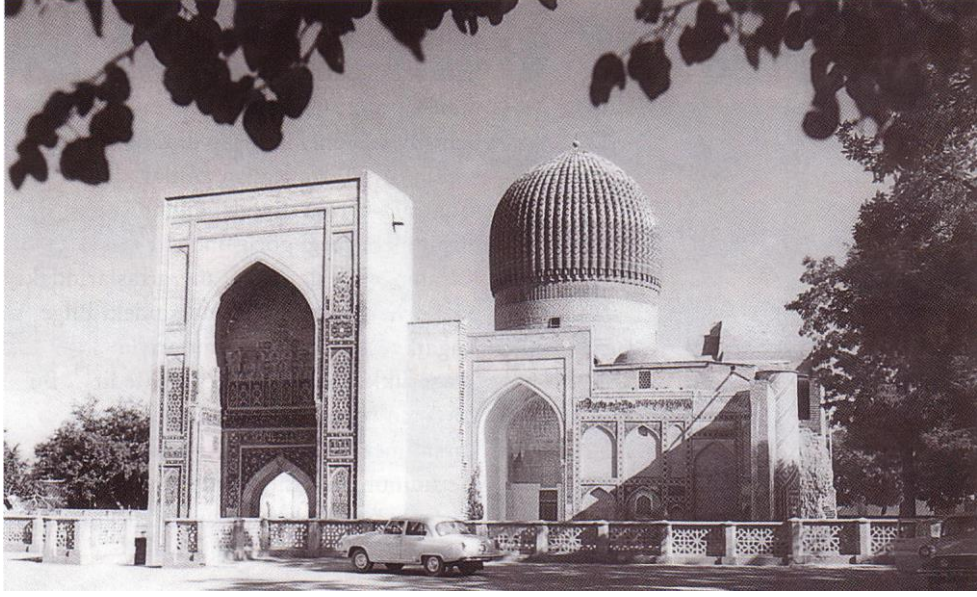
Şekil 3.4 Sultan Sencer Türbesi, Merv (1157) [60, s. 11].

Şekil 3.5 Şah Zinde Türbeleri, Semerkant, Özbekistan (14. yüzyıl) [60, s.9]

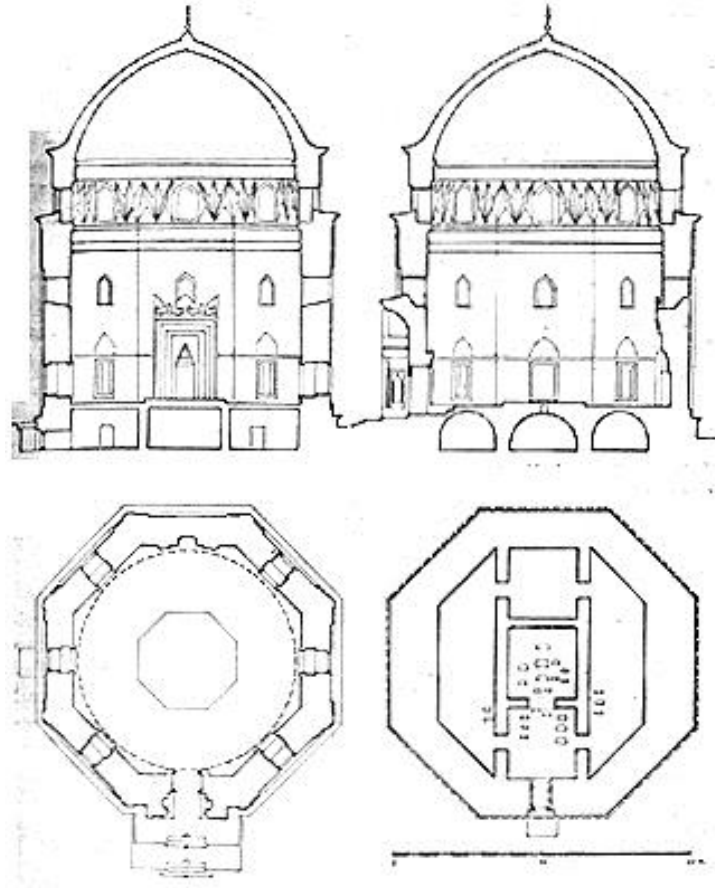
Şekil 3.6 Sultan Hasan Türbesi, Kahire, Mısır (1362) [20, s.96].

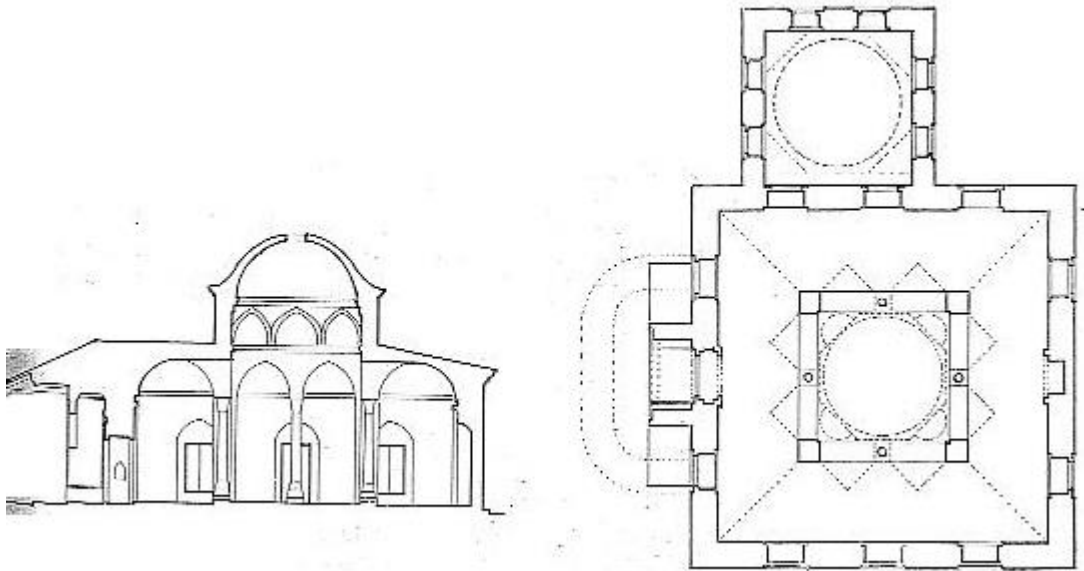
 ekil 3.7 Timur Türbesi, Semerkant,  zbekistan (1404) [20, s.95].

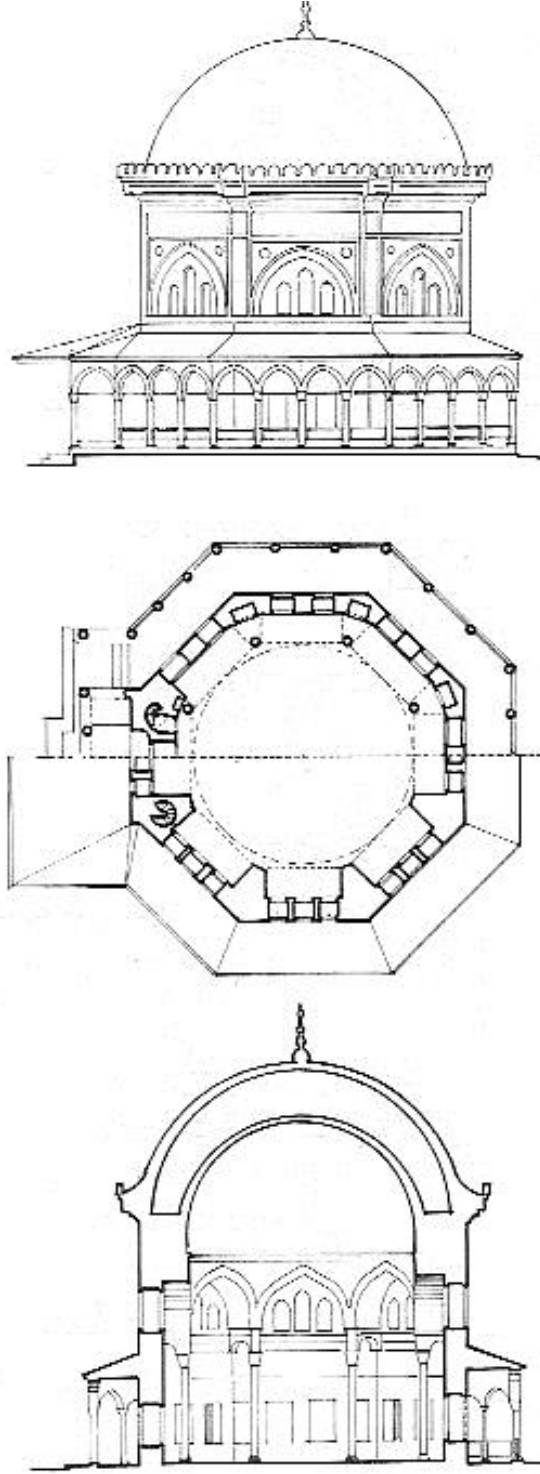
 ekil 3.8 Konya Alaeddin Camii II. Kılı  Arslan Türbesi (solda), I.  zzettin Keykavus Türbesi (sa da) [51].

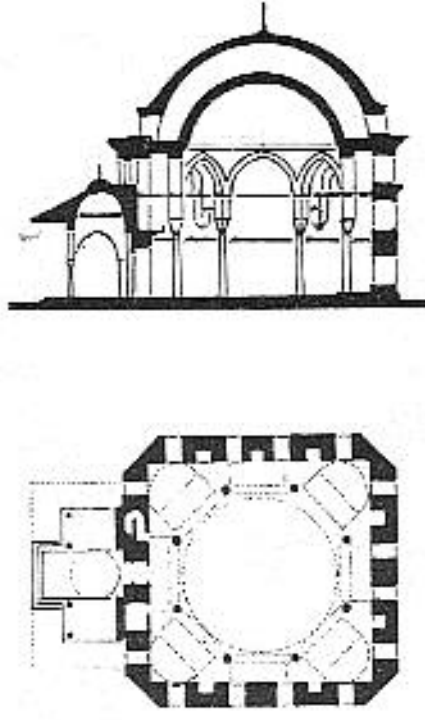
Şekil 3.9 Yeşil Türbe, plan ve kesiti, Bursa, (1421) [60, s. 83].

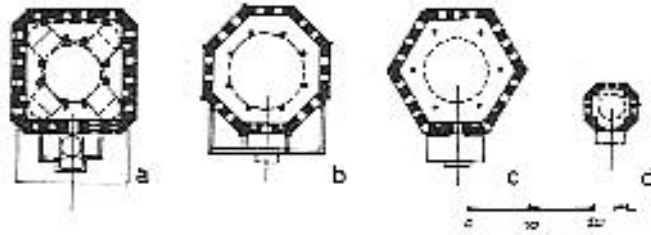
Şekil 3.10 II. Murat Türbesi, plan ve kesiti, Bursa [60, s. 81].

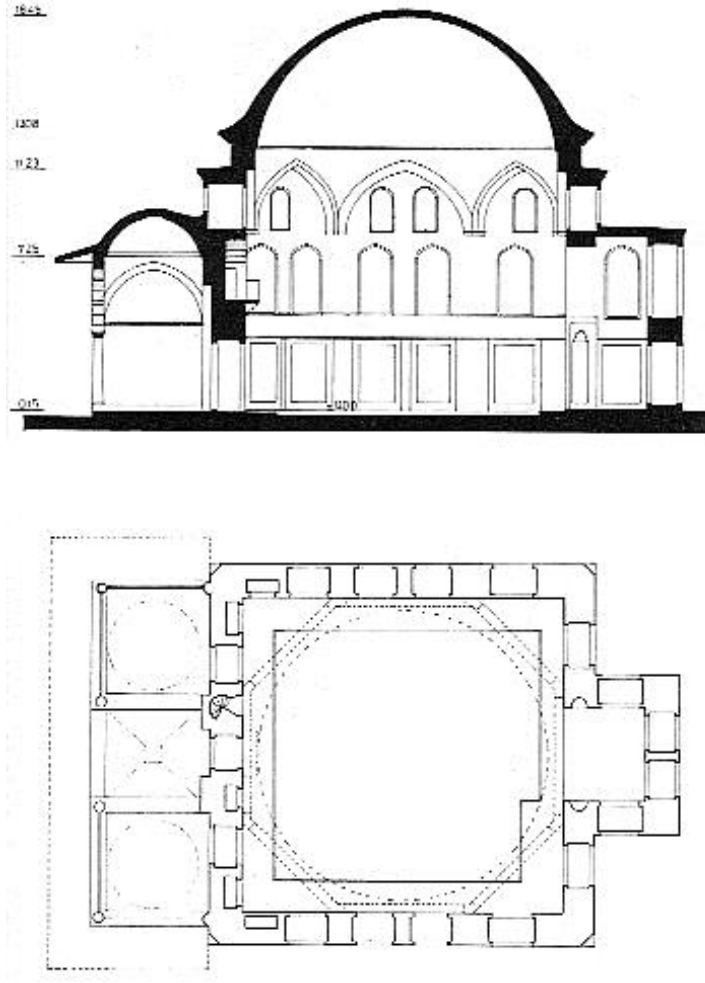
Şekil 3.11 Kanuni Sultan Süleyman Türbesi, plan ve cephe ile kesiti [69, s.113].

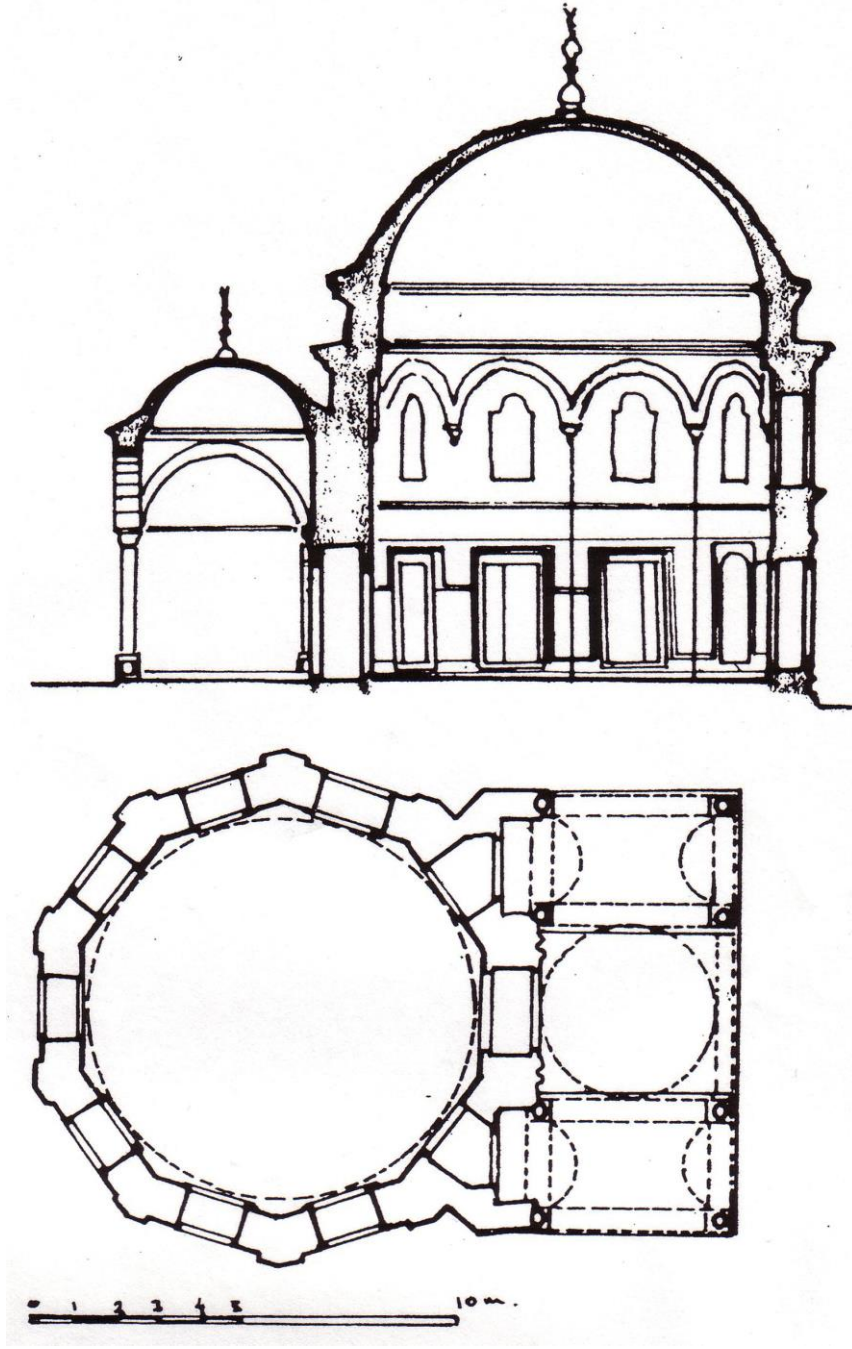
Şekil 3.12 Sultan II. Selim plan ve kesiti [69, s.113].

Şekil 3.13 Ayasofya Türbeleri **a.** II.Selim Türbesi, **b.** III. Mehmed Türbesi, **c.** III. Murad Türbesi, **d.** Şehzadeler Türbesi. [69, 117].

Şekil 3.14 Sultan Ahmet Türbesi planı ve kesiti.[69, s.116].

Şekil 5.1 Sultan III. Mustafa Türbesi planı ve kesiti [69, s. 118]

Şekil 5.2 III. Mustafa Türbesi, Laleli, İstanbul.

Şekil 5.3 III. Mustafa Türbesi, cephe görünüşü.

Şekil 5.4 III. Mustafa Türbesi, cephe detayı.

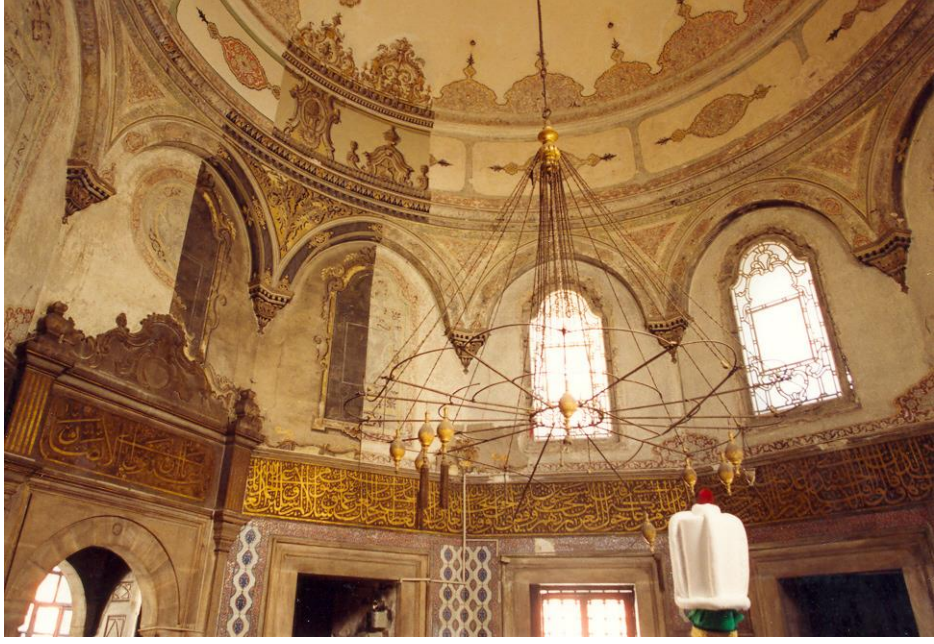
Şekil 5.5 III. Mustafa Türbesi, cephe detayı.

Şekil 5.6 III. Mustafa Türbesi, girişi. (Foto: Aras Neftçi)

Şekil 5.7 III. Mustafa Türbesi, iç mekanı. (Foto: Aras Neftçi)

Şekil 5.8 III. Mustafa Türbesi, iç mekanı. (Foto: Aras Neftçi)

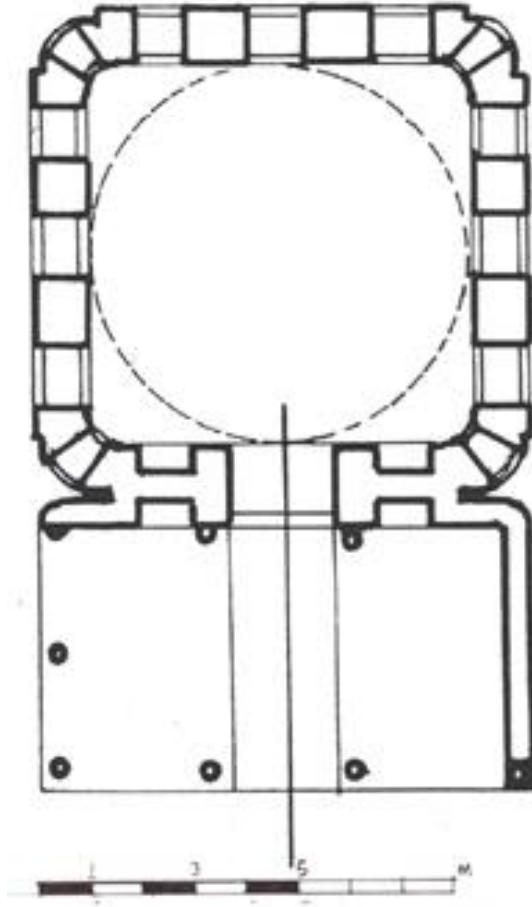
Şekil 5.9 I. Abdülhamit Türbesi ve Sebili, Bahçekapı, İstanbul. Fotoğrafta görülen Hamidiye Sebili günümüzde Zeynep Sultan Camii'nin dış kapısının yakınındadır [60].

Şekil 5.10 Hamidiye Sebilî'nin taşınmadan önceki görünümü [4, s.37].

Şekil 5.11 Hamidiye Sebilî, Zeynep Sultan Camii, Gülhane.

Şekil 5.12 I. Abdülhamit Türbesi, plan [69].

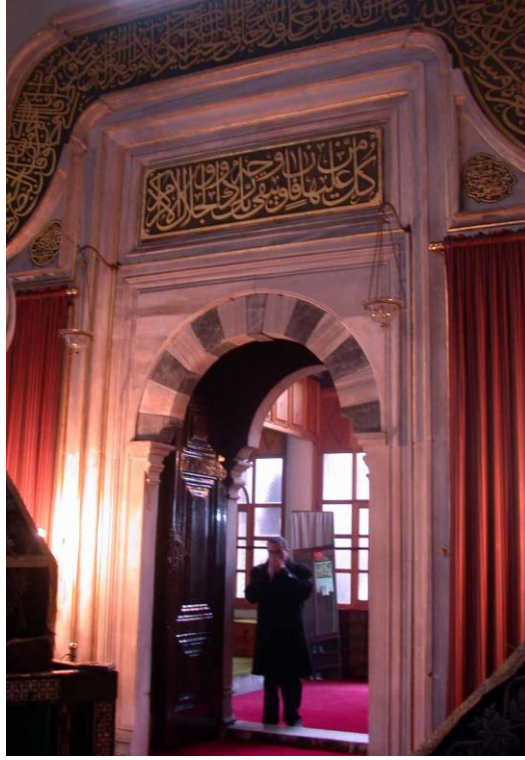
Şekil 5.13 I. Abdülhamit Türbesi, genel görünüş.

Şekil 5.14 I. Abdülhamit Türbesi, revak cephesi.

Şekil 5.15 I. Abdülhamit Türbesi, giriş kapısı.

Şekil 5.16 I. Abdülhamit Türbesi, giriş kapısının iç mekandan görünümü.

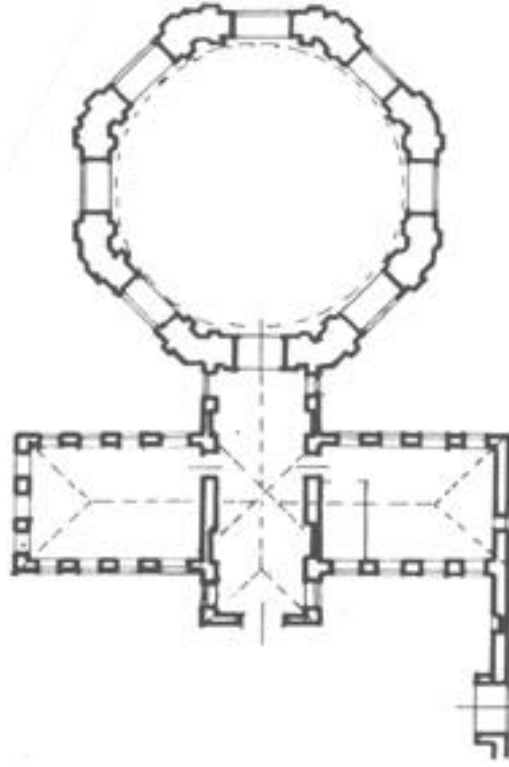
Şekil 5.17 I. Abdülhamit Türbesi, iç mekan görünümü.

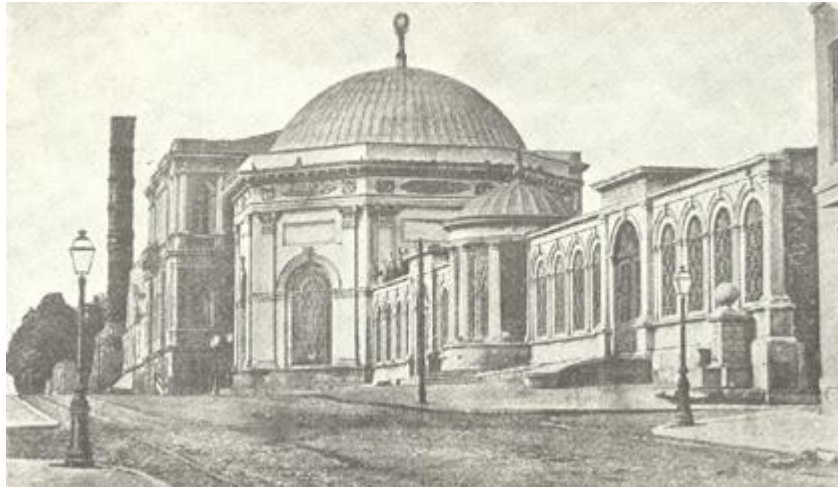
Şekil 5.18 I. Abdülhamit Türbesi, kadem-i saadet bölümü.

Şekil 5.19 I. Abdülhamit Türbesi, üst örtüsü ve süslemeleri.

Şekil 5.20 II. Mahmut Türbesi planı [69].

Şekil 5.21 II. Mahmut Türbesi, giriş cephesine ait eski bir fotoğraf [69, s. 108].

Şekil 5.22 II. Mahmut Türbesi'nin hazire bölümünden görünüşü.

Şekil 5.23 II. Mahmut Türbesi, girişin hazire bölümünden görünüşü.

Şekil 5.24 II. Mahmut Türbesi, giriş.

Şekil 5.25 II. Mahmut Türbesi, cephe görünümü.

Şekil 5.26 II. Mahmut Türbesi, cephe detayı.

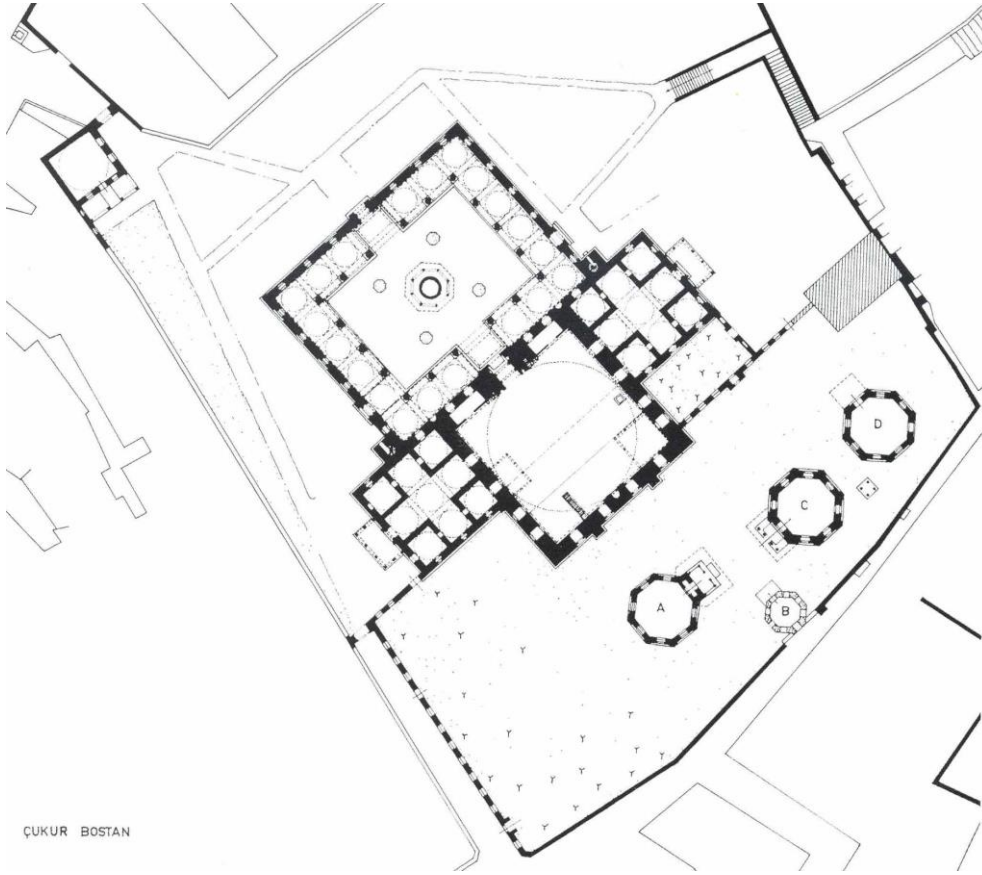
Şekil 5.27 II. Mahmut Türbesi, iç mekan görünümü.

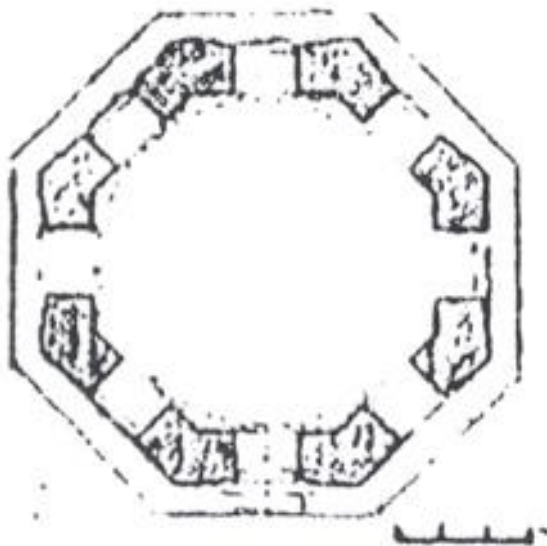
Şekil 5.28 II. Mahmut Türbesi, iç mekan süslemeleri.

Şekil 5.29 II. Mahmut Türbesi, üst örtüsü ve detayları.

Şekil 5.30 Abdülmecit Türbesi, vaziyet planı. Sultan Selim Camii haziresindeki türbeler; **A.** I. Selim Türbesi, **B.** Hafsa Sultan Türbesi, **C.** Sultan Süleyman'ın üç oğlunun türbesi, **D.** 1861 yılında yapılan Abdülmecit Türbesi [44, s. 477].

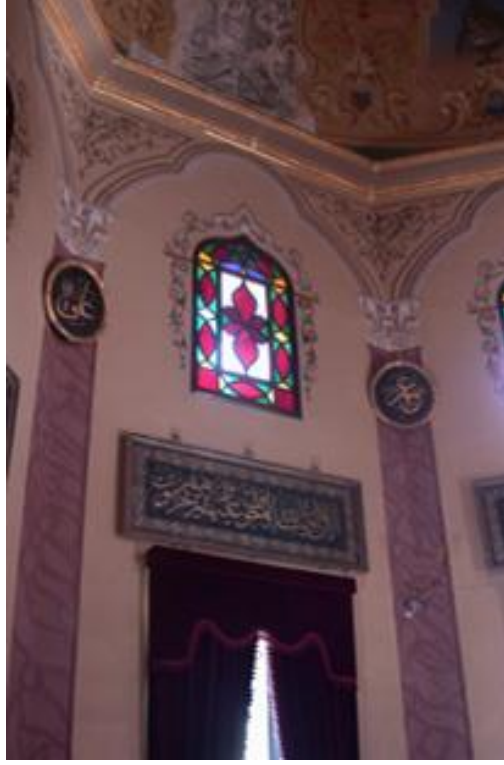
Şekil 5.31 Abdülmecit Türbesi, plan [59, s. 111].

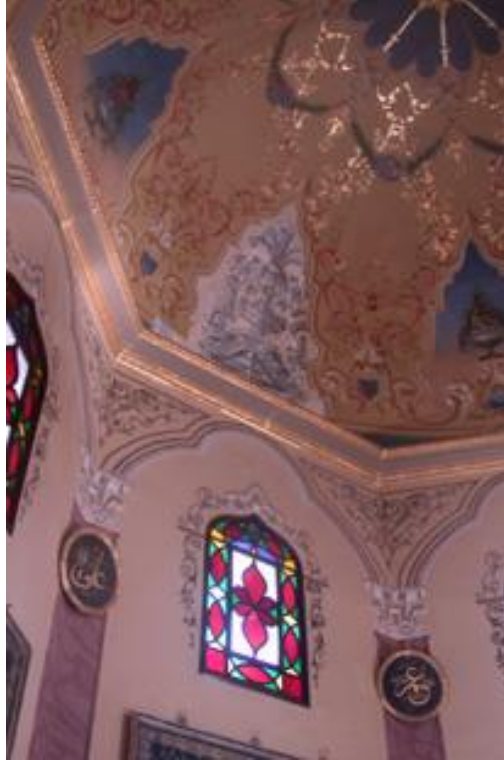
Şekil 5.32 Abdülmecit Türbesi, giriş cephesi.

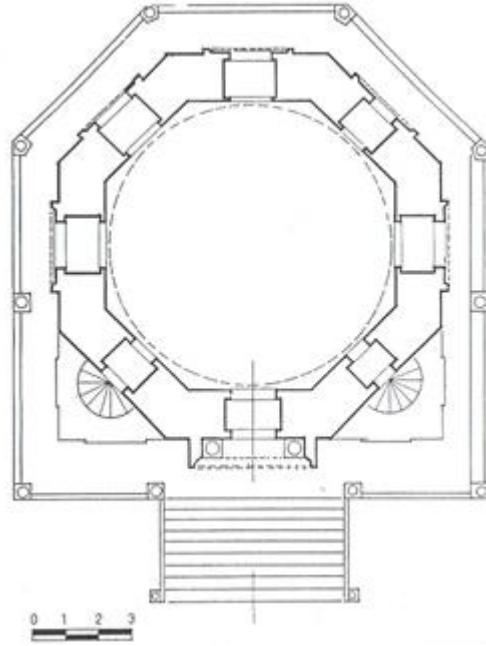
Şekil 5.33 Abdülmecit Türbesi, yan cephe görünümü.

Şekil 5.34 Abdülmecit Türbesi, iç mekan görünümü.

Şekil 5.35 Abdülmecit Türbesi, iç mekan görünümü.

Şekil 5.36 V.Mehmet Reşat Türbesi, plan [18, s.76].

Şekil 5.37 V.Mehmet Reşat Türbesi, giriş cephesi.

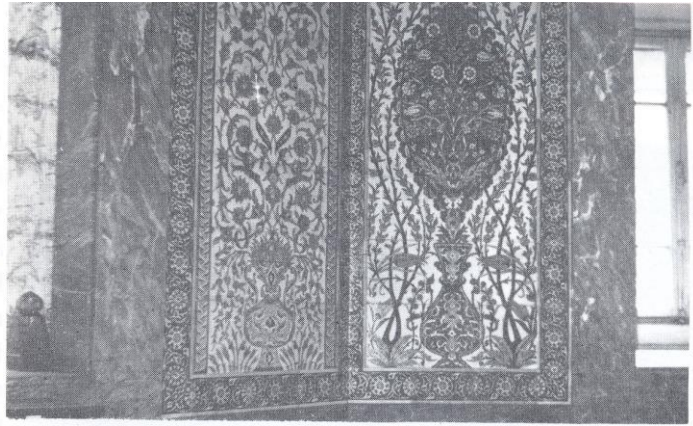
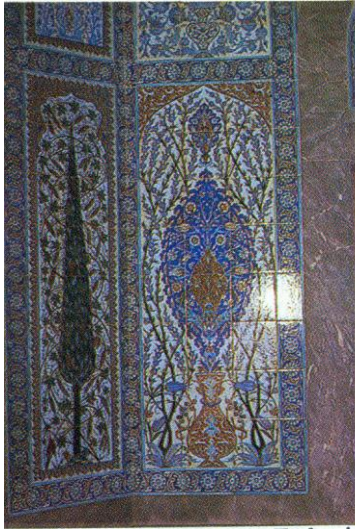
Şekil 5.38 V.Mehmet Reşat Türbesi, giriş cephesi detayı.

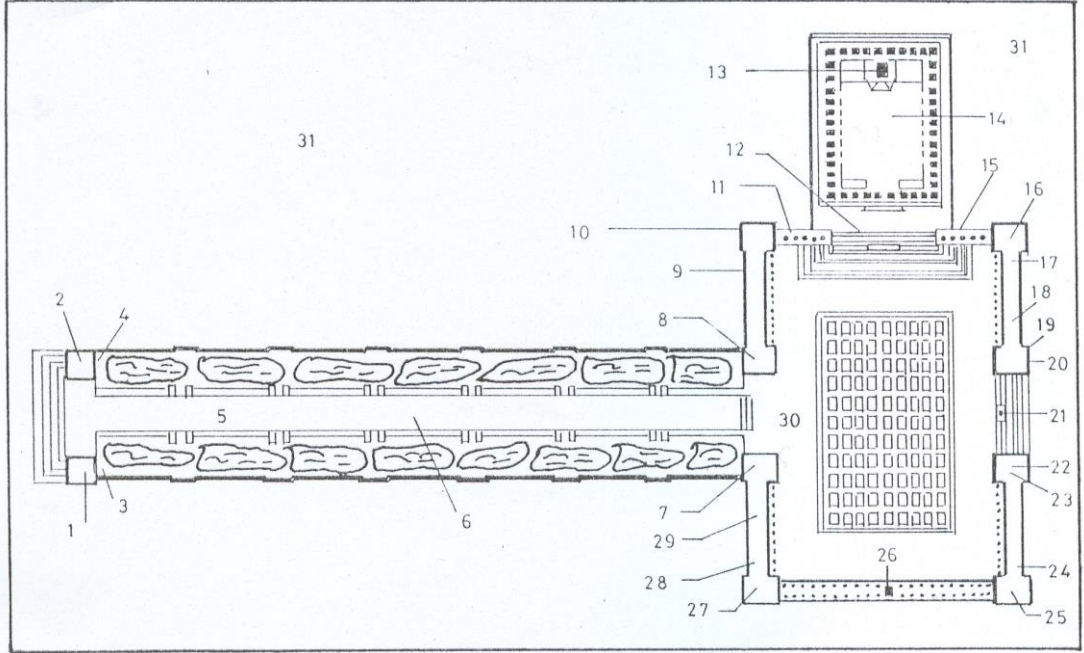
Şekil 5.39 V.Mehmet Reşat Türbesi, yan cephe detayı.

Şekil 5.40 V.Mehmet Reşat Türbesi, yan cephe detayı.

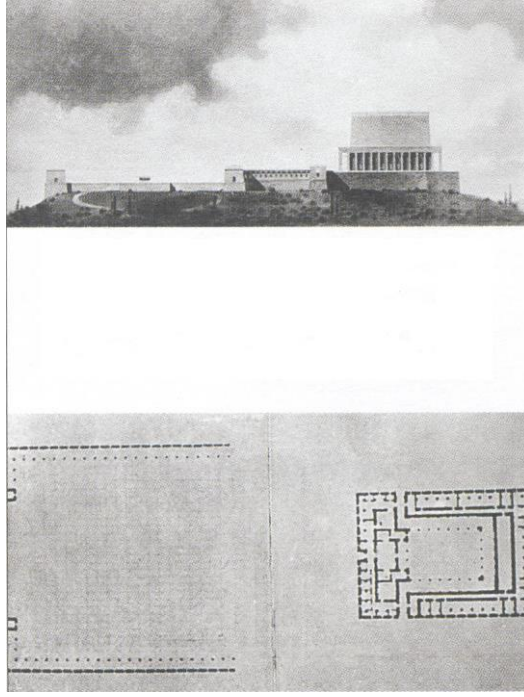

Şekil 5.41 V.Mehmet Reşat Türbesi, çini süslemeleri [18, s.77].

Şekil 5.42 Mustafa Kemal Atatürk'ün Anıtkabiri'nin yerleşim planı [6]

1. İstiklal Kulesi. 2. Hürriyet Kulesi. 3. Kadın Heykel Grubu. 4. Erkek Heykel Grubu. 5. Aslanlı Yol. 6. Aslan Heykel Grupları. 7. Mehmetçik Kulesi. 8. Müdafaa-i Hukuk Kulesi. 9. Atatürk Özel Kitaplığı ve Sanat Galerisi, 10. Cumhuriyet Kulesi. 11. Başkomutanlık Meydan Savaşı Kabartması. 12. Hitabet Kürsüsü. 13. Atatürk'ün Lahdi. 14. Şeref Holü. 15. Sakarya Savaşı Kabartması. 16. İnkılâp Kulesi. 17. Müze. 18. Tuvalet. 19. Misak-ı Milli Kulesi. 20. Konferans Salonu. 21. Bayrak Direği ve Bayrak. 22. Dinlenme Salonu. 23. 23 Nisan Kulesi. 24. Anıtkabir Komutanlık Karargâhı. 25. Barış Kulesi. 26. İnönü' nün Lâhdi 27. Zafer Kulesi 28. Atatürk ve Türk Devrimi Kütüphanesi 29. Müze, Kitaplık ve Kültürel Faaliyetler Müdürlüğü 30. Tören Meydanı 31. Barış Parkı.

Şekil 5.43 Anıtkabir. Emin Onat- Orhan Arda projesi, güney cephesi ve planı [12, s.81].

Şekil 5.44 Anıtkabir. Giriş, İstiklal Kulesi ve Kadın Heykel Grubu.

Şekil 5.45 Anıtkabir, Hürriyet Kulesi.

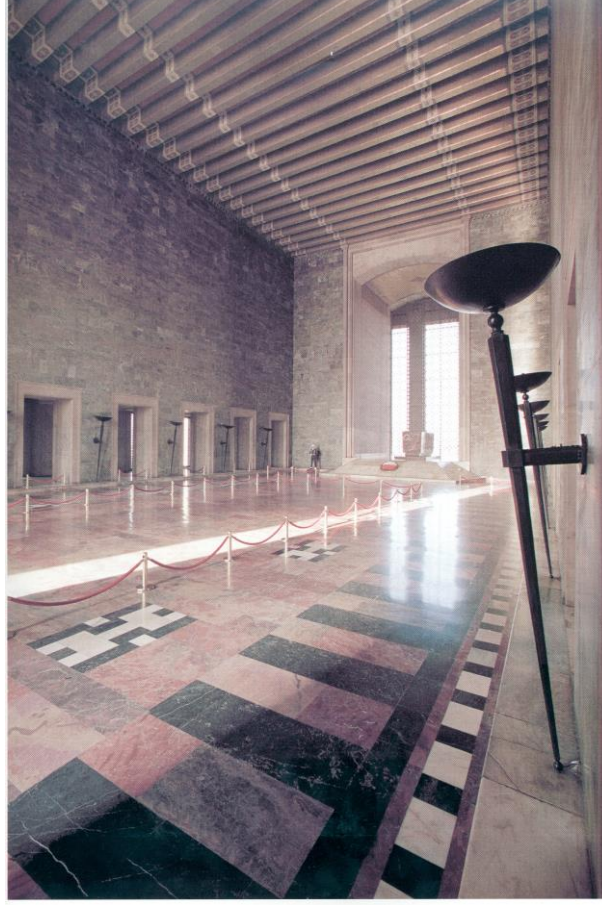
Şekil 5.46 Anıtkabir, Aslanlı Yol.

Şekil 5.47 Anıtkabir, Tören Meydanı.

Şekil 5.48 Anıtkabir, Mozole, Sakarya Savaşı kabartması, hitabet kürsüsü.

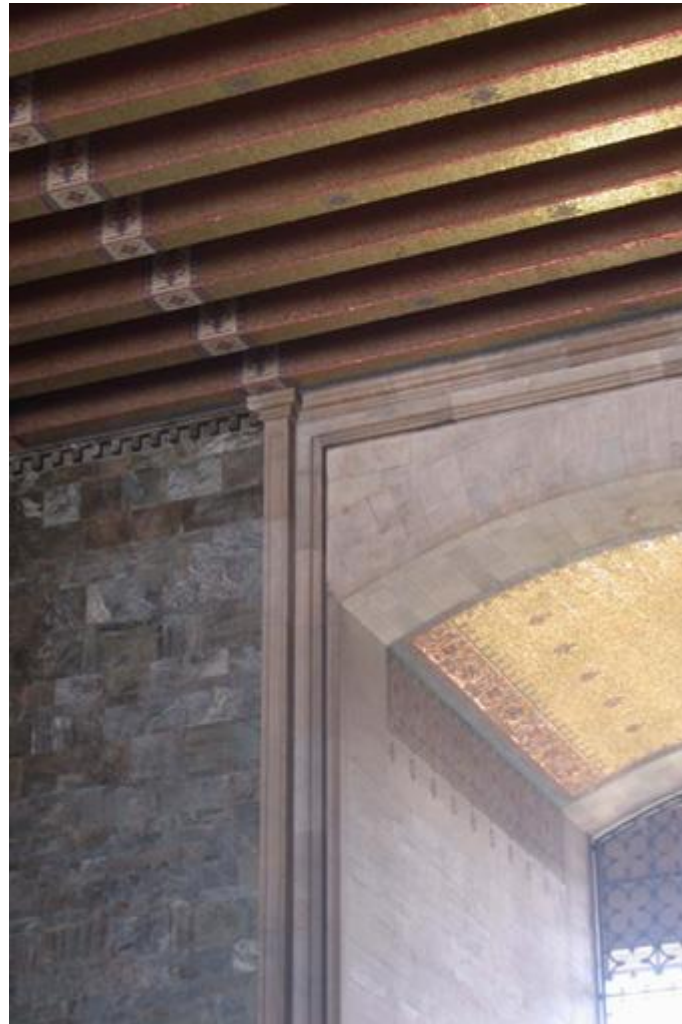
Şekil 5.49 Anıtkabir, Şeref Holü [57, s.61](Foto: Ozan Sağdıç).

Şekil 5.50 Anıtkabir. Şeref Holü, Atatürk'ün Lahdi.

Şekil 5.51 Atatürk'ün Lahdi.

Şekil 5. 52 Şeref Holü'nün üst örtüsü ve Lahdin üzerinde yer alan nişten detay.

Şekil 5. 53 Anıtkabir. İsmet İnönü'nün Lahdi.

Şekil 5.54 İsmet İnönü'nün Lahdi ve Mozole'nin görünümü.

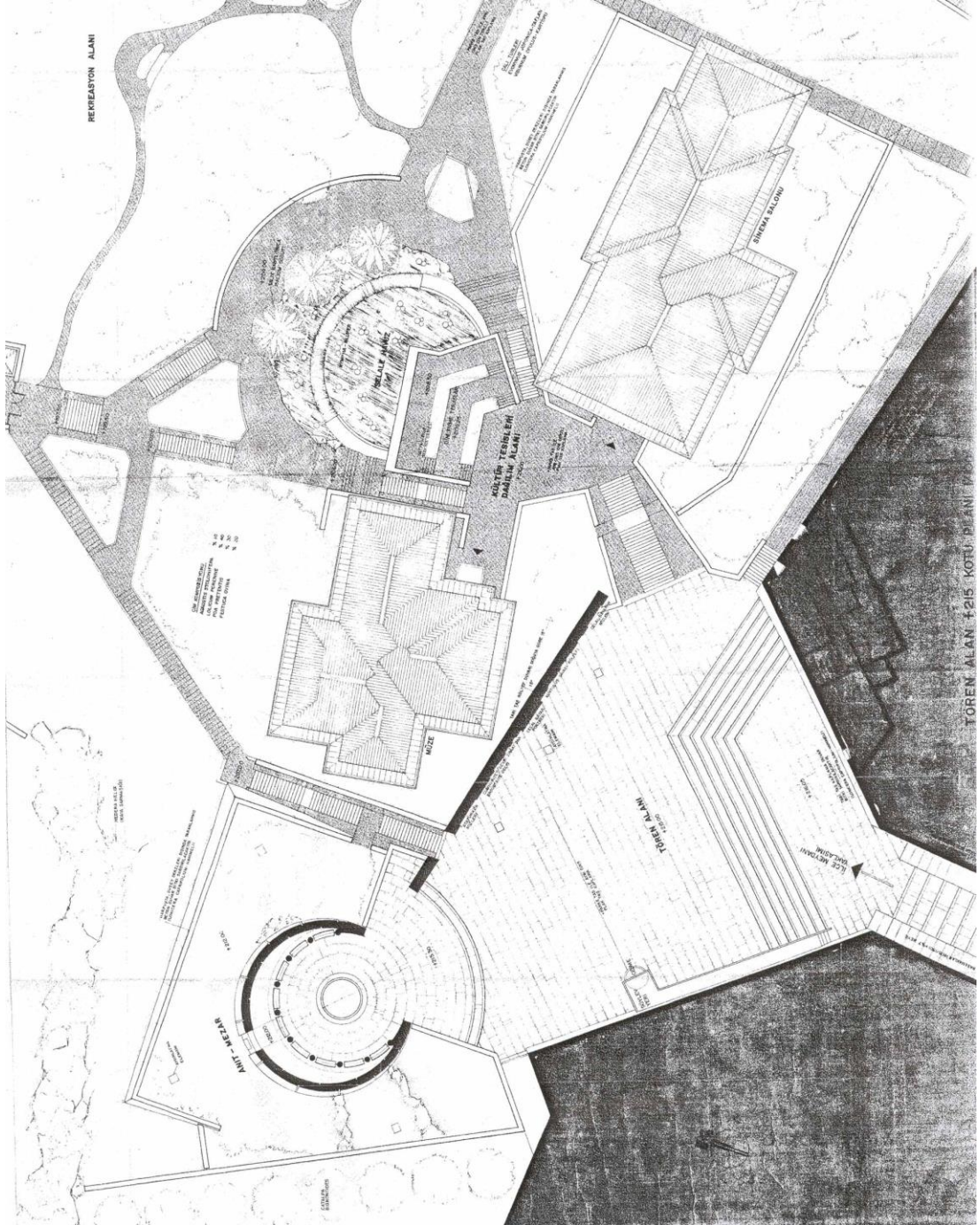
Şekil 5.55 Barış Kulesi girişi.

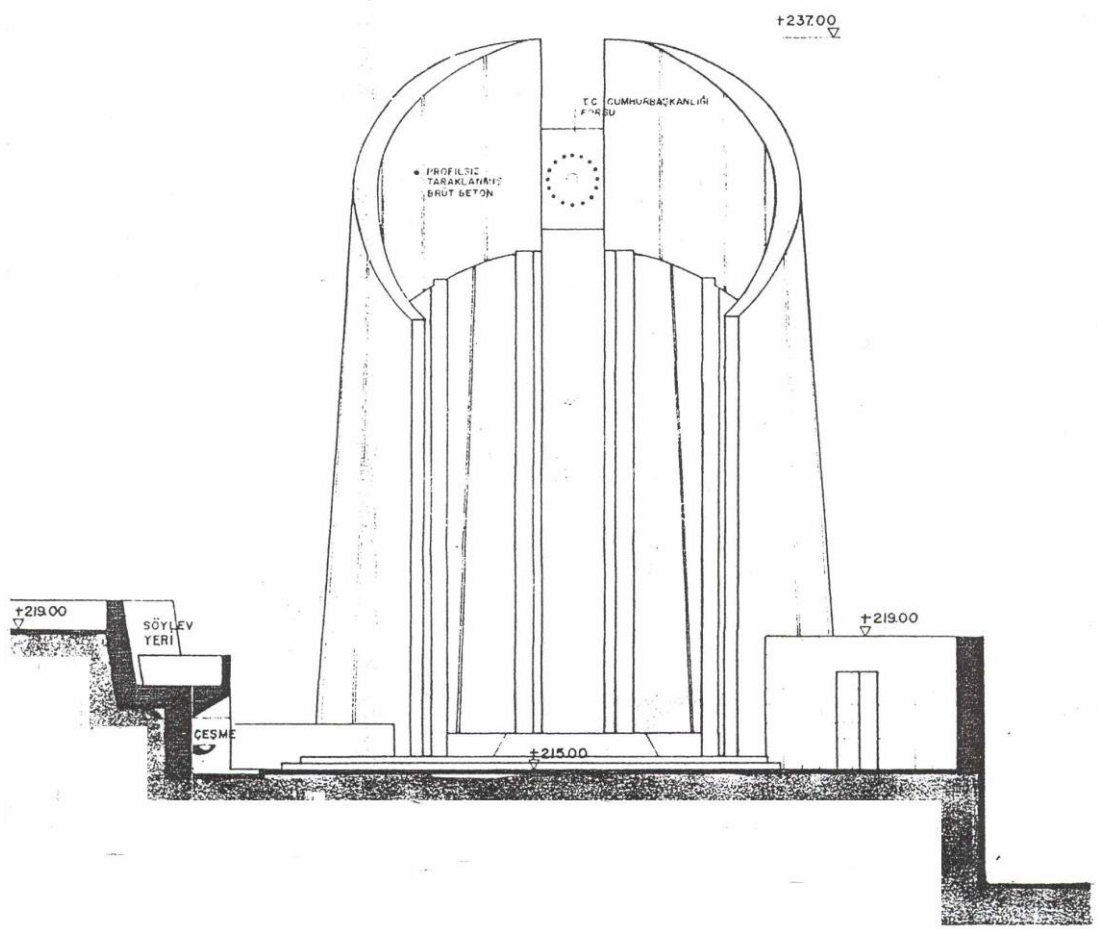
Şekil 5.56 Cepheden mukarnas ve Osmanlı çörteni detayı.

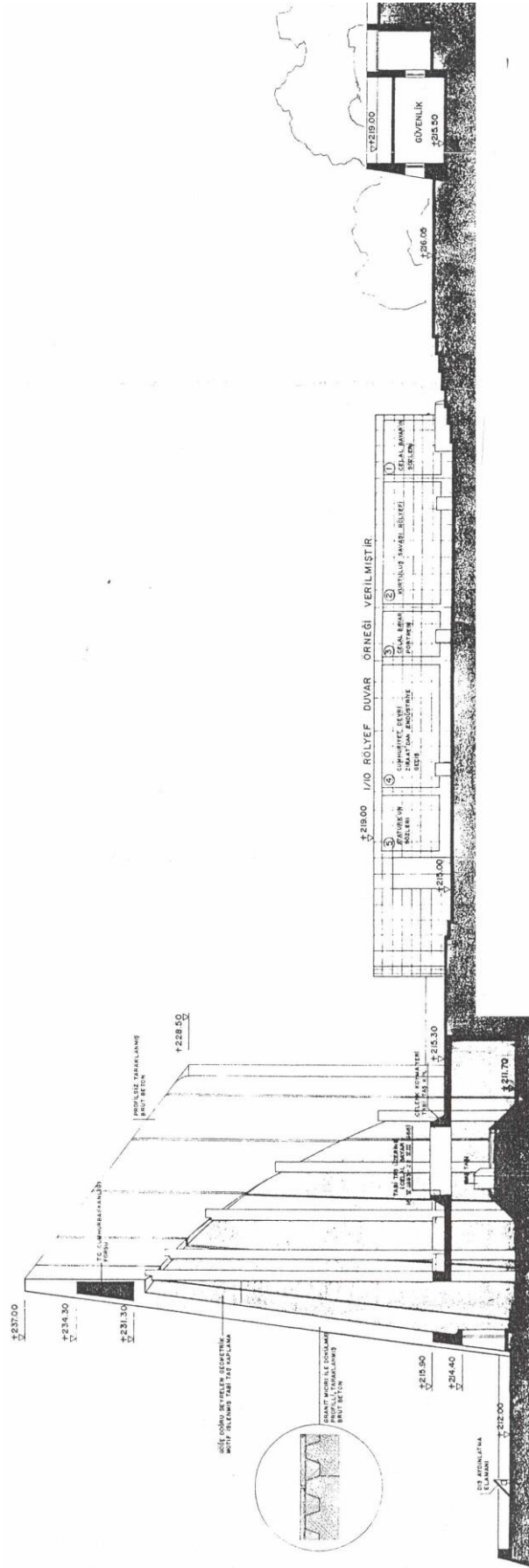
Şekil 5.57 Mezar Odası. [11, s. 97]

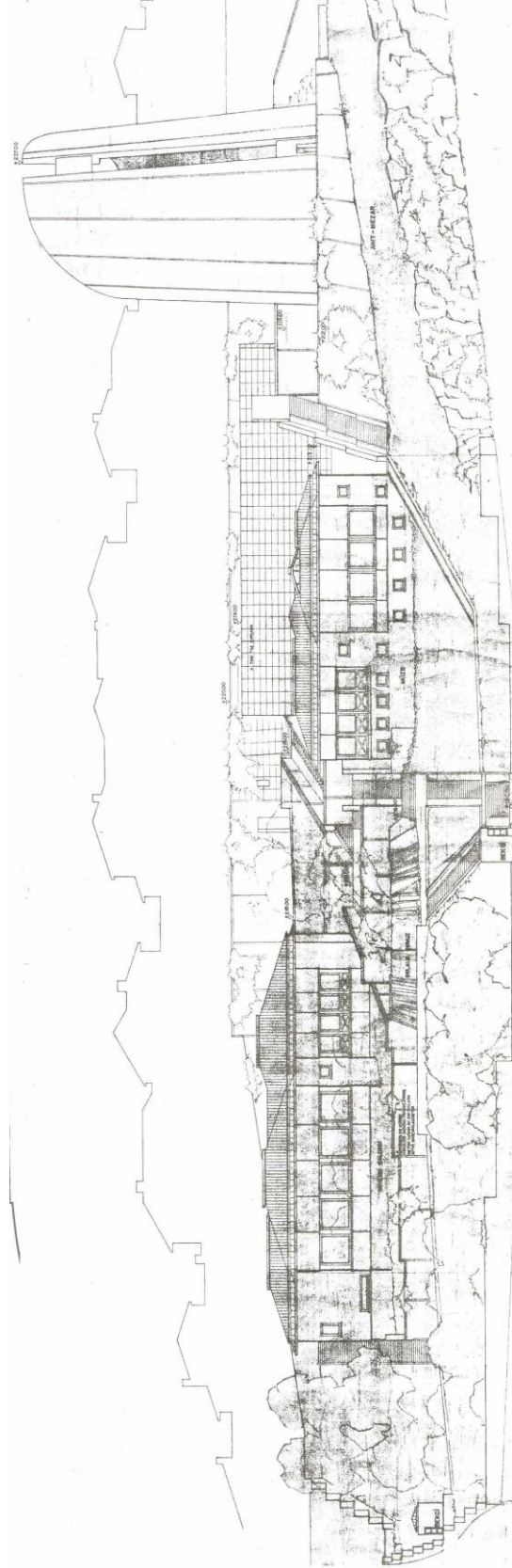
Şekil 5.58 Celal Bayar Anıt Mezarı, Umurbey, Bursa. Vaziyet planı. (Celal Bayar Vakfı Müze Arşivi).

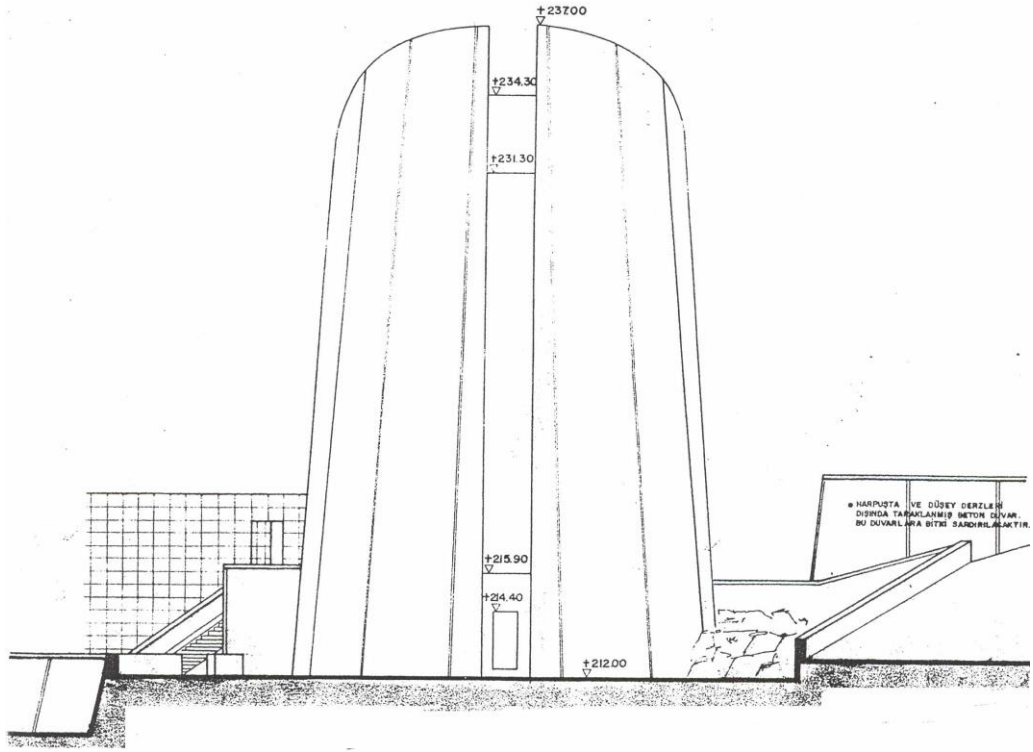
Şekil 5.59 Celal Bayar Anıt Mezarı, güneydoğu görünüşü. (Celal Bayar Vakfı Müze Arşivi).

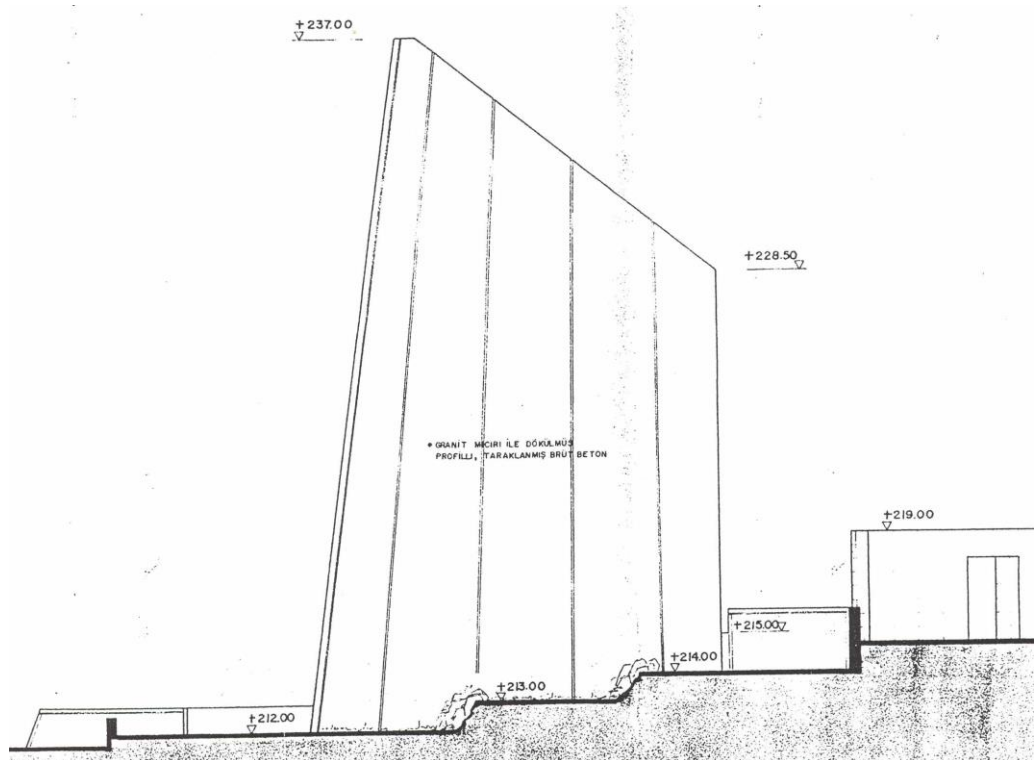
Şekil 5.60 Celal Bayar Anıt Mezarı, kesit görünüş (Celal Bayar Vakfı Müze Arşivi).

Şekil 5.60 Celal Bayar Anıt Mezarı, kuzey görünüşü (Celal Bayar Vakfı Müze Arşivi).

Şekil 5.62 Celal Bayar Anıt Mezarı, kuzeybatı görünüşü (Celal Bayar Vakfı Müze Arşivi).

Şekil 5.63 Celal Bayar Anıt Mezarı, güneybatı görünüşü (Celal Bayar Vakfı Müze Arşivi).

Şekil 5.64 Celal Bayar Anıt Mezarı ve Umurbey ilçesinin havadan görünümü (Celal Bayar Vakfı Müze Arşivi).

Şekil 5.65 Celal Bayar Anıt Mezarı, tören alanı ve rölyef duvarı.

Şekil 5.66 Celal Bayar Anıt Mezarı, tören alanından görünüm.

Şekil 5.67 Celal Bayar Anıt Mezarı, cephe görünümü.

Şekil 5.68 Celal Bayar'ın Lahdi.

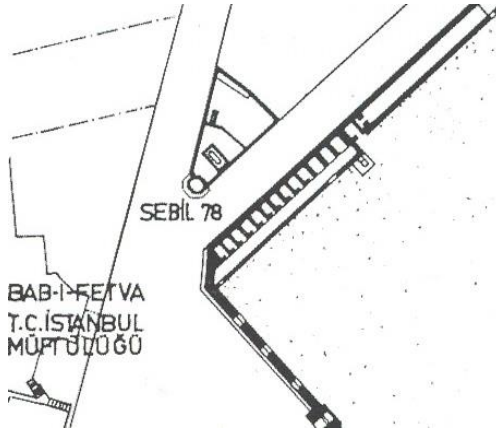
Şekil 5. 69 Celal Bayar Anıt Mezarı. Rölyef duvarı.

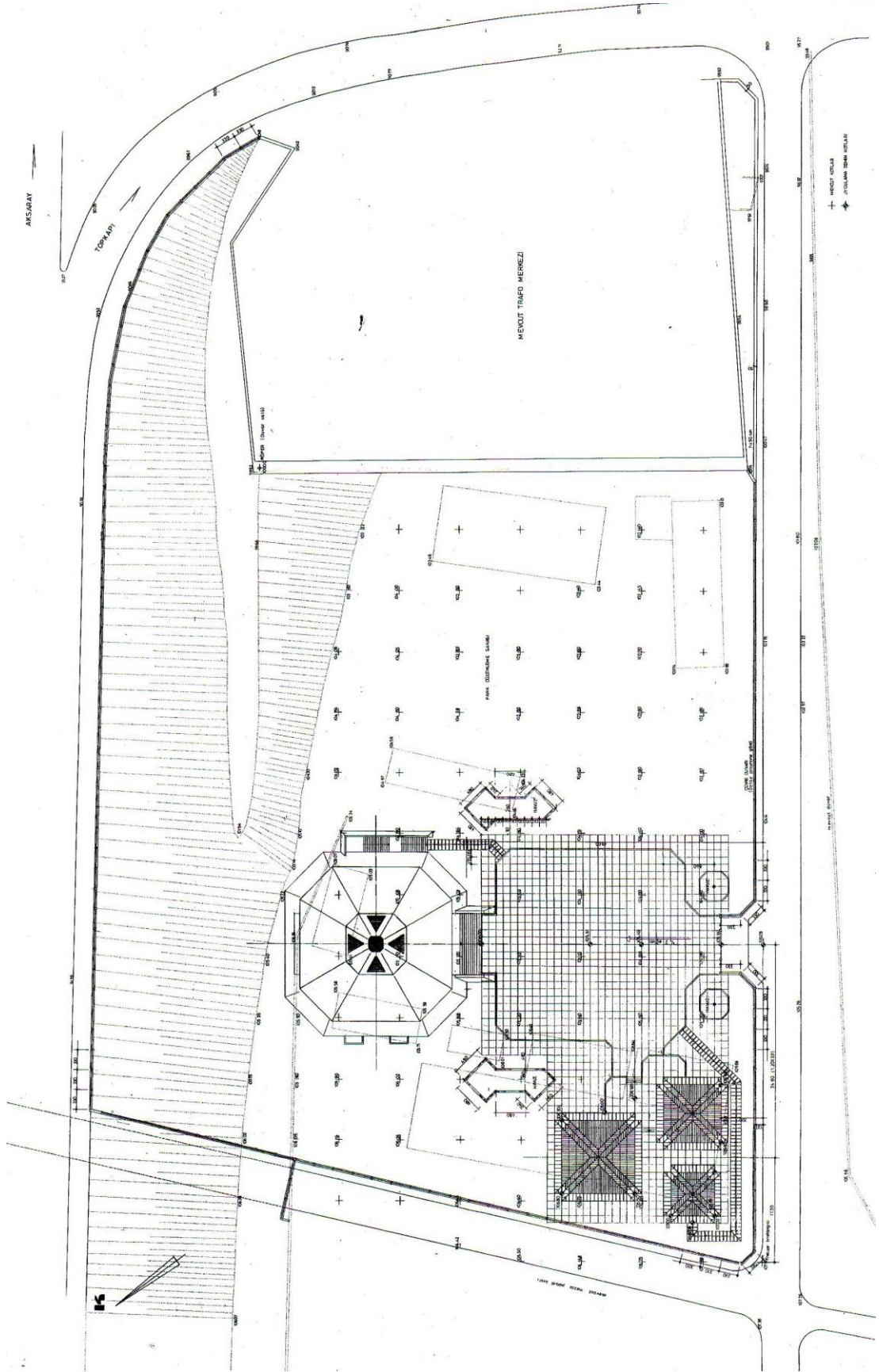
Şekil 5.70 Müze ve bahçenin görünümü.

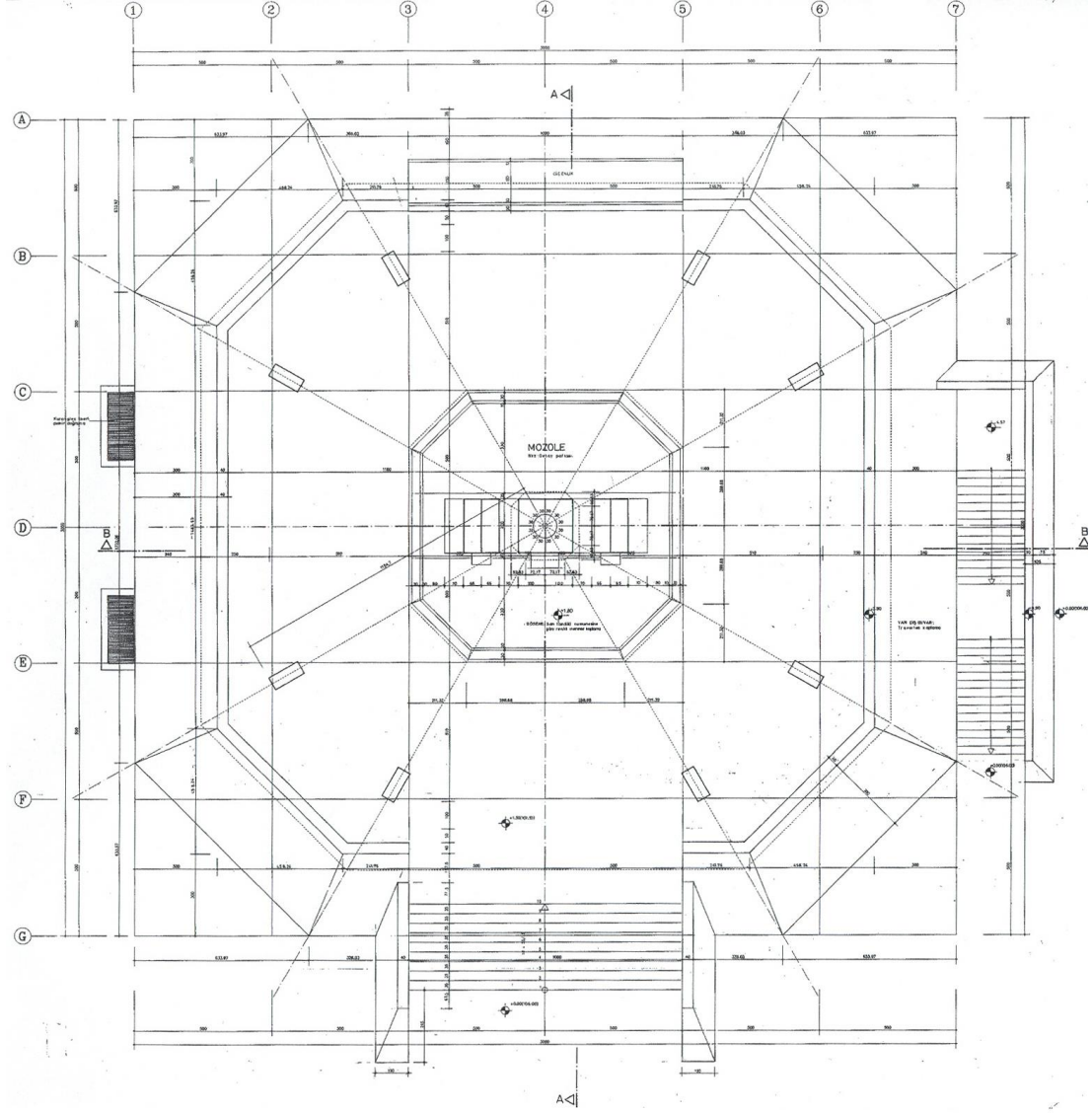
Şekil 5.71 Celal Bayar Anıt Mezarı, genel görünümü. (Anıt mezarın solunda söylev yeri ve arkasında yer alan duvar görünmektedir.)

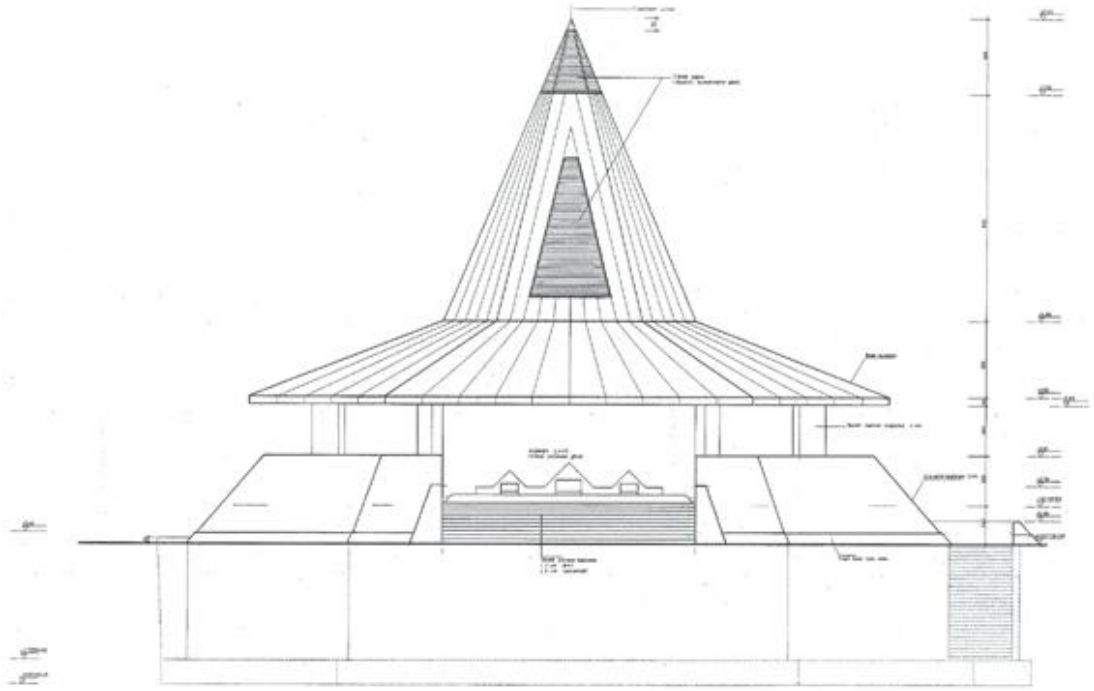
Şekil 5.72 Süleymaniye Camii yakınındaki Mimar Sinan Türbesi planı.[44, s.465]

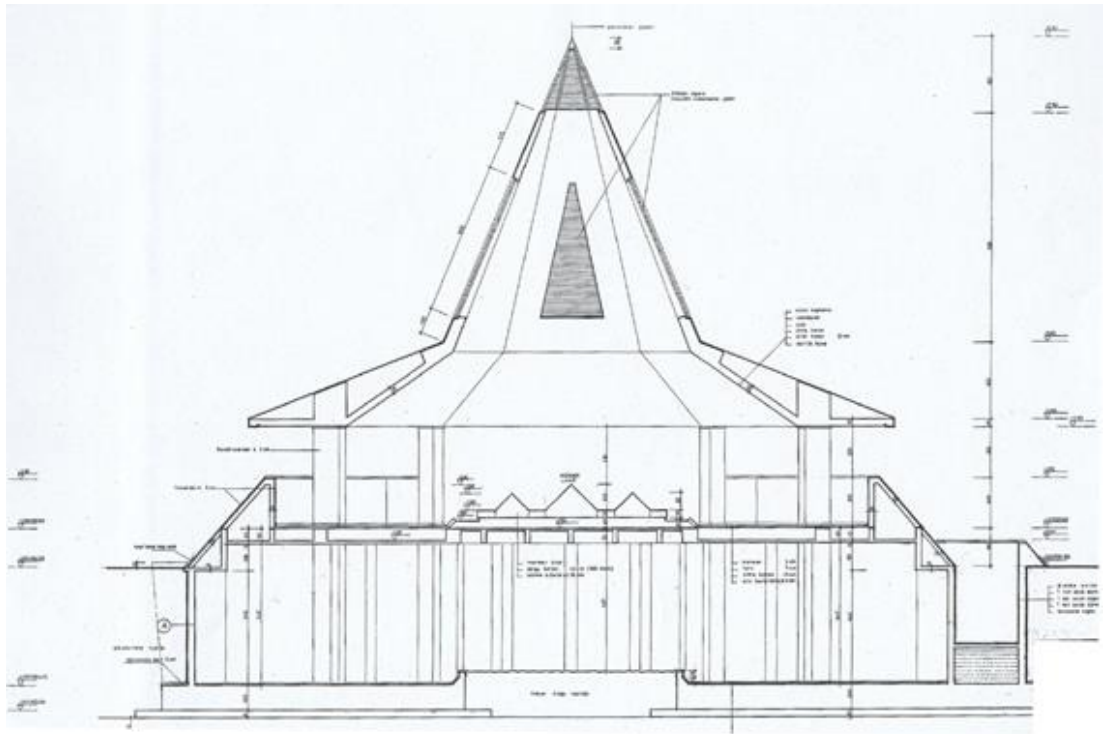
Şekil 5.73 Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan Anıt Mezarı vaziyet planı (İstanbul Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü Arşivi).

Şekil 5.74 Adnan Menderes Anıt Mezarı, 1.50 kotu planı (İstanbul Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü Arşivi).

Şekil 5.75 Adnan Menderes Anıt Mezarı, ön görünüş (İstanbul Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü Arşivi).

Şekil 5. 76 Adnan Menderes Anıt Mezarı, B-B Kesiti (İstanbul Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü Arşivi).

Şekil 5.77 Adnan Menderes Anıt Mezarı, ön görünüm.

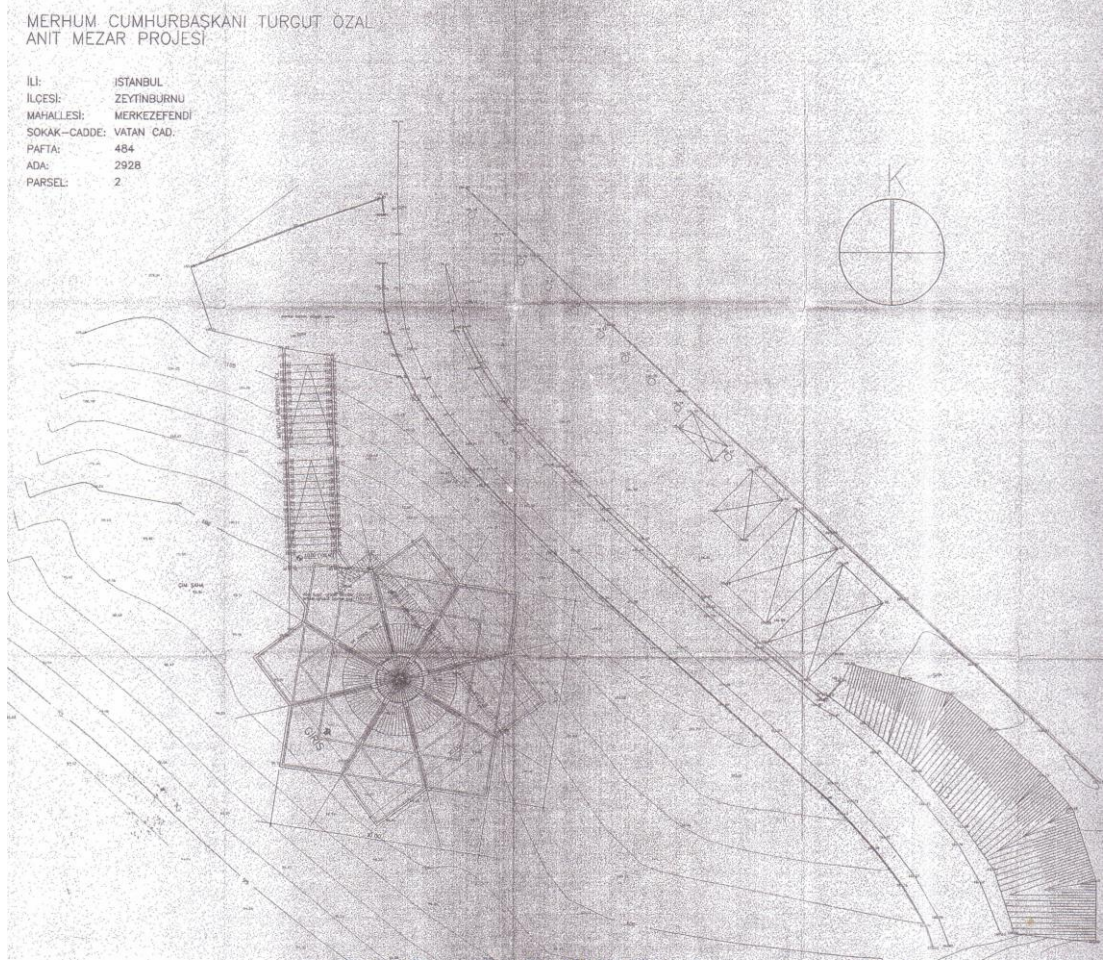
Şekil 5.78 Adnan Menderes Anıt Mezarı, yan görünüş.

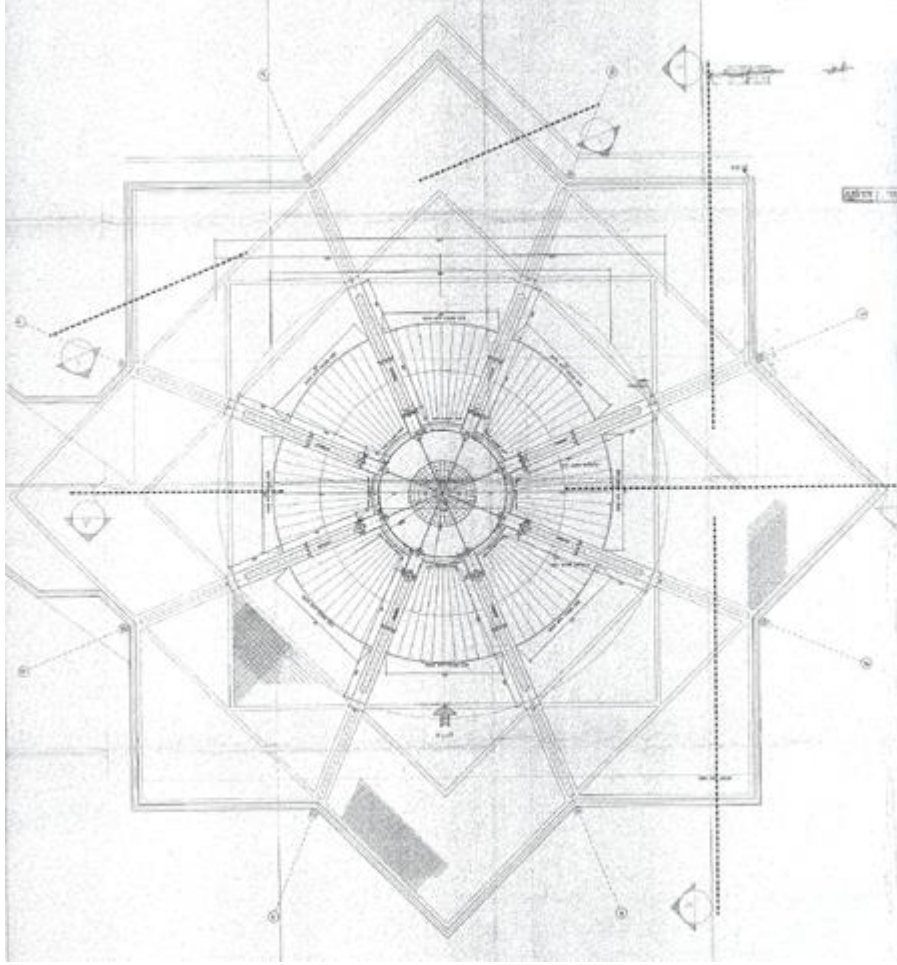
Şekil 5.79 Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'nın lahdi.

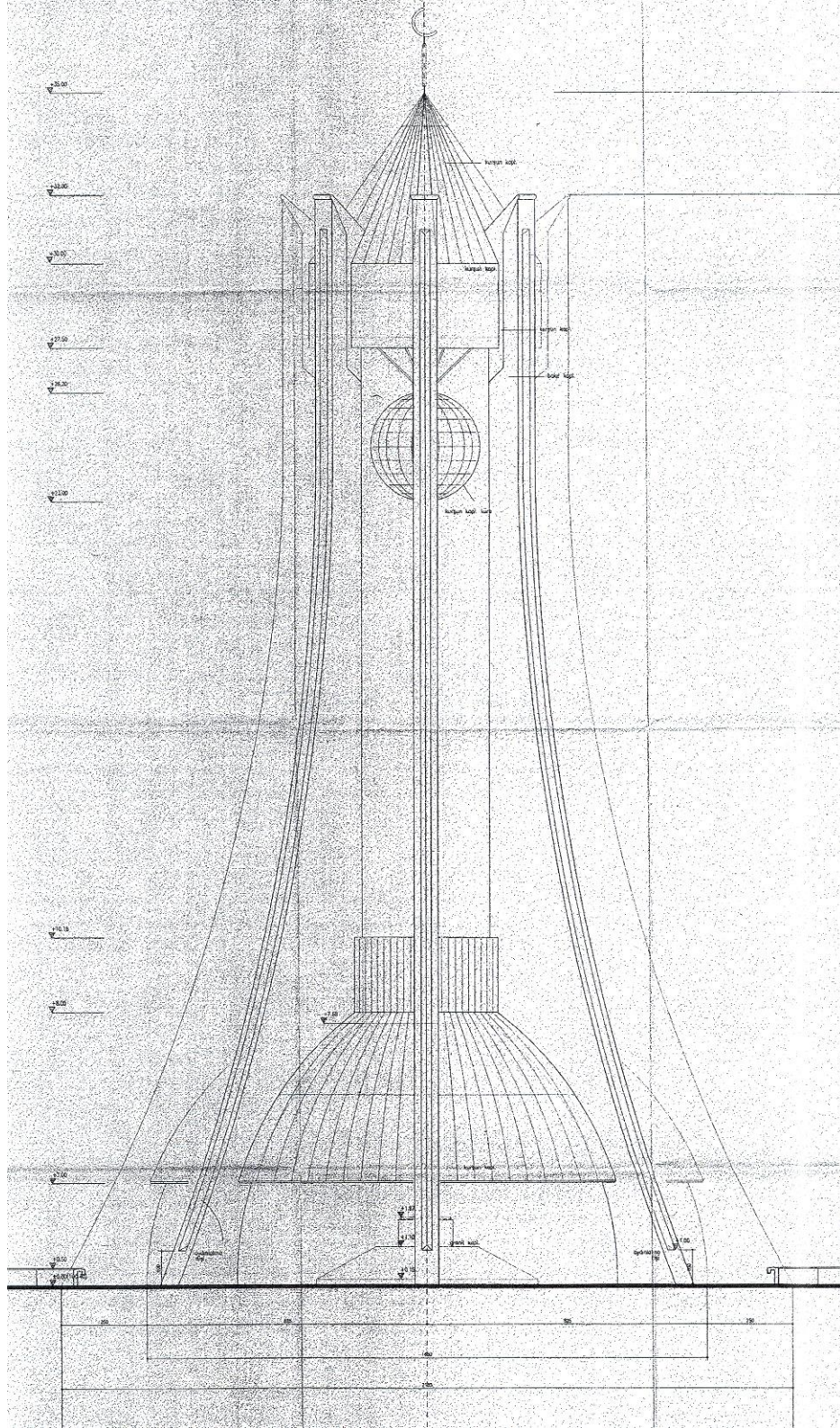
Şekil 5.80 Adnan Menderes Anıt Mezarı, idari bina.

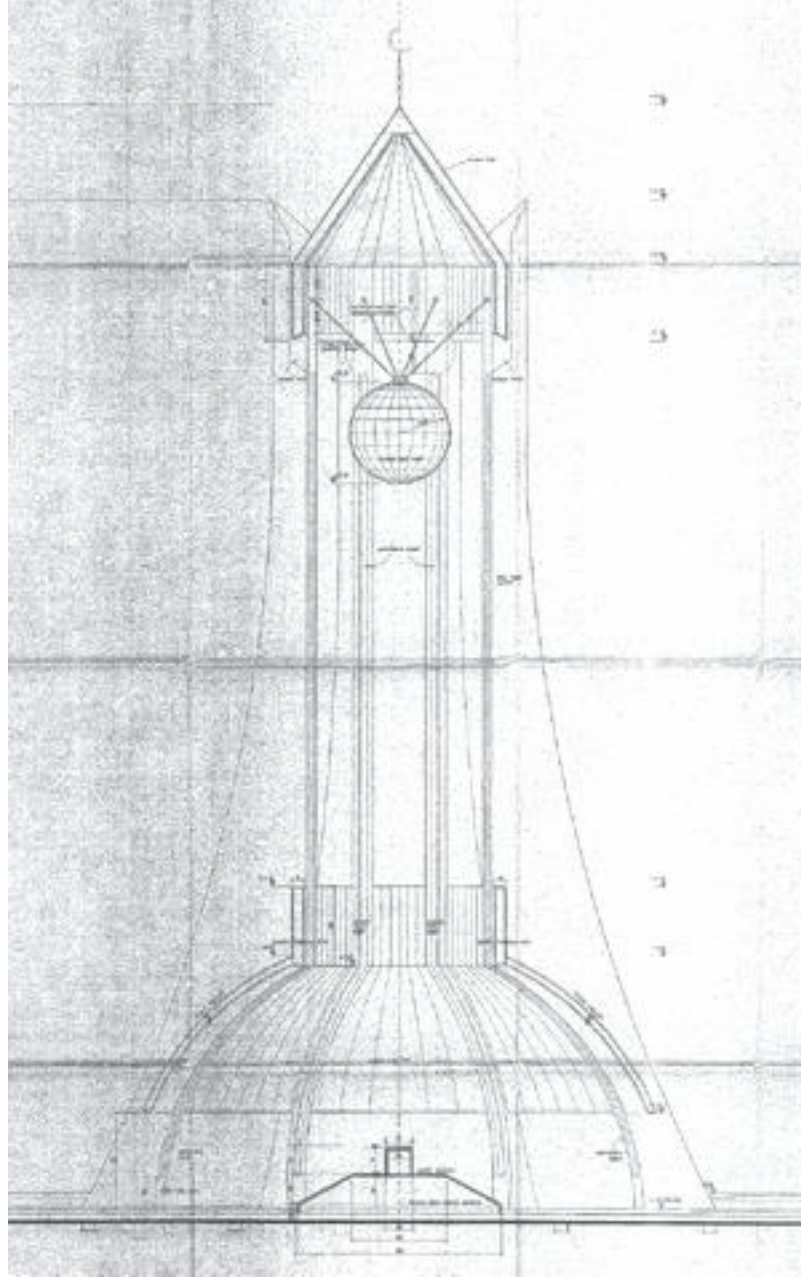
Şekil 5.81 Turgut Özal Anıt Mezarı, vaziyet planı (İstanbul Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü Arşivi).

Şekil 5.82 Turgut Özal Anıt Mezarı, + 29.00 Plan kotu (İstanbul Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü Arşivi).

Şekil 5.83 Turgut Özal Anıt Mezarı, I-I görünüşü (İstanbul Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü Arşivi).

Şekil 5.84 Turgut Özal Anıt Mezarı, A-A kesiti (İstanbul Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü Arşivi).

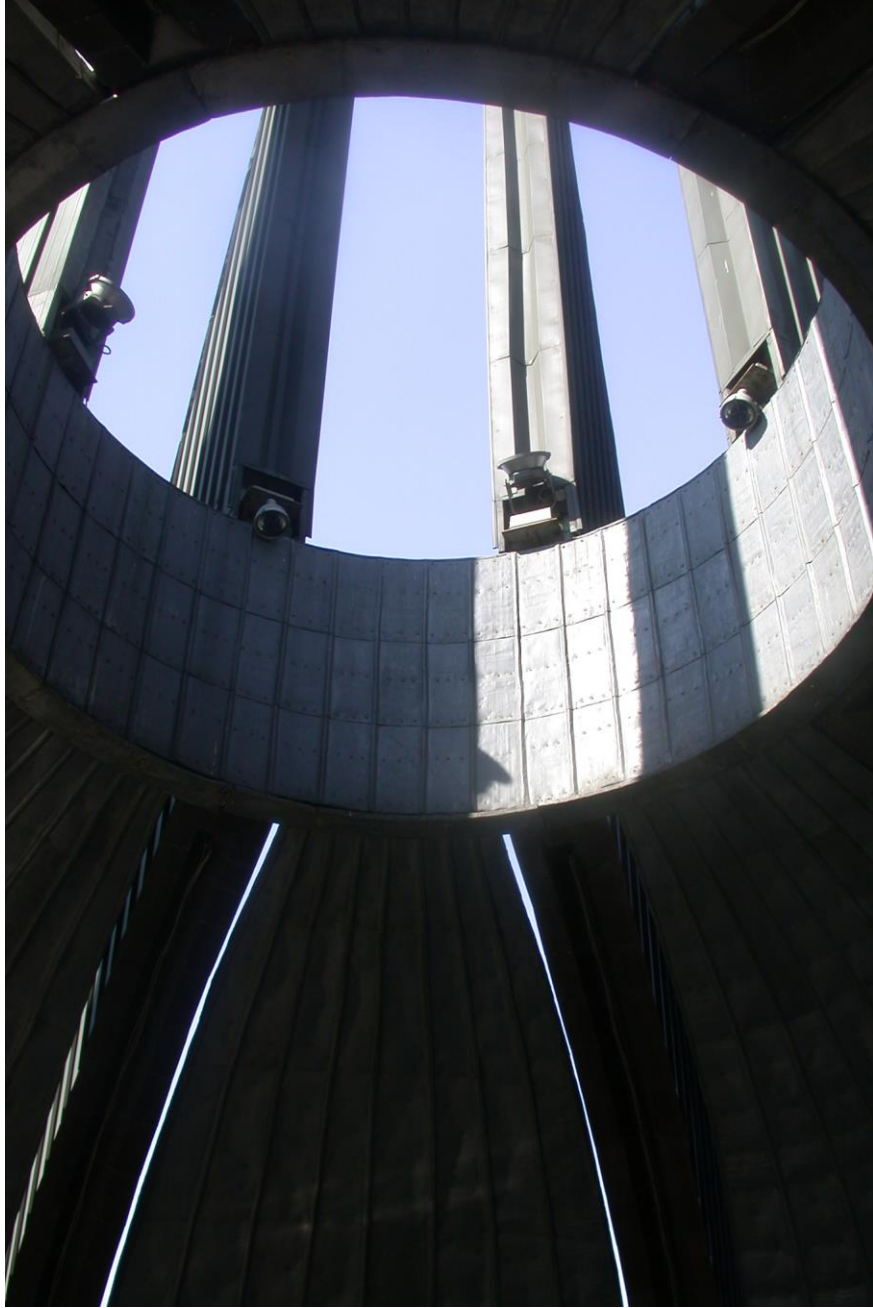
Şekil 5.85 Turgut Özal Anıt Mezarı, genel görünüş.

Şekil 5.86 Turgut Özal Anıt Mezarı, lahdin üst örtüsü ve ayaklar.

Şekil 5.87 Turgut Özal'ın lahdi.

Şekil 5.88 Lahdin üst örtüsünün içerden görünümü

Şekil 5.89 Ayaklar ve kürenin kubbe altından görünümü.

Şekil 5.90 Konik çatı ve ayakların ardındaki küre.

ÖZGEÇMİŞ

Nevsel Sezen Süslü 3 Nisan 1978 İstanbul doğumludur. İlk ve orta öğrenimini 1995 yılında mezun olduğu İstanbul Kültür Koleji'nde tamamlamıştır. 1995 yılında mimarlık lisans eğitimine başladığı Lefke Avrupa Üniversitesi Mimarlık ve Mühendislik Fakültesi Mimarlık Bölümü'nden 1999 yılında bölüm ikincisi olarak mezun olmuştur. 1997 yılının yaz döneminde Eurocentro Floransa'da İtalyanca sertifika programına katılmıştır. 1998 yılında Doğa Bilim ve Yapı Koop.'nde, 2000 yılında A&D Mimarlık Ltd.Şti.'nde stajyer ve yardımcı mimar olarak görev almıştır. 2002 yılında İstanbul Cam Ocağı Vakfı'nda Jean Pierre Umdenstock'un cam üfleme atölye çalışmalarına katılmıştır. 2000 yılında Nimet Yardımcı seramik atölyesinde başladığı seramik ve heykel çalışmalarına halen Alp Çağpar & İnci İyibaş atölyesinde devam etmektedir. 2001 yılından beri Sü-Mer İnş. Malz. A.Ş.'nde çalışmaktadır.